



**temps  
de créixer,  
temps  
per créixer**

**Carme Gómez-Granell  
Albert Julià**



**temps**  
**de créixer,**  
**temps**  
**per créixer**

Carme Gómez-Granell  
Albert Julià



**Ajuntament  
de Barcelona**

**Consell d'Edicions i Publicacions  
de l'Ajuntament de Barcelona**

**Col·lecció Dossiers del Temps  
« Temps de créixer, temps per créixer»**

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona

**Autors**

Carme Gómez-Granell  
Albert Julià  
Consorti Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU)

**Direcció científica**

Elena Sintes Pascual

**Traducció i correcció**

Gemma Salvà Santanachs

**Traducció a l'anglès**

Debbie Smirthwaite

**Disseny gràfic**

Angel Uzkiانو

**Edició i coordinació de la col·lecció**

Ajuntament de Barcelona  
Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària  
Programa de Temps i Economia de les Cures

**Impressió i producció**

Imatge i Producció Editorial Municipal

[www.bcn.cat/usosdeltemps](http://www.bcn.cat/usosdeltemps)

## Presentació

Com transcorre el temps quotidià dels infants i adolescents? Quines característiques té el seu dia a dia? Com són els temps i els espais relacionats amb la família i l'educació, el lleure i l'entreteniment o els amics? Aquestes són algunes de les preguntes que es plantegen en aquest «Dossier del Temps», elaborat pel Consorci Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU) a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància* (PFI) i de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals*.

La col·lecció «Dossiers del Temps» de l'Ajuntament de Barcelona pretén sensibilitzar i dinamitzar el debat sobre els paradigmes del temps a la ciutat i al món local. A partir de volums monogràfics, els *Dossiers del Temps* analitzen qüestions rellevants sobre l'organització del temps en el viure quotidià, amb la voluntat d'oferir nous horitzons en la millora de la qualitat de vida i el benestar de les persones.

Aquest és el primer volum que tracta específicament d'un dels col·lectius més vulnerables a l'actual problemàtica del temps. S'hi descriuen els usos del temps dels infants i adolescents i de les persones que els envolten, dedicant una atenció especial als temps compartits en les relacions inter- i intrageneracionals. L'anàlisi resultant ens proporciona algunes recomanacions adreçades a orientar polítiques i actuacions de suport als infants i adolescents i a les seves famílies, per tal de millorar el seu temps individual i col·lectiu.



## ÍNDEX

<b>INTRODUCCIÓ</b>	7
<b>1. EL TEMPS EN FAMÍLIA</b>	13
<b>1.1. El temps compartit: activitats conjuntes i comunicació</b>	14
1.1.1. Les edats primerenques	14
1.1.2. L'adolescència	20
<b>1.2. Valoració dels temps compartits en família</b>	25
<b>1.3. La gestió del temps en les noves modalitats familiars</b>	29
<b>1.4. Síntesi</b>	34
<b>2. EL TEMPS D'ESTUDI</b>	36
<b>2.1. El temps dedicat a estudiar i fer els deures</b>	37
<b>2.2. Les activitats de reforç i de repàs</b>	41
<b>2.3. La utilització de les noves tecnologies en l'estudi</b>	44
<b>2.4. El capital social de les famílies: acompanyament i seguiment de l'escolaritat</b>	47
<b>2.5. Síntesi</b>	54
<b>3. EL TEMPS LLIURE ORGANITZAT I LA PARTICIPACIÓ SOCIAL</b>	57
<b>3.1. La participació en activitats extraescolars</b>	58
<b>3.2. L'associacionisme i altres activitats participatives</b>	62
<b>3.3. Síntesi</b>	63
<b>4. EL TEMPS LLIURE I EL CONSUM CULTURAL</b>	65
<b>4.1. Les activitats i estils de lleure</b>	66
4.1.1. Les pràctiques de consum	67
4.1.2. Les activitats culturals	68
4.1.3. Sortir de nit	69
4.1.4. La cultura audiovisual i digital	70
4.1.4.1. Internet	71
4.1.4.2. A quines finalitats es destina internet	73
4.1.4.3. La televisió i els videojocs	76
4.1.5. El grau de satisfacció envers el temps lliure	77
<b>4.2. Síntesi</b>	79
<b>5. EL TEMPS I ELS AMICS</b>	81
<b>5.1. Síntesi</b>	86
<b>6. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS</b>	87
<b>7. BIBLIOGRAFIA</b>	91



## INTRODUCCIÓ

La infància és sens dubte l'etapa de la vida en què el concepte de temps és més confús, menys assequible i menys intel·ligible. Potser per això, també la consciència del temps, del pas del temps, és menys important i menys apressant. Els infants poden construir relats desordenats i màgics, en què l'abans, l'ara i el després es confonen. En el temps infantil, el joc i l'aprenentatge es barregen: els més menuts juguen aprenent o aprenen jugant. Podríem dir que el seu temps és infinit, perquè no estan preocupats pel passat ni pel futur. El concepte de «perdre el temps», últimament tan interioritzat pels adults, senzillament no existeix. En l'etapa infantil, el temps el marquen i el determinen els adults. Els adults que envolten l'infant —pares, persones cuidadores, professionals de l'educació— són qui estableixen els seus temps: de menjar, de dormir, de jugar, d'estudiar...

A poc a poc, al llarg dels anys, les capacitats cognitives dels infants van evolucionant, gràcies, en bona part, a l'efecte de la socialització i de l'educació. En arribar a l'adolescència, el temps ja ha esdevingut quelcom essencial, primordial. En aquesta etapa de la vida, les relacions amb els progenitors canvien i adquireixen nous perfils. Tot i que els nois i noies adolescents hi continuen mantenint forts llaços afectius, les relacions amb els amics i les relacions sentimentals comencen a ser més intenses i influents, fet que pot ser tant positiu com negatiu. L'adolescència és, entre altres coses, un procés de transició de la dependència a l'autonomia, i això significa també tenir poder per decidir i organitzar el propi temps.

Avui dia estem assistint a una important transformació del rol que la infància i l'adolescència tenen en totes les societats. Lluny de la visió adultocèntrica que durant segles va considerar els infants projectes de persones adultes, aprenents d'adults, éssers inferiors i dependents, propietat dels seus pares,

avui els infants i nois i noies adolescents són considerats persones actives en l'apropiació i la construcció del seu coneixement, de les seves relacions, valors i emocions, capaces de pensar, d'actuar i d'influir en el seu context social. Són persones a les quals es reconeixen els seus drets i la seva capacitat per defensar-los. En el marc d'aquesta concepció, els infants no són tractats com a objectes, sinó com a subjectes de drets, amb unes necessitats i uns interessos propis. Els infants i joves ja no són persones estrictament

**Els infants i joves d'avui són i volen ser veritables agents socials, amb veu pròpia.**

dependents que obeeixen les directrius dels seus progenitors i professors i que incorporen els coneixements d'una manera passiva i acrítica, convençuts que l'educació que reben els garanteix un futur millor. Els infants i joves d'avui són i volen ser veritables agents socials, amb veu pròpia.

A tot el món desenvolupat, aquests canvis en el concepte d'infància han anat acompanyats de millores en les condicions de vida i en el benestar dels més petits. S'ha avançat en diferents àmbits, com ara el de la salut, l'educació, la protecció física i social o el reconeixement de drets. S'han reduït significativament la mortalitat infantil i la incidència de factors de vulnerabilitat física. S'han eradicat formes extremes de pobresa i s'ha imposat l'escolarització obligatòria entre els 6 i els 7 anys d'edat; a Espanya, i concretament a Catalunya, s'ha aconseguit escolaritzar la major part dels nens i nenes a partir dels 3 anys. El sistema legal ha consagrat el dret dels infants a la protecció davant el maltractament o l'abús sexual, i entén la infància com una etapa de la vida exempta de qualsevol compromís laboral, tant si és forçat com voluntari. Els principis bàsics de protecció a la infància queden garantits per acords internacionals, com ara la Convenció Internacional dels Drets de la Infància de l'Organització de les Nacions Unides, o la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea. Els infants i adolescents d'avui són més conscients de la seva individualitat, malgrat que, a la pràctica, no sempre siguin considerats veritables actors socials.

Aquests avenços, però, no ens han de fer oblidar que una altra de les característiques que determinen estructuralment la infància en la societat actual és el fet que representa l'únic sector de la població que no pot exercir el dret de vot, atès que encara no ha assolit el grau de maduresa intel·lectual i emocional necessari per fer-ho. No obstant això, aquest fet provoca un desequilibri estructural amb importants conseqüències polítiques. És ben sabut que en els règims democràtics representatius, la participació política es basa en la mobilització i en la defensa d'interessos a través del vot. Per això, en totes les societats modernes avançades es produeix un dèficit sistemàtic en la definició i la representació pública dels interessos dels infants.

Tanmateix, encara que els infants siguin considerats agents socialment actius i ciutadans de ple dret, la diferència amb els adults radica en el fet que sovint no són capaços d'expressar-se plenament ni de representar els seus interessos en una etapa en què són especialment vulnerables davant les accions o les inaccions dels altres, o davant els efectes d'entorns socials o físics adversos.

Malgrat el reconeixement de la seva capacitat i dels seus drets, els infants i nois i noies adolescents també són persones dependents que aniran construint la seva autonomia al llarg d'un procés de maduració cognitiva i emocional. Es tracta d'un procés evolutiu que requereix temps —anys, de fet—, i que



sobretot s'ha de desenvolupar en un context de relacions interpersonals, afectives i socials. Des de ben petits, la intensitat i qualitat de les relacions que els infants mantenen amb els progenitors, la família, els educadors, els amics, la comunitat, les noves tecnologies, etc., tenen uns efectes decisius en el seu desenvolupament cognitiu i en el de la seva personalitat. En el context de canvi social que experimenten les societats desenvolupades apareixen nous riscos que afecten i comprometen el benestar de molts infants i adolescents i que poden limitar-ne les oportunitats vitals. Alguns d'aquests riscos inclouen els canvis en el mercat laboral, les noves dinàmiques i transformacions familiars, la manca de temps dels progenitors, la pressió del consum i del mercat, etc., i tenen molt a veure amb les profundes transformacions culturals que experimenta la nova societat postindustrial arran de la globalització i dels canvis econòmics i mediàtics.

Un dels canvis més significatius per la manera com afecta altres aspectes i dimensions de la vida familiar és la incorporació massiva de les dones a l'educació i al treball remunerat en el mercat formal, cosa que al nostre país té lloc a partir de finals de la dècada de 1980. Malgrat que es mantenen diferències de gènere molt importants pel que fa a les formes contractuals, la situació professional, les condicions salarials i els tipus de jornada laboral, el fet que els dos progenitors treballin ha comportat passar d'un model tradicional de separació de rols entre l'home i la dona, en què l'home era l'únic responsable de portar ingressos a la llar (male breadwinner), a un model en què els dos membres de la llar treballen de manera remunerada. A la societat actual del nostre país, el doble salari ha esdevingut una condició gairebé indispensable per al benestar econòmic de les llars. En les famílies on només un dels progenitors treballa, el risc de caure en situació de pobresa és molt elevat.

D'altra banda, la majoria de les dones joves d'avui dia consideren essencial tenir una independència econòmica i una feina. Aquesta dinàmica de canvi del rol femení no està exempta de tensions. Els problemes de conciliació de la vida laboral i familiar han esdevingut un focus freqüent de conflictes dins la parella i un motiu d'angoixa per als pares —i per a les mares en especial—, que han de demostrar que són competents en la feina fora de la llar i que alhora no descuiden la cura dels fills. La doble presència femenina —a la llar i en el món laboral—, així com el repartiment desigual de les tasques domèstiques, solen esdevenir un element de conflictivitat. La manca de temps per atendre les necessitats dels més menuts provoca angoixa i desorientació en les famílies i té repercussions greus en la seva educació. Certament, molts pares i mares se senten desorientats davant l'educació dels seus fills en general, però això no vol dir que no se'n preocupin prou ni que descuidin les seves responsabilitats parentals. Avui dia, les relacions entre pares i fills es caracteritzen per dos fets:

- Més preocupació pel benestar dels fills i filles i més inversió emocional, sentimental i econòmica en els infants, que adquireixen centralitat en la família.
- Un canvi en el model educatiu i de relació: s'abandonen les formes d'autoritat patriarcal, representades exclusivament per la llei del pare i en les quals s'assentava tradicionalment la família, en favor de més diàleg, comunicació i consens.

De fet, ens trobem en un moment de transició difícil per a moltes famílies amb infants i adolescents, perquè la reconstrucció d'una nova autoritat parental

compartida i democràtica a la llar no és gens fàcil en una societat complexa en què han canviat els valors, han aparegut amb força nous agents socialitzadors —com ara el mercat i el consum, els mitjans de comunicació i internet—, i en què es disposa de poc temps per a la relació quotidiana amb els fills i filles.

En aquest sentit, l'Administració (tant local, com d'altres àmbits) ha anat desenvolupant, amb més o menys èxit, polítiques temporals orientades principalment a la conciliació amb la finalitat de donar suport a les famílies amb fills. El temps ja és plenament present a l'agenda política, tant amb polítiques concretes (plans i lleis específiques), com de manera transversal (Brullet et al., 2009). Alguns dels serveis més destacats que faciliten la conciliació són els de cura per a la primera infància (a més de ser un recurs per a l'educació dels més petits i per a la igualtat d'oportunitats), que se centren sobretot en l'ampliació i incentivació de l'oferta d'escoles bressol. Algunes mesures —com ara els programes i espais socioeducatius i comunitaris en els serveis socials bàsics o d'iniciativa social— encara són minoritàries a Catalunya. Pel que fa a altres línies d'actuació més importants, tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, cal destacar principalment les ajudes econòmiques o les deduccions i desgravacions fiscals adreçades a amortir situacions de privació econòmica en famílies amb fills.

Malgrat el desenvolupament notori que s'ha produït, cal que aquestes polítiques i serveis de suport es repensin de manera contínua i s'adeqüin a la realitat de la societat actual i futura. Segons es constata en el recent article de Brullet (2012), en alguns països europeus les polítiques de suport a les famílies tenen una llarga tradició i formen part, d'una manera molt explícita i també diversa, de les polítiques socials. A Espanya, algunes d'aquestes polítiques han estat tardanes i són de les menys generoses d'Europa.

Al marge d'aquestes transformacions, també cal ressaltar els canvis estructurals que es produeixen a les llars i que poden afectar el benestar infantil. En aquest àmbit estructural, les famílies són cada vegada més reduïdes i plurals. Es fan més petites com a conseqüència, d'una banda, de la disminució de la natalitat i, de l'altra, de la tendència de les persones grans a mantenir la seva autonomia residencial, cosa que indica una pauta de menys convivència entre tres generacions o més. La desaparició progressiva d'altres persones adultes que abans coresidien a la llar (principalment altres familiars) implica una presència inferior d'agents de socialització capaços d'oferir suport als progenitors en l'exercici de les seves funcions parentals.

Les famílies biparentals, integrades per mare, pare i fills i/o filles, continuen sent la forma familiar més habitual, però coexisteixen amb un nombre creixent d'altres models de convivència. Durant els últims anys, en particular, s'ha viscut un increment molt significatiu del nombre de famílies monoparentals, encapçalades per un sol progenitor, normalment, la mare. Aquest augment de famílies monoparentals és producte de l'increment extraordinari de les ruptures conjugals, especialment elevat entre les parelles joves.

Una de les causes principals que ha provocat un augment del nombre de separacions i de divorcis és l'expansió de la inestabilitat matrimonial. Segons un estudi recent (Iglesias de Ussel et al., 2009) sobre matrimonis i parelles joves que comparteixen domicili habitual, la inestabilitat matrimonial està rela-

cionada amb la insatisfacció conjugal, fruit, essencialment, d'una transformació profunda de la vida familiar basada en l'àmbit cultural i econòmic. En el model clàssic de família es pressuposava la perdurabilitat de la vida en parella, i els membres s'acomodaven socialment a una separació de rols ben definida. Amb la incorporació de la dona al mercat laboral, s'elimina la situació de dependència econòmica i apareix un model nou que prioritza les gratificacions afectives i emocionals i que confia que la perdurabilitat d'aquests sentiments aportarà estabilitat a la parella. La nova situació de la dona en el mercat laboral implica un canvi, no sempre exempt de tensions, pel que fa al seu paper a la llar i al de la seva parella.

No hi ha dubte que la pluralitat de vies de formació de famílies i de situacions de vida familiar comporta nous reptes, tant per a les persones adultes com per als infants i adolescents. Això, però, no ens ha de fer deduir de manera immediata l'existència de conseqüències problemàtiques per als infants i joves. En molts casos, sempre que els progenitors o tutors sàpiguen enfocar i elaborar els conflictes que sorgeixin, els infants i adolescents disposaran de més habilitats adaptatives i negociadores per fer front a la complexitat de les relacions humanes i socials, i alhora potser tindran més recursos per gestionar les seves relacions de parella en el futur i per intentar assegurar, en tot cas, el benestar dels seus fills i filles. Amb tot, no podem obviar que les dificultats de determinades trajectòries familiars (caiguda d'ingressos a la llar, pensions impagades, tensions entre els progenitors, manca de temps per a la cura dels fills i filles i per comunicar-s'hi) poden comportar un afebliment dels vincles de solidaritat familiar i un deteriorament de les relacions intergeneracionals, cosa que al seu torn pot suposar conseqüències greus per al desenvolupament psicosocial dels menors.

Segons hem vist, els canvis que s'han produït en la societat i en la família també han transformat el model de relació entre les persones, entre les parelles, i entre els infants i joves i els adults. Des d'un punt de vista social, creix la preocupació per l'educació de les noves generacions i augmenta la creença que molts dels problemes actuals dels infants i joves són conseqüència d'una pèrdua creixent de l'autoritat dels pares i mares, i també dels mestres, així com de certs valors, com ara el respecte, l'esforç, etc.

En aquest marc de grans transformacions cal assenyalar que el nostre futur com a societat en l'economia global del coneixement depèn, en gran part, de la manera com viuen i s'eduquen els infants. A la majoria dels països desenvolupats, el creixement de l'ocupació s'ha produït en feines que exigeixen un alt nivell de qualificació. Per contra, les reduccions d'ocupació més importants han tingut lloc en sectors amb una alta representació de treballadors poc qualificats. En la nova economia, fins i tot moltes ocupacions que tradicionalment requerien un baix nivell de competències, avui dia exigeixen habilitats que s'adquireixen fonamentalment en el sistema educatiu (com ara l'ús de les noves tecnologies de la comunicació). En aquest context, les altes taxes d'abandonament prematur dels estudis, provocades per problemes experimentats durant la infància i l'adolescència, condicionen significativament els horitzons de benestar de què podrem gaudir en el futur. El temps que els nois i noies, però també les seves famílies, dediquen al seguiment de l'activitat escolar es configura, tal com veurem més endavant, com un element clau de l'èxit escolar.

Finalment, no podem oblidar que el procés creixent de digitalització que ens afecta té com a protagonistes principals els joves i els infants, ja que són ells qui millor s'adapten al món de les anomenades «noves tecnologies»; un món ple d'oportunitats i de riscos, al qual els nois i noies dediquen una bona part del seu temps familiar, d'estudi i, sobretot, de lleure.

En l'escenari que s'està dibuixant, potser allò que continua inalterable és que totes les persones creixem i ens configurem en el marc de les relacions amb els altres, encara que la manera com ens relacionem canviï, tal com sens dubte està passant actualment. La infància i l'adolescència són etapes de creixement, de descobriment, d'aprenentatge i de maduració, i, com sabem,

**La infància i l'adolescència són etapes de creixement, de descobriment, d'aprenentatge i de maduració, i, com sabem, aquest procés necessita temps: temps de créixer.**

aquest procés necessita temps: *temps de créixer*. Ara bé, no és possible créixer ni aprendre sense relacionar-se amb altres persones i en diferents contextos socials. És per això que els infants necessiten també el temps dels altres;

un temps que és essencial per acompanyar-los en el procés de creixement: *temps per créixer*.

En aquest llibre farem un recorregut pels temps i els espais dels infants i adolescents: des de la família i l'educació, fins al lleure i l'entreteniment i els amics. Mitjançant les dades de dues enquestes elaborades recentment pel Consorci Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU) —*Panel de Famílies i Infància (PFI)* i *l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals*— construirem un relat que ens mostrarà quins són els usos del temps dels infants i adolescents i de les persones que els envolten. També posarem a prova la hipòtesi que el temps compartit per a les relacions inter- i intrageneracionals és un requisit ineludible per fer front als riscos i a les condicions que aquesta societat hiperactiva ens imposa.

El primer capítol està orientat cap al temps i les activitats que comparteixen els infants i nois i noies adolescents amb els seus progenitors, la valoració que aquests en fan, i quines són les maneres de gestionar el temps en les diferents estructures de llars. En el segon capítol adquireix protagonisme el temps d'estudi i els factors relacionats amb el temps que influeixen en les diferents etapes d'aprenentatge dels infants i adolescents. S'analitzen elements coneguts per la seva influència en l'aprenentatge i en el rendiment escolar, com ara el temps per estudiar o fer els deures, l'orientació cap als estudis i les activitats de reforç i de repàs, però també d'altres que cada cop són més rellevants, com els temps relacionats amb les noves tecnologies i l'acompanyament i el seguiment que fan les famílies dels seus fills i filles. Els capítols tercer i quart recullen una descripció i una anàlisi del temps lliure dels infants i adolescents, i distingeixen entre el temps lliure organitzat i altres activitats participatives (capítol 3) i el temps d'oci o de lleure no organitzat (capítol 4). Aquest darrer capítol també inclou una anàlisi del consum cultural per part dels menors en el seu temps lliure. El capítol cinquè tracta concretament de les relacions entre els grups d'iguals i del temps que comparteixen els menors al llarg de les diferents etapes. Finalment, el darrer capítol presenta algunes conclusions del dossier, juntament amb diverses consideracions i recomanacions sorgides dels diferents temes analitzats.



# 1. EL TEMPS EN FAMÍLIA

L'organització del temps familiar i les relacions intergeneracionals estan esdevenint més i més complexes en el context actual de canvis profunds que afecten l'estructura familiar i la seva economia. Alguns factors, com ara l'augment de les famílies monoparentals, o la incorporació massiva de les dones al mercat laboral, atès que moltes no interrompen la seva carrera professional pel fet de tenir fills, han provocat una reorganització social important dels temps de les famílies. Els models patriarcals cada vegada són menys viables en una societat on la majoria de les llars necessiten dos sous per poder arribar a nivells acceptables de benestar i seguretat. L'augment de la inseguretat laboral arran de la crisi i d'un mercat de treball cada cop més basat en contractes temporals, així com la relació entre els sous baixos i els costos elevats familiars (en especial pel que fa a l'habitatge) exigeixen a les famílies una doble presència en el mercat de treball per tal de poder disposar d'un mínim d'estabilitat econòmica a la llar. Així, es complica l'equació que conjuga la disponibilitat de temps i l'organització del temps familiar. D'altra banda, sembla que les polítiques de suport a les famílies que s'han adoptat fins ara són insuficients per resoldre la problemàtica de conciliació que afecta la major part de les llars.

Una de les preocupacions que les famílies amb fills i filles menors d'edat expressen més sovint són les dificultats per organitzar i coordinar de manera satisfactòria els espais i temps en què es desenvolupa la seva vida quotidiana (el treball remunerat i el treball familiar de les persones adultes, l'escola dels fills i filles, l'ús del transport, atendre la gent gran amb qui es viu o que viu en un altre lloc, el manteniment de la llar, el subministrament d'aliments i els arranjaments domèstics, anar a comprar, anar al metge, l'ús d'altres serveis necessaris, les activitats de lleure i d'associació, etc.). Les seves vides són una cursa contínua contra el temps per poder organitzar i compartir temps i espais (Marí-Klose, Gómez-Granell, Brullet i Escapa, 2008).

**El temps que les mares i pares —i altres persones adultes— destinen a atendre les necessitats emocionals i afectives dels seus fills i filles, a inculcar-los valors i transmetre'ls coneixements, a fer un seguiment dels estudis i de les activitats d'oci, o a incentivar comportaments apropiats representa una inversió en el seu benestar present i futur.**

La quantitat i especialment la qualitat d'aquest temps són dos dels factors principals que determinen el benestar i el desenvolupament dels infants i adolescents i, per tant, les seves oportunitats laborals i la seva capacitat productiva futura. Els dèficits en inversions familiars pel que fa al temps dedicat als fills i filles n'afecten negativament la salut i el benestar i s'associen amb trastorns emocionals, problemes de conducta i dificultats educatives.

## **1.1. El temps compartit: activitats conjuntes i comunicació**

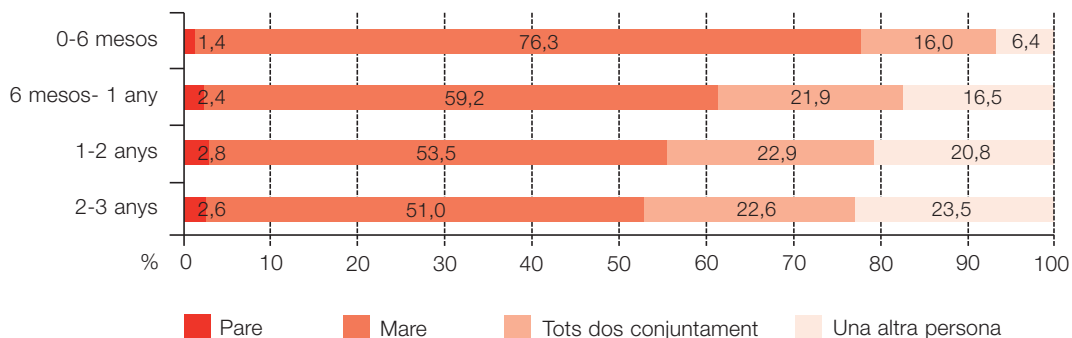
### **1.1.1. Les edats primerenques**

Cada cop hi ha més treballs de recerca que destaquen la importància del temps que els pares i mares comparteixen amb els fills i filles des de les etapes més primerenques de la vida. Moltes d'aquestes recerques també posen de relleu que la mare, principalment, és qui se'n continua fent càrrec en els primers anys de vida, més enllà del període de lactància materna. Segons s'indica en el gràfic següent, el 2006, a Barcelona, les mares són les que majoritàriament es fan càrrec de la cura dels infants dels 0 als 3 anys. El percentatge és molt elevat en els primers mesos (el 76,3 % de les mares es van fer càrrec dels infants en els primers mesos). Aquest fet és conseqüència, en part, del període d'alletament matern, pràctica que, d'altra banda, la medicina cada vegada recomana més com la millor estratègia d'alimentació durant els primers mesos de vida,<sup>1</sup> així com del permís de maternitat, que normalment sol·liciten les dones. Ara bé, també és cert que aquesta dinàmica d'inici continua, encara que menys accentuada, durant els mesos i anys de vida següents.

Tanmateix, són moltes les famílies que al cap d'uns mesos decideixen externalitzar la cura dels infants, arran, en gran part, del retorn al mercat de treball del progenitor que principalment se'n feia càrrec. Dels 0 als 6 mesos, el 6,4 % de les famílies traspassen gran part del temps de cura a una altra persona o servei, i aquest percentatge s'incrementa progressivament fins a representar el 23,5 % de les famílies quan els infants tenen entre 2 i 3 anys (gràfic 1.1). En canvi, l'estratègia familiar en què els dos membres de la parella es fan càrrec dels infants representa el 16 % quan tenen entre 0 i 6 mesos, i al voltant del 22 %-23 % durant els períodes següents. L'estratègia menys adoptada per les famílies, i la que menys varia segons l'edat, és aquella en què el pare es fa càrrec dels infants: en tots els períodes es manté al voltant del 2 %.

<sup>1</sup> Durant els darrers anys, tant l'Organització Mundial de la Salut (OMS), com el Fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF) han assenyalat que la lactància materna és una forma inigualable de proporcionar l'aliment ideal per al desenvolupament i el creixement correcte dels infants.

**Gràfic 1.1. Qui es feia càrrec del fill o filla a l'edat de 0 a 3 anys. Barcelona.**



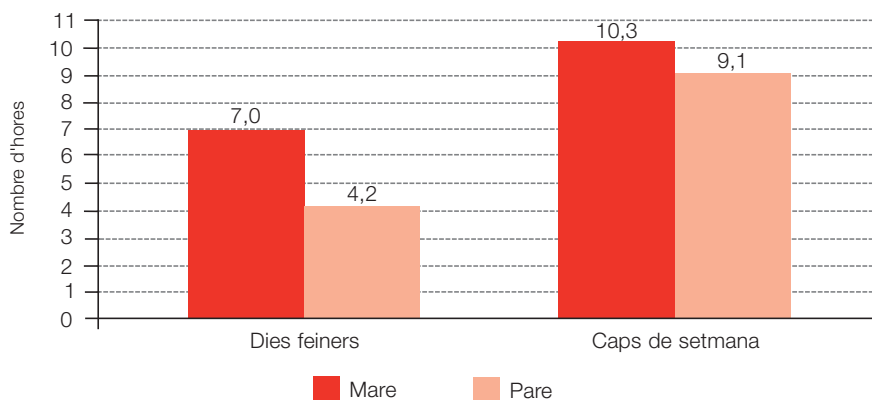
Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2006, CIIMU.

Així, doncs, les dades ens mostren un escenari en què la mare continua sent la principal encarregada de la cura dels infants en edats primerenques. Aquest factor es pot atribuir a la persistència dels rols de gènere, però també al fet que els avantatges que tradicionalment representava per a la família que la mare se'n cuidés eren més elevats que si se'n cuidava el pare. A Espanya, les reformes que incentiven que el pare s'aculli al permís de maternitat són relativament recents. Les treballadores que compleixen els requisits mínims de cotització establerts disposen d'un permís de maternitat de quatre mesos (16 setmanes), 10 setmanes de les quals, tret de les sis primeres, les poden transferir a la seva parella. Fins a la Llei orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva de dones i homes, el pare només disposava de dos dies de baixa, però l'entrada en vigor d'aquesta llei li permet gaudir de quinze dies intransferibles (sense perdre la possibilitat que la mare li transfereixi part del seu temps). Si bé alguns estudis demostren que els pares cada cop tendeixen més a acollir-se al permís de paternitat i que comença a haver-hi una proporció més elevada de pares que volen conviure amb els seus fills i filles, a més de participar en la seva educació des del principi, les estadístiques oficials no avalen aquesta tendència. D'una banda, si es fa un encreuament de les estadístiques del nombre de pares de la província de Barcelona —segons dades facilitades per la Seguretat Social— que s'acullen al permís de paternitat, amb el nombre de naixements que es produeixen en aquest territori, s'observa que l'evolució des de l'esmentada Llei per a la igualtat no és gaire significativa, si bé es manté a l'entorn del 60 %-65 %. Això vol dir que del 61,1 % dels pares amb infants que s'acullen al permís de paternitat el 2008, es passa al 64 % el 2010 i al 62 % el 2012. De l'altra, els percentatges d'una part de les 10 setmanes que les dones poden transferir a les seves parelles són molt més baixos. A la província de Barcelona es va passar de l'1,15 % de transferències, aproximadament, el 2008, a l'1,2 % el 2010 i a l'1,11 % el 2012 (elaboració pròpia a partir de les dades del Ministerio de Empleo y Seguridad Social i de l'Institut d'Estadística de Catalunya [IDESCAT]).



La quantitat de temps que els pares i mares passen amb els seus fills i filles depèn de les conviccions i les motivacions personals dels progenitors, però també, en gran part, de la seva disponibilitat, que varia en funció dels horaris laborals, de si compten o no amb serveis d'atenció, i de l'edat dels fills i filles. Quan són petits necessiten més atenció, ja que són completament dependents. Segons les dades de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la infància*, a Catalunya, les mares dediquen una mitjana de 7,8 hores al dia a la cura dels infants de 0 a 4 anys, mentre que els pares n'hi dediquen 5,4. Ara bé, les dades del gràfic 1.2 indiquen una clara diferència en les hores que hi dediquen tant els pares com les mares segons es tracti de dies feiners o de caps de setmana. De fet, l'esclatxa entre els uns i els altres es redueix considerablement els caps de setmana (les mares hi dediquen 10,3 hores i els pares 9,1), mentre que els dies laborables es manté una diferència d'unes tres hores (les mares hi dediquen una mitjana de 7 hores i els pares una de 4,2).

**Gràfic 1.2. Mitjana d'hores que els pares i mares passen amb els seus fills i filles (0-4 anys), els dies feiners i els caps de setmana. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància*, 2010.

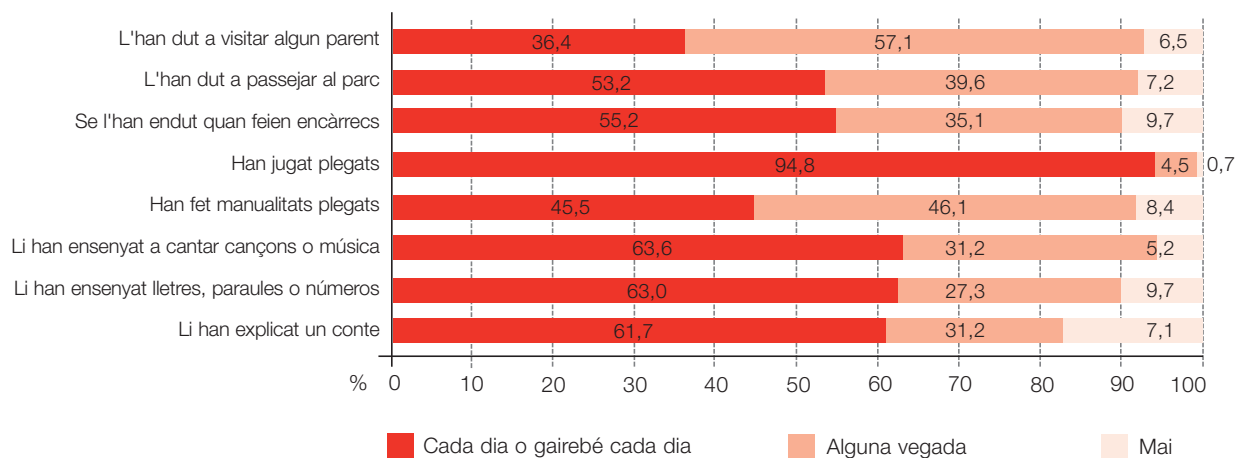
Si bé la quantitat de temps que els pares i mares inverteixen en els infants en edats primerenques és fonamental per al seu aprenentatge i desenvolupament cognitiu, la qualitat d'aquest temps encara n'és més d'important. La qualitat de les interaccions entre els progenitors i els infants permet calcular amb més precisió quantes d'aquestes interaccions contribueixen al desenvolupament de les seves habilitats i aprenentatges. Durant els primers anys de vida, els pares i mares són les persones que més activitats fan amb els infants, si bé un alt percentatge de famílies els duu a l'escola bressol. Moltes famílies es veuen empeses a escolaritzar-los des dels primers mesos de vida, com a conseqüència, en part, de la incorporació creixent de la dona al mercat de treball, de l'augment del nombre de famílies monoparentals, i de la penalització que comporten les interrupcions de l'activitat laboral per maternitat en els ingressos per treball al llarg de la vida de les mares (Ruhm, 1998; Waldfogel, 1998; Sarasa, 2012). Segons dades de l'IDESCAT, a Catalunya, el percentatge de famílies que van escolaritzar els fills i filles de 0 a 2 anys des del 1989 fins al 2008 va passar de prop de l'11 % al 55 %. Per tant, cada cop adquireix més rellevància el temps que els infants de menys edat passen a les esco-



les bressol, així com la qualitat d'aquests centres i les activitats que s'hi imparteixen. No obstant això, l'escolarització primerenca no s'ha d'entendre com una cosa negativa que redueix el temps d'interacció entre els progenitors i els infants; al contrari, una escolarització primerenca de qualitat pot tenir efectes molt beneficiosos per als més menuts, ja que es redueixen les desigualtats socials i l'exclusió en famílies amb menys capitals socials, educatius o econòmics (Carneiro i Heckman, 2003; Schütz, Ursprung i Woessmann, 2005; Esping-Andersen, 2009; Sarasa, 2012), alhora que facilita que progenitors i fills puguin compartir temps i activitats.

Quant al tipus d'activitats que els infants més petits fan amb els pares i mares, jugar és la més freqüent en gairebé tots els casos. Al voltant del 60 % dels progenitors realitzen activitats d'estimulació intel·lectual —com ara «explicar contes», «ensenyar lletres, paraules o números» i «ensenyar a cantar cançons o música»— cada dia o gairebé cada dia. Tot i això cal dir que prop del 10 % declaren que mai no han fet cap d'aquestes activitats de desenvolupament cognitiu. Al voltant del 50 % dels progenitors surten a passejar amb el seu fill o filla cada dia o gairebé cada dia, i un percentatge semblant se l'enduu quan va a fer encàrrecs. Encara que aquestes activitats no siguin d'aprenentatge pròpiament dites, tenen una influència significativa en el desenvolupament cognitiu dels infants a causa de la interacció que generen amb altres contextos socials i persones.

**Gràfic 1.3. Freqüència amb què els progenitors han fet diverses activitats amb l'infant (0-4 anys) durant la darrera setmana. Catalunya.**

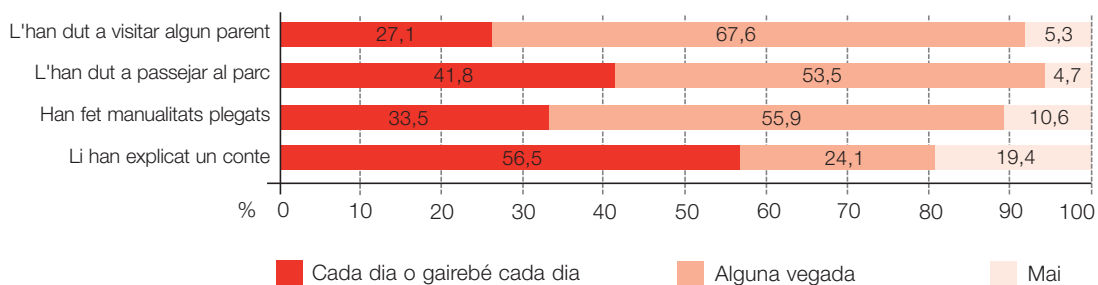


Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància, 2010.

Segons les dades de l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància, generalment, la major part de les activitats les fan les mares o els dos progenitors en igual mesura (amb percentatges molt similars). En canvi, només prop del 10 % les fa el pare sol i en menys del 5 % de totes les activitats hi participen altres persones, com ara els avis o àvies, altres familiars o personal contractat. En més de la meitat dels casos, només la mare dedica temps a fer activitats més vinculades amb el desenvolupament cognitiu («explicar contes» o «fer manualitats»).

Com podíem esperar, la freqüència amb què els progenitors fan activitats amb els infants va decreixent a mesura que aquests es fan grans. Així, per exemple, en el gràfic 1.4 podem observar que algunes d'aquestes activitats són menys freqüents si els infants tenen de 5 a 10 anys. És el cas especialment de «visitar algun parent», «passejar pel parc» i «fer manualitats», en què la freqüència diària o gairebé diària és inferior al 45 %. En canvi, el percentatge de pares i mares que expliquen un conte als infants no es redueix tant, però s'incrementa el percentatge de progenitors que mai no fan aquesta activitat (prop del 20 %).

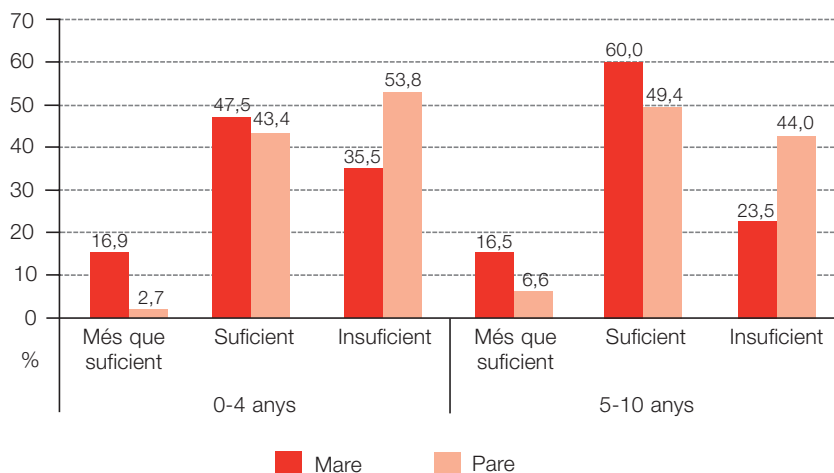
**Gràfic 1.4. Freqüència amb què els progenitors han fet diverses activitats amb l'infant (5-10 anys) durant la darrera setmana. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància, 2010.

Pel que fa a la valoració dels progenitors, en general hi ha més pares que mares que afirmen que passen menys temps del que voldrien amb els seus fills i/o filles, amb independència de l'edat que aquests tinguin. No obstant això, cal ressaltar-ne l'alt percentatge (53,8 %) quan els infants tenen de 0 a 4 anys. Com ja s'ha comentat abans, diversos estudis destaquen el grau de dedicació més elevat de les mares vers els infants a causa de la tradicional diferenciació de rols de gènere. A més, segons hem assenyalat, un nombre molt significatiu de pares que s'acullen al permís de paternitat volen exercir una parentalitat més activa. Com es pot observar en el gràfic 1.5, un percentatge majoritari de pares consideren insuficient el temps que dediquen als fills i filles de 0 a 4 anys (53,8 %); en el cas dels infants de 5 a 10 anys, aquest percentatge és més baix (44 %).

**Gràfic 1.5. Valoració dels pares i mares sobre el temps que passen amb el seu fill o filla, segons els grups d'edat. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància, 2010.

Aquests resultats reforcen la idea que, per a alguns pares i mares, el fet de compartir temps amb els seus fills i filles és una inversió que els aporta beneficis, tant de tipus cognitiu com emocional. Aquesta creença fa que de mica en mica emergeixi una paternitat en què els homes adopten una actitud més positiva pel que fa a dedicar més temps a l'àmbit domèstic i a fer les diferents tasques de la llar. Es podria esperar, doncs, que aquestes maternitats i paternitats emergents més cooperatives tinguin un efecte de «contagi» i que a mig o a llarg termini deixin de ser minoritàries. Caldrà, però, que aquestes tendències es reforcin amb polítiques públiques i amb un mercat de treball que tendeixi a l'equitat i a la conciliació de la vida familiar i laboral. Segons demostren alguns estudis, el fet que les mares es facin càrrec de la cura dels infants durant els primers mesos i anys de vida fa augmentar la probabilitat que en continuïn sent les responsables principals en la majoria d'activitats conjuntes al llarg dels propers anys (Julià, Escapa i Gómez-Granel, 2012).

En aquest sentit, algunes de les polítiques que caldria impulsar haurien de promoure una equiparació més gran dels permisos de maternitat entre les mares i els pares sense que l'augment del temps dels homes vagi en detriment del de les dones. Alguns països del nord d'Europa ja apliquen polítiques

**...promoure una equiparació més gran dels permisos de maternitat entre les mares i els pares...**

de baixa de paternitat en aquesta línia, amb uns resultats molt positius. És l'exemple de Noruega: 392 dies de baixa de maternitat per a la mare i 392 per al pare, amb més dies

pagats per a la mare; Finlàndia: 105 dies per a la mare i 18 dies per al pare, però amb 158 dies compartits; o Suècia: 480 dies per a la mare, 480 per al pare i 60 compartits. Són models que obren la porta a aconseguir que siguin les famílies les qui triïn quina és la millor fórmula per conciliar la gestió del temps familiar i la vida laboral, tant de les mares com dels pares.

### 1.1.2. L'adolescència

Si adrecem la mirada cap a l'adolescència, les activitats que hem de considerar són dràsticament diferents. Els nois i noies adolescents ja no tenen un perfil tan dependent i lluiten per aconseguir més autonomia en les seves deci-

**Els nois i noies adolescents ja no tenen un perfil tan dependent i lluiten per aconseguir més autonomia en les seves decisions i activitats.**

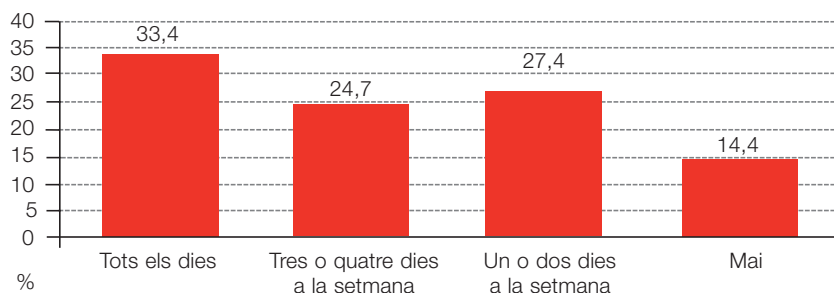
sions i activitats. No obstant això, tal com veurem més endavant, malgrat que el temps compartit amb els progenitors es va reduint en quantitat, se'n manté la rellevància pel que fa a la qualitat. Passar temps amb els pares continua sent essencial per inculcar als adolescents actituds, valors i comportaments exemplars que els siguin útils per al seu desenvolupament al llarg de la vida; a més, també comporta beneficis emocionals, tant per als progenitors com per als nois i noies.

Tot i la importància que els progenitors i els fills i filles atorguen a aquest temps compartit, la realitat demostra que la gestió del temps familiar cada cop és més complicada i que augmenten les expressions de descontent i d'insatisfacció.

Les dades del *Panel de Famílies i Infància* a Barcelona posen de manifest que prop del 70 % dels pares i del 45 % de les mares que treballen arriben a la llar més tard de les sis de la tarda. En molts casos això suposa que quan els fills i filles arriben a casa després de l'escola, no hi ha cap dels progenitors. A vegades aquesta absència la supleixen altres persones. Les dades indiquen que en el 20 % de les llars de Barcelona amb adolescents (13-14 anys), com a mínim algun cop hi ha algun adult present, majoritàriament els avis. El percentatge de famílies on sempre o gairebé sempre hi ha algun adult present a la llar quan els nois i noies adolescents arriben a casa és del 44,7 %, però l'11,3 % declaren que quan arriben a casa mai o gairebé mai hi ha cap persona adulta. Aquest fet no hauria de representar un problema en si mateix, i a vegades s'associa la falta d'una persona adulta amb un grau més elevat d'independència per part dels adolescents. D'una banda, aquesta situació se sol correlacionar amb hàbits de consum perjudicials (alimentaris, d'excés d'hores de mirar la televisió o de jugar amb videojocs, etc.) i, de l'altra, el seguiment del temps no lectiu dels infants, tal com veurem més endavant, sovint és molt important en aquestes edats per assegurar unes pautes tant educatives com d'oci més positives.

La demostrada incompatibilitat d'horaris entre el món laboral dels progenitors i l'escolar dels infants i adolescents comporta que moltes famílies busquin alternatives (com ara apuntar-los a fer activitats extraescolars, a practicar algun esport o matricular-los a estudiar en acadèmies) que ajudin a solucionar aquesta «quadratura del cercle» que la gestió del temps familiar sembla que comporta darrerament. En el gràfic següent es pot observar que només el 33,4 % dels adolescents van a casa directament després de sortir de classe; el 27,4 % ho fan un o dos dies a la setmana; i el 14,4 % cap dia. També és significatiu que el percentatge d'adolescents que diuen que s'estan al carrer quan acaba l'horari escolar sigui del 6,5 %.

### Gràfic 1.6. Proporció d'adolescents que van a casa immediatament després de sortir de l'escola. Barcelona.

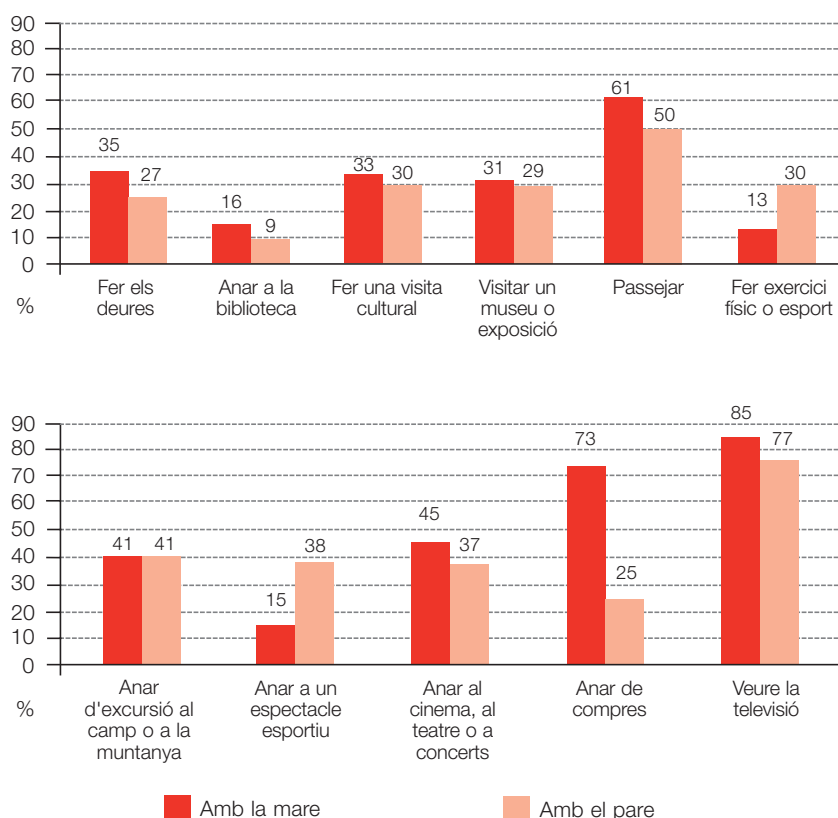


Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Ara bé, com ja hem assenyalat, més enllà de la quantitat de temps que els adolescents passen amb els progenitors, ens interessa analitzar-ne la qualitat. És a dir, el tipus d'activitats que realitzen conjuntament, perquè és en aquestes activitats compartides entre mares i pares i fills i filles on l'entramat familiar troba un dels factors d'unió i una forma de reforçar la correspondència entre els valors que els progenitors volen transmetre als seus fills i filles i que aquests acaben fent seus (Marí-Klose, 2008). En el gràfic 1.7 podem observar que entre les activitats més habituals que comparteixen destaca, per damunt de totes, veure la televisió, activitat que fan tant amb la mare (85 %) com amb el pare (77 %), seguida molt de prop per activitats com ara passejar o anar d'excursió al camp (50 %), tant amb el pare com amb la mare. Amb tot, la majoria d'activitats es fan més amb la mare que amb el pare; anar de compres, per exemple, és una activitat que tant els nois com les noies fan majoritàriament amb la mare (73 %), encara que sembla que algun pare també s'anima a anar-hi de tant en tant (25 %). Fer els deures també és una activitat que es comparteix més amb la mare (35 %) que amb el pare (27 %). A més, cal dir que aquest fet no respon a criteris d'ajuda per part de la persona més capacitada, sinó a criteris de disponibilitat. Les mares solen estar més temps a casa i fan més activitats quotidianes que els pares. Els pares, en canvi, guanyen presència en tot allò que té relació amb els esports. En el cas de fer exercici físic o esports, hi ha una diferència de 17 punts percentuals a favor dels pares i, en el cas d'anar a un espectacle esportiu, la diferència és de fins a 23 punts percentuals.

Lògicament, el tipus d'activitats que fan els infants al llarg del seu desenvolupament va canviant en funció de l'edat, però també del gènere. A més, hi ha diferències en les activitats que els nois i noies comparteixen amb els seus progenitors. Segons dades del PFI, els percentatges de noies que realitzen activitats amb la mare són superiors en tots els tipus d'activitats, mentre que en el cas dels nois això només passa a l'hora de fer els deures, fer visites culturals, passejar i anar d'excursió. Quant a la resta d'activitats, realitzar-les amb el pare representa un percentatge superior o molt semblant a les que es fan amb la mare. Aquestes diferències de gènere evidencien un fet que fa uns anys ja van posar de manifest diversos estudis (Subirats i Brullet, 1988): els models referencials de socialització específics per a nois i noies es continuen mantenint en el temps amb una certa intensitat.

**Gràfic 1.7. Activitats que l'adolescent ha fet amb la mare i amb el pare durant el darrer mes. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Els tipus d'activitats que els nois i noies adolescents comparteixen amb les mares i els pares també presenten variacions significatives en funció dels perfils sociodemogràfics de les famílies. Com es pot observar en la taula següent, el nivell educatiu dels pares i de les mares té una incidència determinant en la realització d'activitats compartides de caire cultural i educatiu. Tant les mares com els pares amb estudis universitaris realitzen més activitats d'aquests tipus que els progenitors amb nivells educatius més baixos. Aquesta tendència, que també és molt clara en el cas de «fer els deures amb els fills», confirma l'anomenat «efecte Mateu»;<sup>2</sup> és a dir, que segurament els fills i filles que tenen condicions més favorables reben més ajuda per part dels pares i mares amb capacitats educatives més elevades i que, per contra, els que segurament tenen més dificultats, reben menys ajuda. Aquest fet es veu potenciat pels ingressos elevats de la llar, on el percentatge de progenitors amb més ingressos que ajuden els fills i filles a fer els deures supera en 12 punts percentuals les llars amb ingressos més baixos.

<sup>2</sup> L'«efecte Mateu» és la denominació sociològica del fenomen d'acumulació de béns i riquesa que prové del Nou Evangeli (Mateu, 13: 11-13): «Perquè a tot aquell qui té, li donaran encara més, i en tindrà a vessar, mentre que al qui no té, li prendran fins allò que li queda».

**Taula 1.1. Activitats de caràcter educatiu o cultural que els nois i noies han fet amb la mare i amb el pare durant el darrer mes, segons les característiques sociodemogràfiques (en percentatges). Barcelona.**

	Fer els deures	Anar al cinema, al teatre o a concerts	Visitar un museu o exposició	Fer una visita cultural	Anar a la biblioteca
<b>Amb la mare</b>					
<b>Nivell d'estudis de la mare</b>					
Primaris	17,9	29,5	19,2	23,1	3,8
Secundaris	19,1	34,3	23,8	22,4	9,0
Universitaris	32,2	46,3	27,3	32,4	12,2
<b>Hores setmanals que treballa la mare</b>					
Fins a 20 h	30,3	39,4	15,2	27,3	6,1
De 21 a 30 h	32,4	50,0	32,4	29,4	11,8
De 31 a 40 h	25,1	35,2	25,0	25,4	7,8
Més de 40 h	14,5	40,6	24,6	26,1	8,7
<b>Nivell d'ingressos anuals de la llar</b>					
Menys de 21.600 €	26,4	38,9	20,8	22,2	6,9
De 21.600 € a 36.000 €	24,4	37,9	24,2	27,4	8,9
Més de 36.000 €	24,4	39,0	25,8	29,2	9,3
<b>Origen dels pares</b>					
Espanyol (almenys un)	23,9	38,2	25,3	27,1	9,2
Immigrant (tots dos)	30,8	41,0	15,4	17,9	12,8
<b>Amb el pare</b>					
<b>Nivell d'estudis del pare</b>					
Primaris	9,9	22,2	16,3	18,5	7,4
Secundaris	14,4	31,5	23,3	21,5	6,6
Universitaris	27,5	35,3	25,6	28,6	6,4
<b>Hores setmanals que treballa el pare</b>					
Fins a 20 h	--	--	--	--	--
De 21 a 30 h	--	--	--	--	--
De 31 a 40 h	22,6	31,7	25,2	25,1	7,9
Més de 40 h	15,7	29,8	22,3	28,9	7,4
<b>Nivell d'ingressos anuals de la llar</b>					
Menys de 21.600 €	12,1	24,2	20,0	22,7	10,6
De 21.600 € a 36.000 €	15,0	35,0	20,0	18,3	3,3
Més de 36.000 €	25,4	32,9	24,1	27,4	6,6
<b>Origen dels pares</b>					
Espanyol (almenys un)	19,2	31,9	23,4	24,2	6,7
Immigrant (tots dos)	7,9	23,7	10,5	13,2	5,3

Nota: la indicació -- es refereix a menys de vint casos.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

També s'aprecien tendències dispars entre les famílies immigrants i les autòctones, en què les mares i els pares dediquen més temps a ajudar els fills i filles a fer els deures (el 30,8 % enfront del 23,9 % en el cas de les mares i el 19,2 % enfront del 7,9 % en el cas dels pares), encara que en tots dos casos el percentatge de mares sempre és més alt que el de pares. Aquestes diferències, que d'altra banda es mantenen en la majoria de les activitats culturals compartides, estan relacionades fonamentalment amb la menor disponibilitat de temps de les famílies immigrants, en què els progenitors solen fer llargues jornades laborals. D'altra banda, la relació entre la incidència de la disponibilitat de temps de la mare i el suport a les activitats educatives queda ben palesa en el fet que de les mares que dediquen més de 40 hores a fer una feina remunerada, només el 14,5 % dediquen temps a ajudar els fills i filles a fer els deures.

A més del tipus d'activitats que realitzen els pares i mares amb els fills i filles, un altre dels indicadors que ens informa sobre la qualitat del temps intergeneracional és el nivell de comunicació. En les converses que mantenen es produeixen intercanvis de valors, de creences i d'actituds que tenen conseqüències importants per a l'educació dels fills i el bon clima familiar. Els temes i els temes de conversa dels nois i noies adolescents a la llar varien en funció de qui és la persona interlocutora. Com es pot comprovar en la taula següent, les mares són, una vegada més, les interlocutores principals en temes centrals per als fills i filles, com ara els estudis i les amistats.

**Taula 1.2. Proporció d'adolescents que parlen amb la mare i amb el pare cada dia o gairebé cada dia, segons el sexe dels progenitors i dels adolescents (en percentatges). Barcelona.**

	Noi	Noia	Total
<b>Parlen amb la mare sobre:</b>			
L'escola i els seus professors i professores	29,1	45,1	38,5
El que fan amb els amics i amigues	16,8	28,8	23,8
Les coses que passen al món i notícies	26,0	26,2	26,1
Esports	22,9	9,9	15,3
Els nois o noies que els agraden	4,8	9,4	8,5
<b>Parlen amb el pare sobre:</b>			
L'escola i els seus professors i professores	24,8	31,9	28,9
El que fan amb els amics i amigues	12,6	17,8	15,7
Les coses que passen al món i notícies	21,8	21,2	21,5
Esports	40,1	19,3	28,1
Els nois o noies que els agraden	5,0	3,5	4,1

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància 2008*, CIIMU.

El 38,5 % dels fills i filles adolescents parlen cada dia o gairebé cada dia amb la seva mare sobre l'escola, i el 23,8 % també ho fan sobre els amics i amigues, mentre que només el 28,9 % parlen amb el seu pare sobre temes esco-



lars i el 15,7 % sobre els amics i amigues. Una vegada més, els esports són l'únic àmbit on hi ha més comunicació amb el pare (el 28,1 % enfront del 15,3 % amb la mare), en especial pel que fa als nois (40,1 %). Les noies, d'altra banda, en general es comuniquen més amb els pares que els nois. Així, doncs, també en l'àmbit de la comunicació intergeneracional, tornem a comprovar la importància de la transmissió social del gènere.

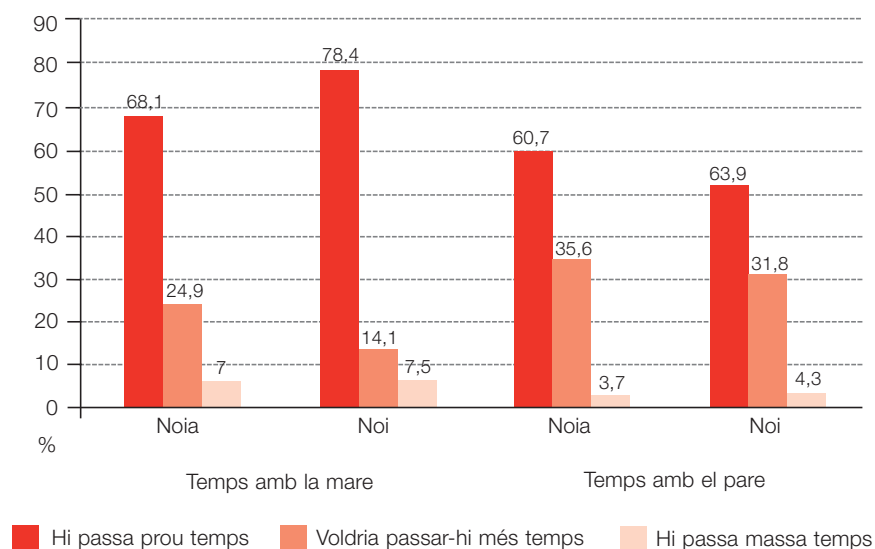
## **1.2. Valoració dels temps compartits en família**

La gran majoria dels adolescents estan satisfets amb la quantitat de temps que passen amb els seus progenitors. El 72 % consideren que passen prou temps amb la mare, i el 62% amb el pare. Aquesta dada és totalment lògica, si tenim en compte, com ja hem explicat, que tant en el temps compartit en certes activitats com en el diàleg, la presència de la mare és més forta que la del pare. Ara bé, cal dir també que el 25 % de les noies i el 14 % dels nois afirmen que voldrien passar més temps amb la mare, i que el 35,6 % de les noies i el 31,8 % dels nois voldrien passar més temps amb el pare. Només un percentatge molt reduït d'adolescents (menys del 8 %) consideren que passen massa temps amb la mare, i un percentatge encara més baix (menys del 4,5 %) amb el pare.

Aquestes dades, doncs, desmenteixen la idea que els adolescents volen passar menys temps amb els progenitors. Així, més de la meitat dels joves estan satisfets amb el temps que passen amb la mare i amb el pare, i fins i tot un nombre significatiu n'hi voldria passar més, sobretot amb el pare.

Pel que fa a altres membres de la família, les dades també reforcen la idea que per als adolescents és important compartir temps amb la família. Així, per exemple, en el cas dels avis, el 39,5 % dels adolescents diuen que passen prou temps amb ells, però el 55 % n'hi voldria passar més.

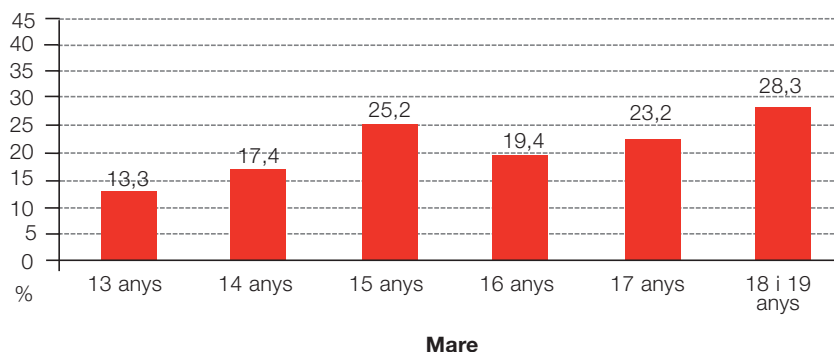
**Gràfic 1.8. Valoració del temps que els nois i noies adolescents passen amb la mare i amb el pare, per sexes. Barcelona.**

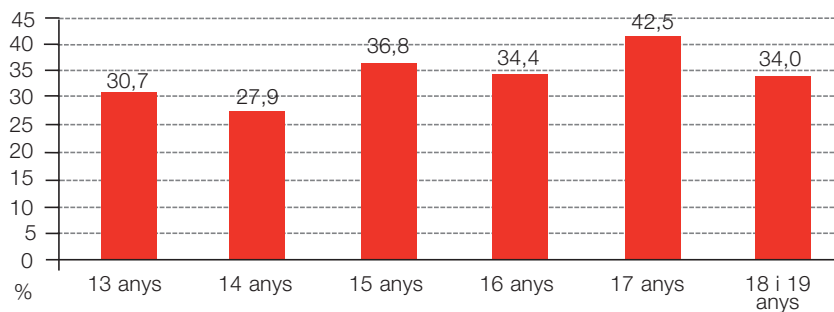


Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància 2008*, CIIMU.

També hi ha una idea molt estesa segons la qual es considera que els adolescents, a mesura que es fan grans, volen passar menys temps amb els progenitors i més temps amb els amics. Les dades indiquen que la segona suposició és correcta — volen passar més temps amb els amics —, però que la primera no ho és tant. Mentre que només el 13,3 % dels adolescents de 13 anys afirmen que voldrien passar més temps amb la mare, en arribar als 18-19 anys, aquest percentatge augmenta fins al 28,3 %; és a dir, una diferència de 15 punts entre les dues edats. Per tant, tot i que a mesura que els fills i filles es fan grans realitzen menys activitats conjuntes amb els progenitors, un elevat percentatge d'adolescents reclamen més temps per compartir amb ells.

**Gràfic 1.9. Adolescents que voldrien passar més temps amb la mare i amb el pare, segons l'edat dels adolescents. Barcelona.**





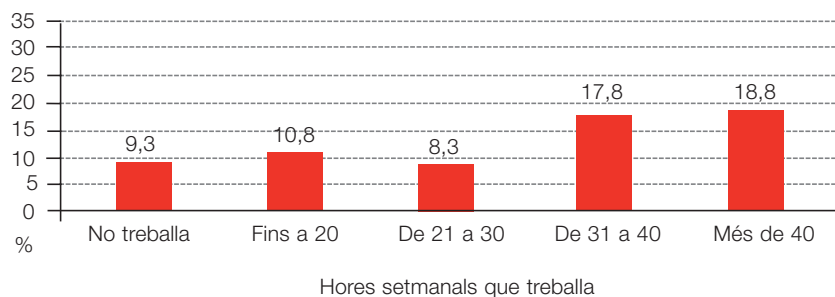
### Pare

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

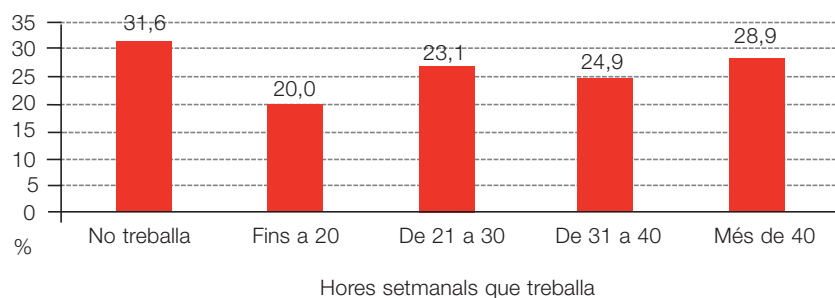
Ara bé, malgrat les ganes de passar més temps plegats, el funcionament actual del mercat laboral comporta força dificultats per compatibilitzar el temps familiar i el laboral. Tal com hem indicat abans, les jornades excessivament llargues resten temps per estar amb els fills i filles. El 18,8 % dels nois i noies adolescents amb mares que fan jornades laborals de més de 40 hores voldrien passar més temps amb elles. En canvi, només el 9,3 % dels fills i filles de mares que no treballen voldrien fer el mateix.

En el cas dels pares que treballen més de 40 hores setmanals, el 28,9 % dels nois i noies adolescents voldrien passar més temps amb ells. Curiosament, però, el 31,6 % dels adolescents desitjarien passar més temps amb el pare, encara que no treballi. Aquest percentatge elevat demostra amb més intensitat que les mares continuen sent les encarregades de tenir cura dels fills i filles i les que hi comparteixen més temps, malgrat que el pare disposi de temps per poder estar amb ells.

**Gràfic 1.10. Adolescents que voldrien passar més temps amb la mare i amb el pare, segons si aquests treballen i el nombre d'hores que ho fan. Barcelona.**



**Mare**

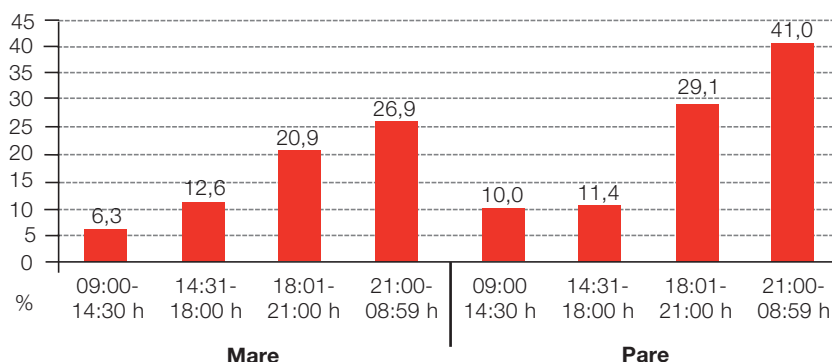


**Pare**

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

El problema principal, però, rau en l'hora d'arribada dels progenitors a casa. El 26,9 % dels nois i noies adolescents amb mares que arriben a casa més tard de les nou del vespre destaquen que voldrien passar més temps amb elles, mentre que aquest sentiment és menys habitual quan les mares arriben abans que els fills o filles surtin de l'escola o l'institut. Les dades sobre la insatisfacció del temps que passen amb el pare són superiors a les dades sobre la insatisfacció del temps que passen amb la mare, tant quan el pare arriba a casa més tard de les nou del vespre, com quan hi arriba entre les sis de la tarda i les nou del vespre.

### Gràfic 1.11. Adolescents que voldrien passar més temps amb la mare i amb el pare, segons l'hora que aquests arriben a casa. Barcelona.



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Aquestes dades suggereixen que tot i que en l'etapa de l'adolescència apareixen nous espais i grups de socialització (activitats extraescolars, amics i amigues, xarxes virtuals), els nois i noies adolescents valoren el temps compartit amb el pare i la mare. És important recalcar que són els adolescents mateix qui reclamen més temps plegats, sobretot quan les possibilitats de relació intergeneracional se'n ressenten a conseqüència de les jornades laborals.

Per donar resposta a aquestes necessitats, un dels reptes més importants és com repartir, organitzar i articular les responsabilitats i les obligacions comunes, de manera que es puguin mantenir els vincles afectius i de solidaritat que donen sentit a les relacions familiars.

Avui dia, les famílies viuen una confrontació constant entre «l'ètica de la cura» i «l'ètica del treball remunerat» a escala individual, familiar i col·lectiva (Brullet, 2010). D'una banda ens trobem amb les realitats del món laboral, que estipulen uns horaris i ritmes de treball sovint incompatibles amb les inversions de temps que reclamen les responsabilitats familiars i, de l'altra, amb els desitjos de moltes dones que aspiren a impulsar i consolidar les seves carreres professionals. Les vies de conciliació actuals solen implicar alguna mena de cost o de sacrifici, que continua sent assumit de forma desigual per homes i dones.

## 1.3. La gestió del temps en les noves modalitats familiars

Durant els darrers anys, la família ha experimentat un canvi extraordinari com a conseqüència, en gran part, dels canvis que s'han produït en el mercat de treball. Aquest canvi ha afectat, d'una banda, la seva estructura i, de l'altra, la dinàmica de la vida quotidiana familiar. En l'àmbit estructural, les famílies cada

vegada són més reduïdes i plurals. El descens de la fecunditat ha contribuït a la disminució de les famílies nombroses i a l'augment del nombre d'infants que creixen sense germans ni germanes.<sup>3</sup> També ha disminuït progressivament el nombre d'altres persones adultes que tradicionalment vivien a la llar, generalment els avis, però que actualment tenen la seva autonomia residencial. A més, tot i que la família biparental continua sent la forma de convivència més habitual, ha augmentat el nombre de famílies monoparentals (normalment encapçalades per la mare) i el de les reconstituïdes (d'un dels progenitors amb la seva nova parella), fruit de l'increment de ruptures conjugals. Aquestes noves situacions familiars provoquen canvis en la vida dels infants, sobretot pel que fa a la redistribució del temps i dels espais (temps de custòdies; convivència repartida entre dues llars: la llar del pare i la de la mare; temps amb les famílies extenses de cada progenitor: avis i àvies, etc.). Molts infants passen de viure amb els dos progenitors a fer-ho amb només un d'ells i, a vegades, amb la nova parella del pare i/o de la mare i amb germanastres.

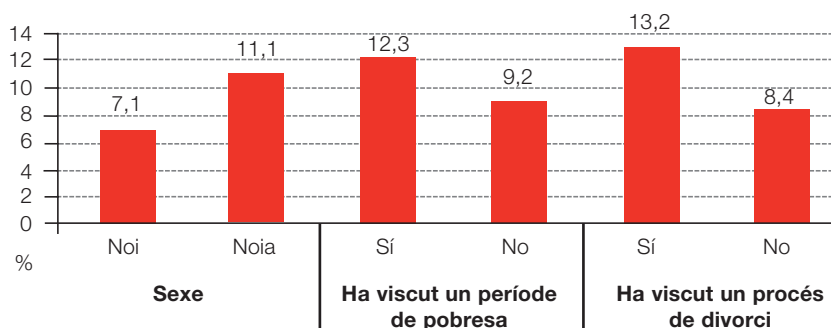
En molts casos, a causa d'aquests canvis i transformacions familiars, el temps que els progenitors passen amb els seus fills i filles es redueix, cosa que dona lloc a una sèrie de conseqüències negatives (Caïs, 2012). Així, per exemple, són coneguts els efectes educatius de les ruptures familiars i les experiències de monoparentalitat (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006). Quan un dels progenitors marxa de la llar, es redueixen, no només els recursos econòmics que el progenitor no resident destina als fills i filles, sinó també les inversions del temps que comparteix amb ells. Aquest distanciament pot comprometre la seva capacitat de seguiment i de monitoratge i, per tant, reduir el nivell de supervisió adulta a què està sotmès l'infant en una llar monoparental. Un volum important de literatura ha acreditat que tant en les famílies monoparentals com en les reconstituïdes, els resultats educatius dels infants són més baixos que en les famílies on l'infant viu amb els dos progenitors, tot i que la magnitud de l'efecte pot ser força variable (Marí-Klose, Gómez-Granell, Escapa i Brullet, 2008).

Segons dades recents del IV Informe del CIIMU sobre la situació de la infància, l'adolescència i la família a Catalunya (Gómez-Granell i Marí-Klose, 2012), basat en dades del *Panel de Famílies i Infància* del CIIMU, el 16 % dels adolescents catalans han viscut directament un procés de divorci o de separació dels seus pares. Com a conseqüència d'això, el 8 % passen temps en una segona llar amb el progenitor amb el qual no conviuen habitualment i el 4 % conviuen amb germanastres.

Un fet innegable és que a Espanya les ruptures de parella solen estar envoltades de tensió familiar, i que durant el procés de ruptura, i més endavant, es produeixen situacions traumàtiques que sens dubte repercuteixen en els fills. De les dades del *Panel de Famílies i Infància* es desprèn que a Barcelona al 13,2 % dels nois i noies adolescents que viuen situacions de separació o de divorci dels seus pares se'ls ha diagnosticat depressió.

<sup>3</sup> A Catalunya, el 2011, la mitjana de fills per dona en edat fèrtil (entre 15 i 49 anys) era d'1,43. Dades de l'IDESCAT.

**Gràfic 1.12. Adolescents que tenen o que han tingut depressió, ansietat o altres trastorns mentals diagnosticats. Província de Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

D'aquest fet no s'ha de deduir automàticament l'existència de conseqüències problemàtiques per als infants que hi estan involucrats. Molts infants i joves, sempre que els seus progenitors o tutors sàpiguen enfocar i elaborar els conflictes, augmentaran les seves habilitats adaptatives i negociadores per fer front a la complexitat de les relacions humanes i socials, i pot ser que això els permeti disposar de més recursos per gestionar les seves relacions de parella en el futur i per intentar assegurar, en tot cas, el benestar dels seus propis fills i filles. Amb tot, no podem obviar que les dificultats que determinades trajectòries familiars poden arribar a plantejar, afegides al trauma psicològic de la separació dels pares, poden tenir unes conseqüències greus per al desenvolupament psicosocial dels infants. En aquest sentit, caldria millorar els instruments de mediació, de negociació i de resolució de conflictes, uns serveis que a Catalunya estan molt poc desenvolupats.

L'abundant recerca suggereix també que la interrupció de la convivència amb un dels progenitors perquè s'ha divorciat o s'ha mort pot comportar un dèficit en el capital social familiar, i que això pot repercutir en el desenvolupament de l'infant o adolescent. El fet de no conviure de manera habitual amb el progenitor absent fa que les activitats que els infants i adolescents realitzen plegats se'n ressentin. Si bé, després d'un divorci, la legislació reconeix el dret de mantenir una relació directa i regular entre el fill o filla i el progenitor que marxa de la llar —normalment el pare—, les oportunitats de relacionar-se i de compartir temps i activitats acostumen a disminuir.

Segons dades del PFI, els nois i noies adolescents que viuen tant en llars monoparentals com en llars reconstituïdes (totes dues generalment encapçalades per la mare) fan menys activitats amb el pare biològic que els adolescents que viuen en llars biparentals. No només disminueixen les activitats de caràcter rutinari —com ara veure la televisió, anar de compres o passejar pel poble o la ciutat— sinó que també ho fan les activitats interactives o culturals.

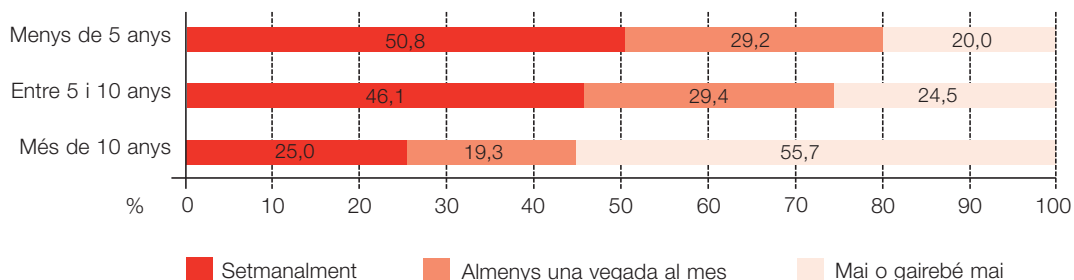
**Taula 1.3. Activitats que els nois i noies adolescents fan amb el pare i amb la mare, segons l'estructura de la llar (en percentatges). Barcelona.**

	Monoparental		Biparental		Reconstituïda	
	Amb la mare	Amb el pare	Amb la mare	Amb el pare	Amb la mare	Amb el pare
Fer els deures	31,5	17,2	35,7	30,2	41,4	14,0
Anar a la biblioteca	12,0	4,3	16,6	10,1	23,7	7,0
Fer una visita cultural	28,0	19,0	35,3	33,7	25,4	8,8
Visitar un museu o exposició	28,0	19,0	32,2	32,7	22,0	5,3
Passejar	57,6	37,9	62,1	55,0	52,5	26,3
Fer exercici físic o esport	11,2	19,0	12,6	32,2	20,7	24,6
Anar d'excursió al camp o a la muntanya	29,6	22,6	43,8	46,6	32,2	19,3
Anar a un espectacle esportiu	11,9	24,1	15,9	42,5	6,8	22,8
Anar al cinema, al teatre o a concerts	51,2	25,9	44,9	40,1	27,6	19,3
Anar de compres	68,3	13,8	74,5	27,8	66,1	14,0
Veure la televisió	83,3	48,3	86,4	84,6	72,4	47,4

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Després d'un divorci o d'una separació, els fills generalment viuen amb la mare. Sembla ser que el temps distancia el contacte entre el pare i el fill o filla. Segons es pot apreciar en el gràfic 1.13, en els casos en què els progenitors fa més de deu anys que estan separats, més de la meitat dels adolescents no veuen mai o gairebé mai el seu pare. En canvi, quan la separació s'ha produït fa menys de cinc anys, la meitat dels joves veuen setmanalment el seu pare. Aquestes dades ens indiquen que si la separació es produeix quan l'infant està en una edat primerenca, la probabilitat que el contacte amb el pare absent disminueixi, fins al punt que desaparegui, augmenta considerablement. Això pot ser conseqüència del fet que el pare i el fill no hagin viscut gaire temps a la mateixa llar, amb la qual cosa els vincles es trenquen més fàcilment.

**Gràfic 1.13. Freqüència amb què els adolescents veuen el seu pare, segons els anys transcorreguts des de la separació o el divorci. Barcelona.**

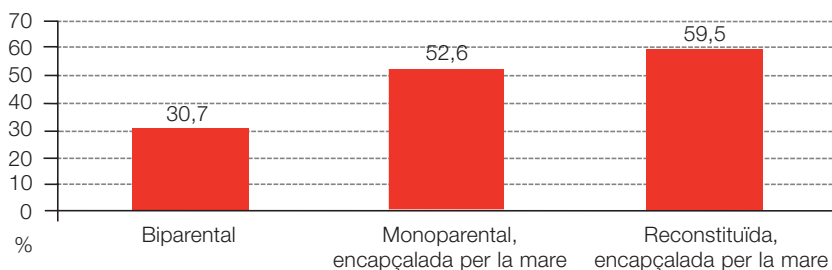


Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.



La falta de temps compartit entre pares i fills és motiu d'insatisfacció entre els joves. El 31 % dels nois i noies que viuen en llars biparentals voldrien passar més temps amb el pare, i només el 22 % voldrien passar-ne més amb la mare. Quan l'adolescent conviu només amb la mare, o amb la mare i la seva nova parella, més del 50 % voldrien passar més temps amb el pare. Per tant, la separació limita les oportunitats d'interacció, tot i el desig dels joves de passar temps amb el pare absent.

**Gràfic 1.14. Adolescents que voldrien passar més temps amb el seu pare, segons l'estructura de la llar. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Recerques realitzades anteriorment amb el PFI indiquen que el seguiment de l'activitat escolar per part del pare no resident té efectes positius en diferents indicadors educatius (Marí-Klose i Marí-Klose, 2010). Així, en igualtat de condicions socioeconòmiques de la llar, el risc que un adolescent repeteixi curs és gairebé tres vegades més baix quan el pare fa un seguiment alt de l'activitat escolar que quan es desentén d'aquesta faceta o no manté cap contacte amb el seu fill o filla. Quan hi ha un grau elevat de comunicació entre el pare i el noi o noia adolescent, també augmenten de manera considerable les expectatives per part d'aquest últim de fer una carrera universitària.

Tant la investigació social com les polítiques de suport a les famílies que s'han impulsat al llarg dels darrers anys atorguen una gran importància a la implicació del pare en la cura i el benestar dels fills i filles. Per això s'han destinat mesures públiques a l'augment de la responsabilitat del pare en l'educació i en la criança dels menors, com ara el dret a la baixa per paternitat, amb independència de la baixa per maternitat de la mare. Aquesta responsabilitat, però, cal que estigui present en tot el desenvolupament de l'infant, atès que s'ha comprovat que el beneficia en tots els sentits. L'exercici de la coparentalitat —és a dir, de la coresponsabilitat dels dos progenitors— comporta uns beneficis inqüestionables per a la vida dels infants (Marí-Klose i Marí-Klose, 2012).

## 1.4. Síntesi

Malgrat la complexitat dels temps actuals, la família continua necessitant temps. Tant els infants com els nois i noies adolescents requereixen un temps diferenciat, en especial dels seus progenitors, però en tots els casos tenen unes conseqüències comunes. Els progenitors estimulen els infants i els fills i filles adolescents mitjançant la incorporació d'una sèrie d'actituds, valors, habilitats i coneixements que en conformaran la personalitat i el desenvolupament futur. La quantitat i, en especial, la qualitat d'aquest temps és un dels determinants principals del benestar i del desenvolupament dels infants i nois i noies adolescents i, per tant, de les seves oportunitats laborals i capacitat productiva futura.

En edats primerenques, continua sent la mare qui té principalment el rol de cura dels fills i filles. Aquesta situació no es produeix perquè els pares estiguin menys interessats a passar temps amb els seus fills i filles, sinó tot al contrari: les dades indiquen que una proporció significativa de pares hi passen menys temps del que voldrien. El fet que les mares se'n facin càrrec durant els primers mesos i anys de vida, a causa, en gran part, de les millors condicions de la baixa maternal, augmenta la probabilitat que en continuïn sent les responsables principals en la majoria d'activitats conjuntes al llarg dels propers anys. Un dels elements fonamentals que determina el temps que s'hi inverteix és la disponibilitat de temps dels progenitors amb relació a la jornada laboral, en especial en arribar a casa.

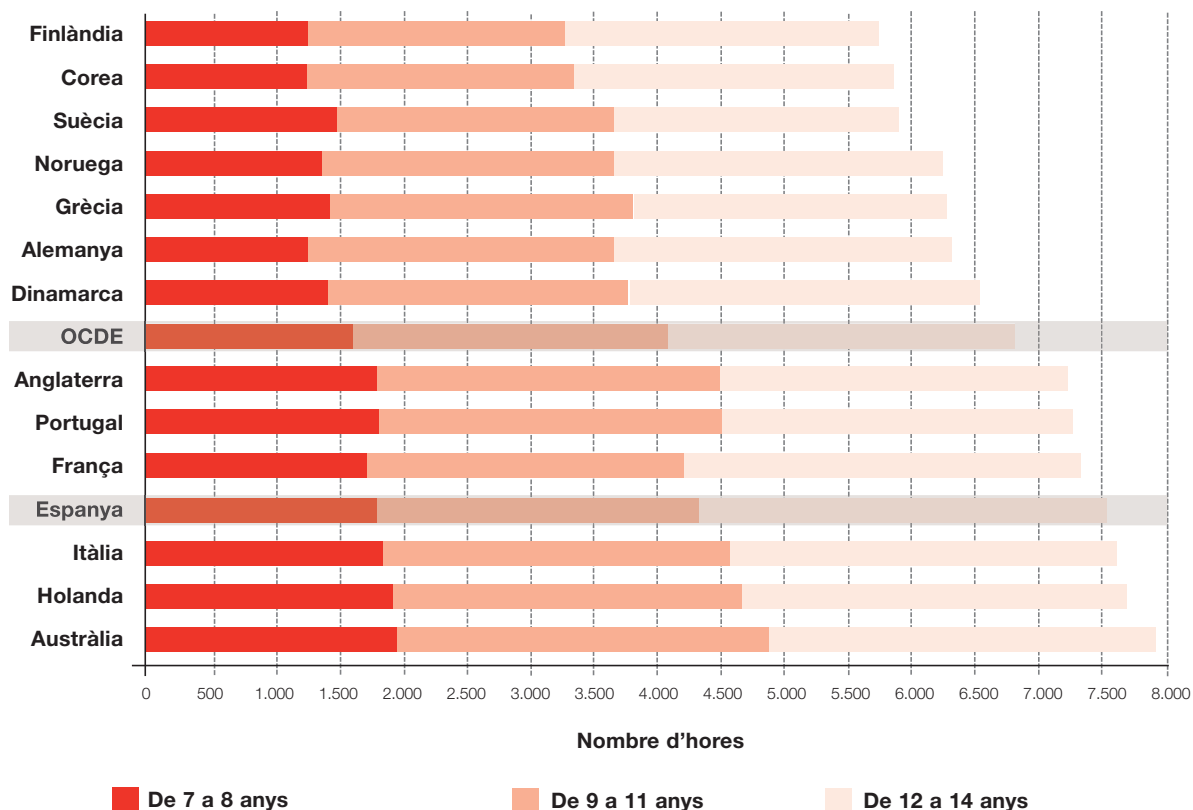
D'altra banda, les dades desmenteixen el tòpic que els adolescents no volen passar temps amb els seus progenitors. Més de la meitat dels joves estan satisfets amb el temps que passen amb la seva mare i amb el seu pare, i un nombre significatiu n'hi voldria passar més, sobretot amb el pare. El temps que els fills i filles adolescents passen amb els pares i les activitats que comparteixen estan molt influenciats per la socialització de gènere (per exemple, amb el pare adquireixen més protagonisme les activitats relacionades amb l'esport) i per la diversitat d'estructures i de relacions familiars que se'n deriven. A les famílies on s'ha produït una separació o un divorci, les oportunitats d'interacció (sobretot) amb el pare absent són limitades, malgrat el desig dels joves de compartir-hi més temps.



## 2. EL TEMPS D'ESTUDI

Per a la gran majoria dels infants i adolescents, els temps escolars són els que concentren la major part del temps actiu del dia, atès que passen a l'escola una mitjana de sis hores al dia, de dilluns a divendres. A aquest nombre d'hores, normalment cal afegir-hi el temps dedicat a les activitats de reforç i a les activitats extraescolars, així com el temps per estudiar i fer els deures fora del centre escolar. De vegades, el temps previst d'instrucció educativa només s'entén com aquell que els estudiants dediquen a les classes formals, però aquest percentatge de temps només és una part del total que els estudiants passen rebent classes o estudiant. Tot i que continua estant arrelada la creença que existeix una relació entre el nombre d'hores de classe i els resultats escolars, segons les recerques internacionals no es disposa de prou proves per associar la jornada lectiva amb els rendiments escolars (OCDE, 2011a; OCDE, 2011b). Les dades comparatives de diversos països indiquen que un nombre més elevat d'hores lectives no és sinònim de millors resultats educatius *per se*. Països com ara Finlàndia, Suècia, Noruega (països nòrdics) o Corea del Sud, que tenen menys hores de classe que la mitjana dels països de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), obtenen rendiments molt positius i superiors en les proves del Programa Internacional d'Avaluació d'Estudiants (PISA, per les sigles en anglès) de l'OCDE que Catalunya i la resta d'Espanya, on el nombre d'hores lectives supera la mitjana de la dels països de l'OCDE.

**Gràfic 2.1. Nombre d'hores de classe que reben els infants d'entre 7 i 14 anys a les escoles públiques, segons diferents països de l'OCDE. 2010.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'*Education at a Glance 2011*, OCDE (2011).

Diferents recerques posen de manifest que la quantitat de temps que es dedica a estudiar no és tan determinant com la qualitat d'aquest temps (Sintes, 2012). La implicació estatal —sobretot econòmica, però que també garanteixi uns programes de qualitat elevada i personal docent en totes les etapes educatives— i la implicació familiar en l'educació dels menors acaben sent més determinants que no pas el nombre d'hores que els infants i adolescents dediquen a estudiar.

Un altre debat dels darrers anys té a veure amb les diferents formes de distribuir el temps escolar: en horari continu o en horari partit. Es tendeix a creure que la jornada partida suposa una dedicació massa llarga per a l'alumnat i que va en detriment del temps de lleure essencial per desenvolupar altres formes de relacions, passar més temps amb la família o realitzar més activitats extraescolars. A Catalunya, en un estudi recent (Sintes, 2012) sobre aquest tema es va arribar a la conclusió que no hi ha prou proves que confirmin que la jornada compacta millora el rendiment acadèmic i que serveix per millorar l'organització quotidiana dels infants i adolescents o el temps que passen en

família. Els resultats d'aquest estudi indiquen més aviat que la jornada compacta de matí agreuja les desigualtats ja existents en els rendiments educatius, en la qualitat del temps fora de l'horari lectiu i en la conciliació entre els horaris escolars i els familiars, i que tendeix a ser una barrera per al desenvolupament professional de les mares, en lloc d'una ajuda per a l'organització del temps familiar.

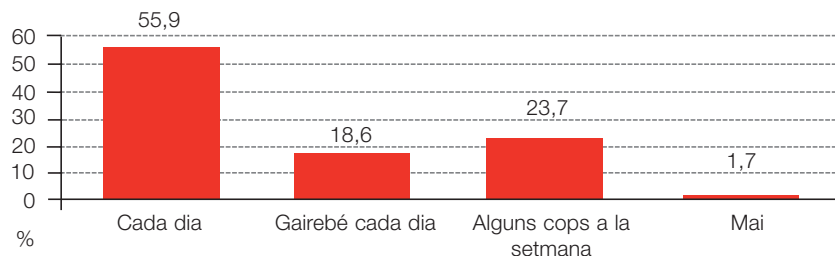
El temps que els nois i noies dediquen a l'escola també té relació amb les seves orientacions i actituds envers l'educació. Segons dades del PFI, el 13,6 % dels adolescents a Barcelona reconeixen que han deixat d'assistir sense permís a almenys una classe en les dues últimes setmanes i que el 2,8 % no han assistit a classe com a mínim quatre vegades. No tenim dades sobre què fan aquests nois i noies quan se salten alguna classe, però tot fa suposar que es tracta d'un temps que comparteixen amb els companys i companyes. El percentatge de freqüència d'absentisme no és prou elevat per considerar que la majoria dels adolescents no se senten a gust en els centres educatius. Al contrari, el 87 % diuen que se senten a gust a l'escola, però malgrat l'actitud àmpliament positiva dels adolescents envers aquesta qüestió, les dades indiquen certes dissonàncies. El 87,7 % dels nois i noies adolescents declaren que l'escola els ensenya coses útils per al futur, i el 79,7 % s'esforcen a treure bones notes, però el 65,5 % diuen que no els agrada estudiar. És a dir, encara que la gran majoria d'ells tenen una actitud favorable envers l'estudi, a un elevat percentatge no els agrada estudiar. Aquest fet sembla indicar que encara que els joves entenen la importància dels estudis i que justifiquen el temps que hi dediquen, molts ho fan a disgust, cosa que podria explicar l'alt percentatge de problemes d'indisciplina i d'expulsions de classe que es produeixen als centres escolars. El 41,4 % dels adolescents han estat expulsats de classe en el darrer any almenys una vegada, i el 9,4 % més de tres vegades.

## **2.1. El temps dedicat a estudiar i fer els deures**

El model educatiu majoritari del nostre sistema docent estableix des de la infància una estratègia d'aprenentatge que està determinada, d'una banda, per la impartició de classes de les diferents assignatures del programa educatiu i, de l'altra, pel temps invertit a estudiar i fer treballs (deures), essencialment fora de l'horari escolar (normalment a la llar). El temps dedicat a estudiar i a «fer els deures» repercuteix de manera essencial en els resultats acadèmics. De les inversions d'aquest temps en depenen en bona mesura els resultats acadèmics.

Segons dades de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància*, a Catalunya més del 75 % dels infants de 5 a 10 anys fan els deures de l'escola cada dia o gairebé cada dia.

## Gràfic 2.2. Freqüència amb què els infants de 5-10 anys fan els deures de l'escola. Catalunya.



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància, 2010.

Durant l'adolescència, la dedicació als estudis no acaba quan finalitza l'horari lectiu. A Barcelona, prop del 69 % dels nois i noies adolescents inverteixen més d'una hora diària en les tasques educatives postescolars, el 32 % hi dediquen més de dues hores diàries, i només el 7,4 % diuen que no tenen treballs o que no els fan. El gènere és un dels factors que més influeix en les hores que els adolescents dediquen a l'estudi. Les noies dediquen més temps a fer els deures que els nois: el 40 % de les noies hi dediquen més de dues hores diàries, enfront del 20 % dels nois. Tal com es pot observar en el gràfic següent, les noies expressen un grau de compromís amb els valors educatius més alt que els nois, i una proporció més reduïda de noies participen en actes d'indisciplina en els centres educatius que comportin algun tipus de sanció.

Les noies s'esforcen més que els nois a treure bones notes —84 % i 72 %, respectivament—, es consideren millors estudiants —68 % i 58 %, respectivament— i els agrada més estudiar —40 % i 31 %, respectivament—. Els nois, en canvi, superen les noies en els problemes d'indisciplina en tots els casos; així, per exemple, el 66 % dels nois han estat expulsats de classe alguna vegada, enfront del 35 % de les noies. Les dades mostren que el gènere és un factor clau a l'hora d'explicar les orientacions i els comportaments dels nois i noies adolescents envers l'educació.

La disponibilitat de temps per part dels progenitors pot esdevenir essencial en alguns casos perquè els fills i filles dediquin més temps a fer els deures. En

**La disponibilitat de temps per part dels progenitors pot esdevenir essencial en alguns casos perquè els fills i filles dediquin més temps a fer els deures.**

aquest sentit, la supervisió parental és clau. Per aquesta raó, en les famílies monoparentals, en què només hi ha un progenitor, el percentatge de nois i noies que no tenen treballs escolars o que no els fan és més elevat que en la

resta de famílies (12,7 % i 5,7 %, respectivament) i també dediquen menys hores a l'estudi.

**Taula 2.1. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola, segons els atributs sociodemogràfics de les famílies (en percentatges). Barcelona.**

<b>Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola</b>				
	<b>No té treballs o no els fa</b>	<b>1 hora o menys</b>	<b>D'1 a 2 h.</b>	<b>Més de 2 h.</b>
<b>Total</b>	7,4	23,3	37,2	32,2
<b>Sexe</b>				
Noi	12,1	27,6	39,1	21,3
Noia	4,0	20,2	35,8	40,1
<b>Tipus de família</b>				
Monoparental	12,7	18,3	39,7	29,4
Biparental	5,7	24,6	37,7	32,0
Reconstituïda	11,5	21,3	27,9	39,3
<b>Nivell d'ingressos anuals de la llar</b>				
Menys de 21.600 €	13,9	13,9	31,9	40,3
De 21.600 € a 36.000 €	8,7	24,4	30,7	36,2
Més de 36.000 €	9,1	20,2	38,9	31,7
<b>Origen dels pares</b>				
Espanyol (almenys un)	8,9	22,2	36,8	32,0
Immigrant (tots dos)	12,8	10,3	17,9	59,0
<b>Nivell d'estudis de la mare</b>				
Primaris	11,4	24,1	30,4	34,2
Secundaris	9,5	18,5	37,4	34,6
Universitaris	7,8	22,5	35,8	33,8
<b>Nivell d'estudis del pare</b>				
Primaris	8,3	21,4	32,1	38,1
Secundaris	8,8	21,4	34,6	35,2
Universitaris	8,4	21,2	38,4	32,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Pel que fa al fet de tenir pares immigrants o autòctons, observem una diferència de 17 punts percentuals més elevada en els immigrants quant a dedicar més de dues hores a estudiar o a fer treballs de l'escola. Aquesta diferència s'explica pel fet que molts d'aquests adolescents —fills i filles d'immigrants— han efectuat el procés migratori en edats properes a l'adolescència, la qual cosa els exigeix dedicar més temps a fer els deures i treballs, en part a causa de la immersió lingüística.

Una altra variable que és determinant en el temps i l'esforç que els estudiants dediquen a l'estudi és el grup d'amics o de companys. La influència dels iguals condiona el comportament dels nois i noies adolescents, que creen «grups» d'alumnes que tenen orientacions semblants envers els estudis i l'escola, la qual cosa dóna lloc a un «efecte de contagi». Aquest efecte de contagi es produeix, concretament, com a conseqüència de dues dinàmiques. D'una banda, els alumnes que tenen actituds «proescolars» tendeixen a associar-se amb grups afins, i el mateix succeeix amb aquells que «tenen unes

actituds «no proescolars». D'altra banda, els adolescents poden modificar les seves actituds per ser acceptats en algun grup, la qual cosa es tradueix en una homogeneïtzació del grup. Com podem observar en la taula 2.2, els adolescents que tenen amics que s'esforcen a l'escola, que pensen que és important anar a classe, que s'ajuden a fer els deures, que pensen que és important treure bones notes o que parlen sobre temes de classe, dediquen més temps a estudiar i a fer els deures.

**Taula 2.2. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola, segons l'orientació dels companys i companyes envers l'educació (en percentatges). Barcelona.**

<b>Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola</b>				
	<b>No té treballs o no els fa</b>	<b>1 h. o menys</b>	<b>D'1 a 2 h.</b>	<b>Més de 2 h.</b>
<b>Els amics i amigues s'esforcen a l'escola</b>				
Sí	6,0	24,9	38,6	30,5
No	8,7	30,6	35,0	25,7
<b>Els amics i amigues pensen que és important estar atents a classe</b>				
Sí	6,0	22,2	42,2	29,6
No	8,0	33,2	30,8	28,0
<b>Els amics i amigues i ell o ella s'ajuden a fer els deures</b>				
Sí	4,4	22,4	39,0	34,1
No	13,4	38,4	33,5	14,6
<b>Els amics i amigues pensen que és important treure bones notes</b>				
Sí	6,3	25,3	38,4	29,9
No	8,9	36,7	30,0	24,4
<b>Els amics i amigues parlen amb ell o ella del que s'ha explicat a classe</b>				
Sí	4,9	23,6	40,7	30,9
No	7,2	27,4	36,8	28,6

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.



Una altra dimensió relacionada amb el temps dedicat a l'estudi són els climes o cultures escolars (Alegre i Benito, 2012). Per poder copsar les dimensions que expliquen el clima escolar s'ha utilitzat l'«índex de disfuncionalitats»<sup>4</sup> presents a l'escola a partir d'una sèrie d'ítems que es preguntaven en el qüestionari del *Panel de Famílies i Infància* (Marí-Klose et al., 2008).

**Taula 2.3. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola, segons disfuncionalitats del centre educatiu on estudia (en percentatges). Barcelona.**

<b>Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola</b>				
	<b>No té treballs o no els fa</b>	<b>1 h. o menys</b>	<b>D'1 a 2 h.</b>	<b>Més de 2 h.</b>
<b>Disfuncionalitats del centre educatiu on estudia</b>				
Poques disfuncionalitats	5,1	26,4	37,4	31,1
Algunes disfuncionalitats	6,9	24,7	42,9	25,5
Moltes disfuncionalitats	8,7	31,3	27,8	32,2

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Com es pot observar en la taula 2.3, els climes escolars tenen una relació significativa amb el temps que alguns nois i noies adolescents dediquen a l'estudi. Els estudiants de centres amb moltes disfuncionalitats dediquen menys temps a estudiar fora de l'horari lectiu que els de centres amb un grau de disfuncionalitat baix. El 8,7 % dels estudiants d'un centre amb moltes disfuncionalitats no estudien o no fan els treballs, i el 31,3 % estudien una hora o menys. En canvi, en els centres amb poques disfuncionalitats, només el 5,1 % no fan els deures i el 26,4 % dediquen una hora o menys a estudiar.

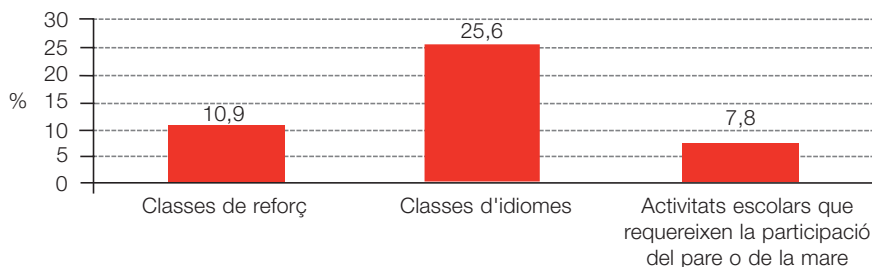
## 2.2. Les activitats de reforç i de repàs

Durant els darrers anys ha anat calant en moltes famílies el missatge de la importància d'invertir en l'educació dels infants perquè tinguin més probabilitats d'èxit en el futur i un desenvolupament saludable. Molt sovint, aquesta inversió vol dir que els progenitors matriculen els infants en una àmplia gamma d'activitats extraescolars —esportives, d'aprenentatge d'idiomes, artístiques, etc.—, si bé en alguns casos això respon a la necessitat de quadrar els horaris laborals dels pares amb els dels infants. Algunes d'aquestes activitats se centren pròpiament en l'educació dels fills i filles: són les classes de reforç i les de repàs de diferents matèries, com ara els idiomes.

<sup>4</sup> L'índex s'ha construït a partir de la suma dels ítems següents, que es produeixen sempre, molt sovint o bastant sovint: 1) a les classes hi ha soroll i desordre; 2) els alumnes no fan cas del professor o professora; 3) els professors i professores no mostren interès perquè els estudiants aprenguin; 4) els alumnes se salten les classes sense cap causa justificada; 5) hi ha alumnes que fumen al pati; 6) hi ha petits robatoris; 7) hi ha alumnes que fumen porros i que prenen pastilles o altres drogues a l'escola.

Els infants comencen a participar en aquestes activitats en edats molt primerenques, segons es pot observar en el gràfic 2.3. Prop de l'11 % dels infants d'entre 5 i 10 anys assisteixen a classes de reforç i la quarta part dels nois i noies d'aquestes edats van a classes d'idiomes fora de l'horari escolar. Alguns centres permeten que en aquestes edats les activitats educatives es facin conjuntament entre els pares i mares i els fills i filles. Prop del 8 % dels infants realitzen activitats escolars que requereixen la participació del pare o de la mare.

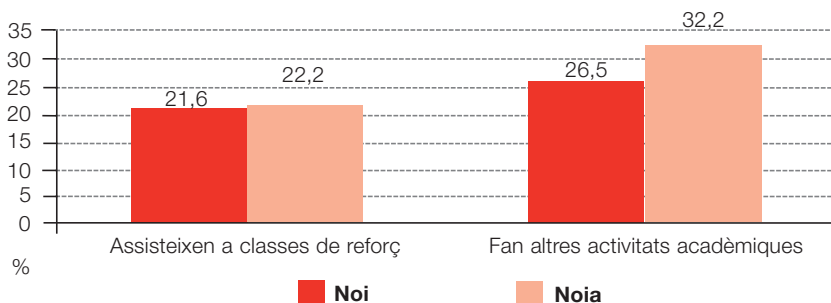
**Gràfic 2.3. Infants de 5 a 10 anys que fan activitats de reforç, d'idiomes o escolars amb els pares. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre *Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància*, 2010.

A mesura que els nois i noies es fan grans i disposen de més autonomia, augmenta el percentatge dels que participen en classes de reforç i en altres activitats acadèmiques. Segons dades del *Panel de Famílies i Infància*, el 22 % dels adolescents assisteixen a classes de reforç. En canvi, el 30 % assisteixen a altres activitats acadèmiques, com ara idiomes o informàtica. Si analitzem les diferències per sexes entre els nois i les noies, observem que les que hi ha a les classes de reforç són mínimes, però que augmenten en altres activitats acadèmiques: els nois hi assisteixen en el 26,5 % i les noies en el 32,2 %.

**Gràfic 2.4. Adolescents que assisteixen a classes de reforç o que fan altres activitats acadèmiques (idiomes o informàtica), com a mínim una vegada a la setmana, per sexes. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

En general, les activitats extraescolars, en especial quan requereixen desplaçaments o la participació dels progenitors, tenen relació amb els recursos de temps i econòmics de què disposen les famílies, però també amb els valors i les actituds dels progenitors. No totes les famílies disposen dels mateixos

recursos econòmics a l'hora de fer front al cost que suposen les activitats de reforç o de repàs. D'altres, no veuen la importància o la necessitat d'apuntar-los a fer més hores d'aprenentatge després de l'horari escolar.

Algunes anàlisis posen de manifest que hi ha una sèrie d'elements socioeconòmics que fan que alguns nois i noies assisteixin més o menys que d'altres a aquests tipus d'activitats. En la taula següent es proporciona la prevalença d'adolescents que assisteixen a classes de reforç o a altres activitats acadèmiques, com a mínim una vegada a la setmana, segons algunes característiques sociodemogràfiques de la família. A primera vista es pot observar clarament que la privació econòmica és un factor clau associat a una participació més baixa en aquest tipus d'activitats. Els adolescents de famílies que estan per sota del llindar de la pobresa assisteixen amb menys freqüència a classes de reforç (17,4 %) que les que hi estan per sobre (23,4 %). En canvi, les diferències d'ingressos en famílies que superen amb escreix aquest llindar no presenten grans variacions respecte de l'assistència a classes de reforç. Per contra, sí que trobem canvis importants en l'assistència a altres activitats acadèmiques a mesura que s'incrementen els ingressos de la llar (hi ha una diferència de més de 15 punts percentuals entre les famílies que tenen uns ingressos de menys de 21.600 euros anuals [19,4 %] i les que tenen uns ingressos de més de 36.000 euros anuals [35,2 %]).

**Taula 2.4. Adolescents que assisteixen a classes de reforç o que fan altres activitats acadèmiques (idiomes o informàtica), com a mínim una vegada a la setmana, segons els atributs sociodemogràfics de la família (en percentatges). Barcelona.**

	Assisteixen a classes de reforç	Fan altres activitats acadèmiques
<b>Llindar de la pobresa<sup>a</sup></b>		
Pobre	17,4	15,2
No pobre	23,6	29,8
<b>Ingressos (anuals)</b>		
Menys de 21.600 €	21,1	19,4
De 21.600 € a 36.000 €	22,0	21,3
Més de 36.000 €	24,1	35,2
<b>Nivell d'estudis de la mare</b>		
Primaris	12,7	16,5
Secundaris	23,8	23,5
Universitaris	23,1	36,4
<b>Nivell d'estudis del pare</b>		
Primaris	19,3	21,4
Secundaris	25,8	26,3
Universitaris	20,2	32,8
<b>Origen dels pares</b>		
Autòcton (almenys un)	22,7	27,9
Immigrant (tots dos)	12,8	23,1

Nota: Llindar de la pobresa a Catalunya després de transferències el 2008 (ingressos: 8.276 € anuals).

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Tot i la importància dels nivells econòmics com a determinants de les activitats acadèmiques dels fills i filles, el factor que fa incrementar més la diferència és el nivell d'estudis de la mare. Si bé aquesta variable està fortament relacionada amb els ingressos de la llar —com més elevat és el nivell d'estudis, més augmenten les probabilitats de tenir una feina i un sou més alt—, també respon a certs tipus de creences i d'actituds enfront l'educació dels fills i filles. És a dir, les mares amb estudis universitaris tindran un millor coneixement dels beneficis que comporta una inversió més significativa en l'educació dels fills i filles, i més empatia cap a les activitats acadèmiques extraescolars, que les mares amb estudis primaris. Segons les dades indicades a la taula 2.4, el 36,4 % dels nois i noies adolescents amb mares amb estudis universitaris fan altres activitats acadèmiques —més de 6 punts percentuals superiors a la mitjana—, mentre que els que tenen mares amb estudis primaris només arriben al 16,5 % —14 punts percentuals inferiors a la mitjana—.

Pel que fa als adolescents amb pares immigrants, observem que les dades relatives a les classes de reforç no es corresponen amb les dades anteriors sobre la dedicació a estudiar i a fer els deures. Els fills i filles d'immigrants dediquen més temps a estudiar i a fer els deures que els autòctons, però assisteixen menys a les classes de reforç, tot i que és un col·lectiu que normalment té més necessitats de reforç. Aquestes dades s'expliquen per la proporció elevada d'immigrants que tenen dificultats econòmiques, així com per un nivell d'estudis baix, en especial en el cas de les mares.

### **2.3. La utilització de les noves tecnologies en l'estudi**

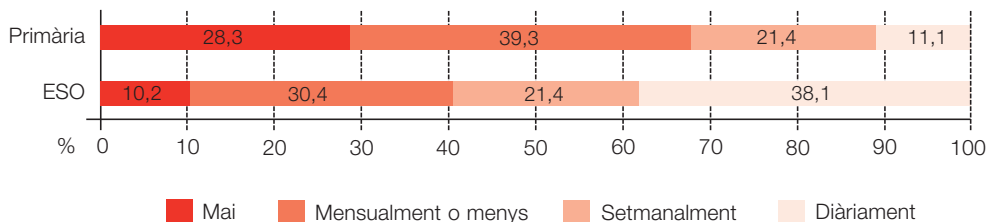
Al llarg dels darrers anys, la utilització de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC) s'ha anat integrant, de forma gradual però a gran velocitat, en les diferents àrees de la vida quotidiana i laboral. La presència de les TIC també ha anat adquirint importància en l'educació i en les formes de relació dels infants i joves, fins al punt que cada vegada hi ha més escoles que les fan servir en les diferents variants (pissarres digitals, ordinadors portàtils, internet, etc.). La presència de les TIC tendeix a guanyar protagonisme en tots els contextos de la vida dels infants i joves, tant en la seva activitat diària als centres educatius, com més enllà dels límits de les escoles i dels instituts.

Internet està revolucionant les formes de comunicació i d'aprenentatge. Actualment, la gran majoria dels infants i joves disposen d'un ordinador, com a mínim, a casa, i molts d'ells disposen de connexió a la xarxa d'alta velocitat. No obstant això, hi continua havent un percentatge d'infants i joves que per raons socioeconòmiques familiars encara no poden fer aquesta incorporació en l'àmbit digital domèstic (Mominó, Meneses i Fàbregues, 2012).

Segons dades del *Panel de Famílies i Infància*, a Barcelona, el 46,7 % dels nois i noies adolescents diuen que es connecten a la xarxa després de classe com a mínim una hora. Només el 22 % dels adolescents declaren que no es connecten a la xarxa habitualment després de classe. El temps i la freqüèn-

cia de connexió a la xarxa fora de l'àmbit escolar augmenten amb l'edat, a mesura que els infants i adolescents disposen de més autonomia. Més d'una quarta part dels alumnes de primària mai no utilitzen internet fora de l'escola, però l'ús diari d'internet fora de l'escola en els alumnes d'ESO és més del triple que el dels alumnes de primària (el 38,1 % i l'11,1 %, respectivament).

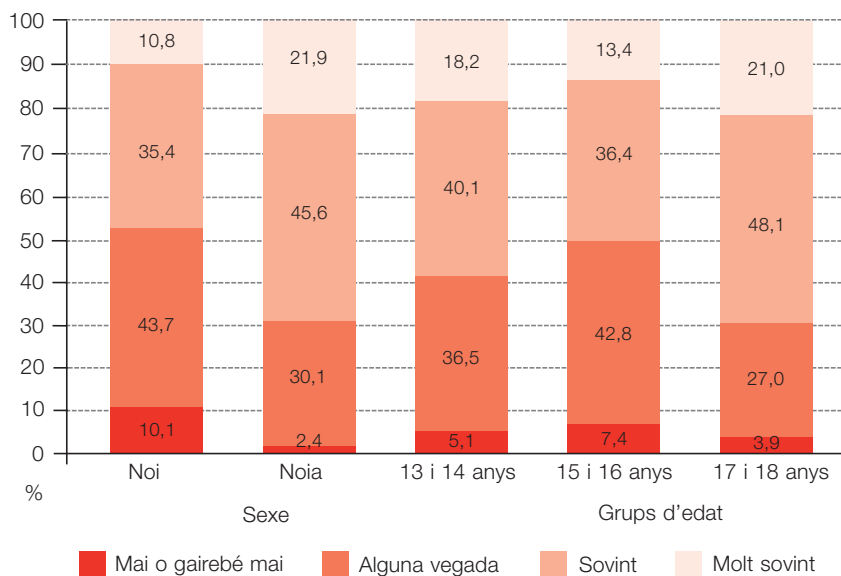
**Gràfic 2.5. Frequència d'ús d'internet fora de l'escola, segons l'edat, per etapes. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Informe *L'escola a la societat xarxa*, 2007.

A grans trets, podem definir diferents usos de la xarxa: amb finalitats acadèmiques o educatives i amb finalitats de lleure (aquestes últimes s'analitzen en el capítol 4). Com podem veure en el gràfic 2.6, els nois i noies de més edat són els que utilitzen més sovint la xarxa per realitzar treballs de classe. El 69 % dels adolescents d'entre 17 i 18 anys utilitzen aquesta eina sovint o molt sovint per als treballs de classe, mentre que en el cas dels de 13 i 14 anys, només la fan servir el 58 %. A més, però, el percentatge de noies que utilitzen la xarxa sovint o molt sovint per fer treballs de classe supera en 21 punts percentuals al dels nois.

**Gràfic 2.6. Ús d'internet per preparar treballs de classe, per sexes i grups d'edat. Barcelona.**

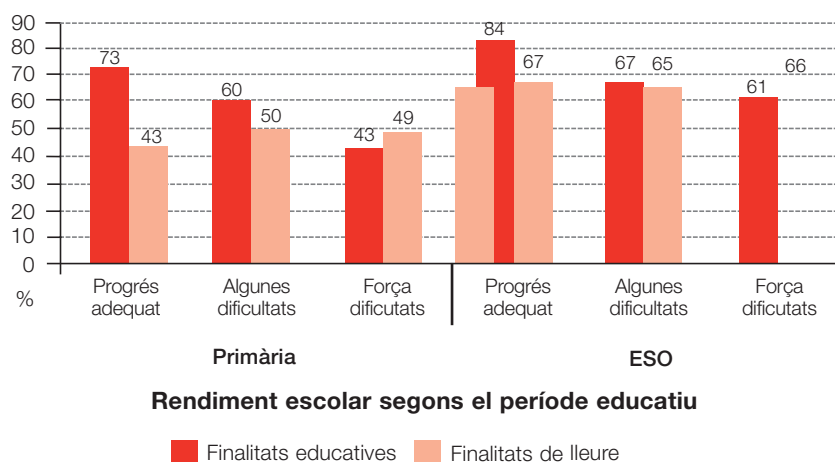


Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància 2008*, CIIMU.

Les formes de connexió a la xarxa també varien segons l'edat. Mentre que el 32 % dels alumnes de primària que navegaven per internet a casa ho solen fer acompanyats d'alguna altra persona —pares, germans, amics i amigues o altres—, això només passa en el 9 % dels alumnes d'ESO.

El temps que els nois i noies dediquen a les TIC ha suscitat recentment un gran nombre de qüestions en l'àmbit de la recerca. Un dels temes centrals és si hi ha evidències sobre la vinculació dels infants i adolescents a les TIC i la millora del rendiment acadèmic. Alguns estudis s'han aproximat a aquesta qüestió des de la perspectiva de l'impacte de l'ensenyament assistit per ordinador (Blok *et al.*, 2002; Kulik i Kulik, 1991); d'altres s'han centrat en els efectes de determinats tipus d'aplicacions informàtiques o de determinats programes (Ryan, 1991; Liao i Bright, 1991). En alguns casos s'ha prestat atenció als efectes de la tecnologia en el treball en grup i en les possibilitats d'interacció que ofereix la tecnologia (Lou, Abrami i D'Apollonia, 2001; Cavanaugh, 2001). Segons els resultats de l'estudi *L'escola a la societat xarxa*, mentre que l'ús de la xarxa amb finalitats de lleure sembla que no incideix en el rendiment educatiu, l'ús amb finalitats educatives sí que ho fa. Així, per exemple, a primària, el 73 % dels alumnes que progressen adequadament utilitzen internet amb finalitats educatives, enfront del 43 % dels que tenen força dificultats. A l'ESO, la diferència entre els dos grups és de 20 punts percentuals (el 84 % dels alumnes que obtenen millors resultats acadèmics utilitzen la xarxa amb finalitats educatives; d'entre els que obtenen pitjors resultats, només el 64 % la fan servir).

**Gràfic 2.7. Utilització d'internet fora de l'escola, segons el rendiment escolar i l'edat. Catalunya.**

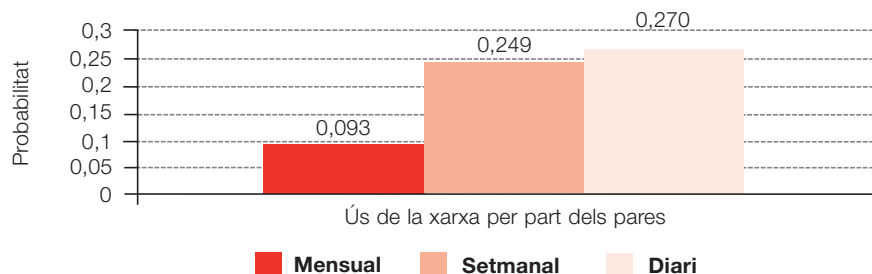


Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Informe *L'escola a la societat xarxa*, 2007.

Com hem vist anteriorment, internet es fa servir majoritàriament sense la presència d'una altra persona, sobretot en el cas dels adolescents. Ara bé, això no significa que la influència dels adults, en especial dels progenitors, no sigui important. Les dades del *Panel de Famílies i Infància* indiquen que la tutela, el control i la supervisió per part dels pares i mares condicionen la freqüència amb què els nois i noies es connecten a internet a la llar i l'ús que en fan.

Segons aquestes dades, els joves amb pares internautes habituals també són els que tenen més probabilitats d'utilitzar la xarxa per portar a terme accions vinculades amb la seva activitat escolar.

**Gràfic 2.8. Influència en el rendiment acadèmic de l'ús d'internet amb finalitats acadèmiques, segons el grau d'utilització de la xarxa per part dels pares (increment de la probabilitat). Catalunya.**



Font: elaboració del CIIMU a partir del capítol 10 de *Famílies i relacions intergeneracionals*.

Una vegada més, i segons veurem a continuació, es reafirma la importància de la proximitat familiar i de les relacions intergeneracionals en els comportaments i en les actituds dels infants i adolescents envers el rendiment educatiu, l'estudi i les pràctiques associades.

## 2.4. El capital social de les famílies: acompanyament i seguiment de l'escolaritat

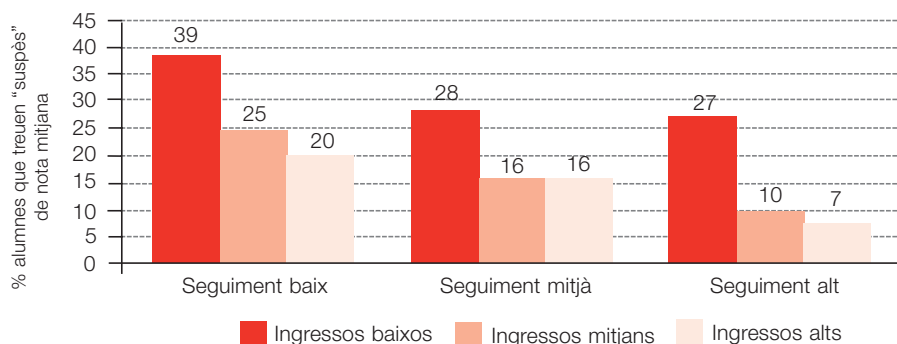
Sovint, la reflexió sobre els resultats educatius s'ha centrat en alguns aspectes «escolars» (despesa educativa, organització de les escoles, metodologies didàctiques, etc.) els quals, segons la recerca internacional, no contribueixen gaire a aconseguir que el gruix dels nostres infants i joves aprenguin més, obtinguin millors notes o prossegueixin els estudis fins a etapes avançades. Cada vegada hi ha més proves que demostren que els sistemes educatius no han estat gaire eficients a l'hora de corregir els efectes que les desigualtats socials produeixen en el rendiment acadèmic i en l'èxit escolar. Les diferències en els resultats educatius obeeixen, en gran part, a factors aliens a l'escola, sobretot quan tenen a veure amb dimensions, qualitats i pràctiques familiars relacionades amb l'existència de diferents recursos a la llar: econòmics, educatius, culturals i socials.

Nombroses investigacions han posat de manifest que hi ha una estreta relació entre l'abandonament prematur dels estudis i el nivell educatiu dels progenitors. El perfil educatiu dels progenitors, sobretot de la mare, així com els recursos culturals i educatius de la llar, determinen significativament els rendiments educatius. Aquest fet il·lustra la importància de la composició social del centre escolar.

Ara bé, cal dir també que en els centres on els progenitors s'impliquen molt en el seguiment de les activitats escolars dels seus fills i filles, els resultats acadèmics milloren notablement, fins al punt que pràcticament pal·lien els efectes de la procedència social i cultural de les famílies.

Recents estudis del CIIMU (Marí-Klose i Gómez-Granell, 2010; Gómez-Granell i Marí-Klose, 2012) basats en dades del *Panel de Famílies i Infància* evidencien que el seguiment que fan el pare i la mare de l'activitat escolar dels seus fills i filles influeix en el rendiment educatiu, sigui quin sigui el nivell d'ingressos. Com es pot observar en el gràfic següent, la proporció d'adolescents que treuen un «suspès» de nota mitjana és força superior quan el seguiment familiar és baix, tant si els ingressos familiars són alts com si són baixos. Aquesta proporció disminueix a mesura que augmenta el seguiment familiar, sigui quin sigui el nivell de renda de la llar.

**Gràfic 2.9. Adolescents que treuen “suspès” de nota mitjana segons el nivell d'ingressos de la llar i el seguiment familiar de l'activitat escolar. Catalunya.**



Observacions:

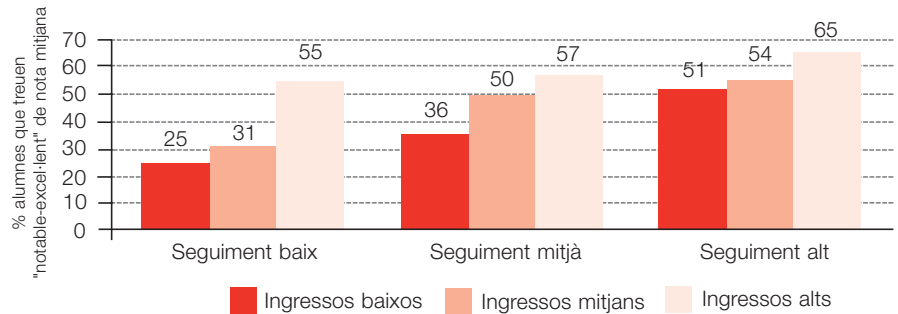
- La nota mitjana correspon a les puntuacions obtingudes en la darrera avaluació (segons l'adolescent enquestat) de les assignatures troncal: llengua i literatura catalanes, llengua i literatura castellanes, matemàtiques, ciències naturals i ciències socials.
- Els ingressos baixos es refereixen a menys de 28.000 € anuals a la llar; els ingressos mitjans se situen entre els 28.800 € i els 43.200 € anuals a la llar; i els ingressos alts es refereixen a més de 43.200 € anuals a la llar.
- L'indicador de seguiment familiar de l'activitat escolar s'ha construït a partir de dues preguntes del *Panel de Famílies i Infància*: freqüència amb què l'adolescent parla amb la mare i amb el pare sobre l'escola i el professorat.

Font: elaboració pròpia a partir de dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2006, CIIMU.

L'associació també es fa evident en la probabilitat d'obtenir una mitjana de «notable-excel·lent». Només el 25 % dels estudiants d'ESO amb uns ingressos de la llar baixos i amb un seguiment familiar baix assoleixen un «notable-excel·lent» de mitjana. En canvi, quan el seguiment és alt, encara que els ingressos de la llar siguin baixos, la xifra es duplica, de manera que més del 50 % dels estudiants d'ESO obtenen una mitjana de «notable-excel·lent». Altres anàlisis del *Panel de Famílies i Infància* també indiquen que la proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària augmenta a mesura que el seguiment familiar és més alt.



**Gràfic 2.10. Adolescents que treuen “notable-excel·lent” de nota mitjana, segons el nivell d’ingressos de la llar i el seguiment familiar de l’activitat escolar. Catalunya.**



Observacions:

- La nota mitjana correspon a les puntuacions obtingudes en la darrera avaluació (segons l’adolescent enquestat) de les assignatures troncal: llengua i literatura catalanes, llengua i literatura castellanes, matemàtiques, ciències naturals i ciències socials.
- Els ingressos baixos es refereixen a menys de 28.000 € anuals a la llar; els ingressos mitjans se situen entre els 28.800 € i els 43.200 € anuals a la llar; i els ingressos alts es refereixen a més de 43.200 € anuals a la llar.
- L’indicador de seguiment familiar de l’activitat escolar s’ha construït a partir de dues preguntes del *Panel de Famílies i Infància*: freqüència amb què l’adolescent parla amb la mare i amb el pare sobre l’escola i el professorat.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2006, CIIMU.

**Així, doncs, els pares exerceixen una influència positiva en el rendiment escolar dels seus fills i filles si s’interessen per allò que els passa a l’escola i per les relacions amb els seus companys i companyes i amb el professorat. Aquesta influència s’observa en tot tipus de famílies, però cal destacar-ne la magnitud en funció de la renda de la llar. Les famílies amb un nivell de renda baix es beneficien més del seguiment familiar que les famílies amb uns ingressos alts. Per tant, el seguiment familiar contribueix a corregir l’efecte de classe sobre els rendiments educatius.**

Aspectes com ara els factors relacionals, les relacions intergeneracionals, la implicació parental en l’estudi o en altres aspectes —l’estat emocional, parlar d’altres temes, compartir activitats culturals o educatives, etc.— i, en definitiva, el capital social de les famílies, és un element clau en el desenvolupament acadèmic dels fills i filles.

Per «capital social» s’entén aquelles propietats dels vincles socials que faciliten l’execució d’accions cooperatives amb la finalitat d’arribar a obtenir resultats desitjables (Coleman, 1988). L’empatia, el suport afectiu i el diàleg permeten als pares i mares influir en la vida dels seus fills i filles per orientar-los cap a direccions més saludables i productives i allunyar-los d’alguns riscos (fracàs escolar, comportament desordenat o vandàlic, consum de substàncies addictives, etc.) que poden marcar el seu futur (Marí-Klose *et al.*, 2010).

En el capítol primer ja hem vist que la quantitat i el tipus d’activitats que comparteixen els fills i filles amb els progenitors varien en funció de diferents factors o variables, com ara l’edat, el gènere —tant dels nois i noies, com dels

progenitors—, l'estructura i la composició de la llar, la procedència, etc. No obstant això, sovint la implicació dels pares no només depèn de la voluntat d'establir lligams i de realitzar activitats conjuntes amb els fills que repercuteixin en el seu benestar, sinó que la disponibilitat de temps i de recursos també determina significativament el temps que comparteixen. Des d'aquest punt de vista, les relacions intergeneracionals es veuen afectades negativament per dèficits creixents de temps provocats per les dificultats de conciliació de la vida familiar i laboral. Molts pares, i especialment mares, es veuen empesos a fer equilibris impossibles entre el doble rol que han assumit, situació que sovint viuen amb molta angoixa i frustració.

En el capítol primer també hem vist que els infants i adolescents valoren el temps compartit amb el pare i la mare i reclamen més temps plegats, sobretot quan les possibilitats de relació intergeneracional es veuen afectades per les jornades laborals. Segons dades del *Panel de Famílies i Infància*, el 32 % dels nois i noies que viuen en llars biparentals voldrien passar més temps amb el pare, i el 22 % voldrien passar-ne més amb la mare. En el cas que els adolescents convisquin només amb la mare, o amb la mare i la seva nova parella, més del 60 % voldrien passar més temps amb el pare.

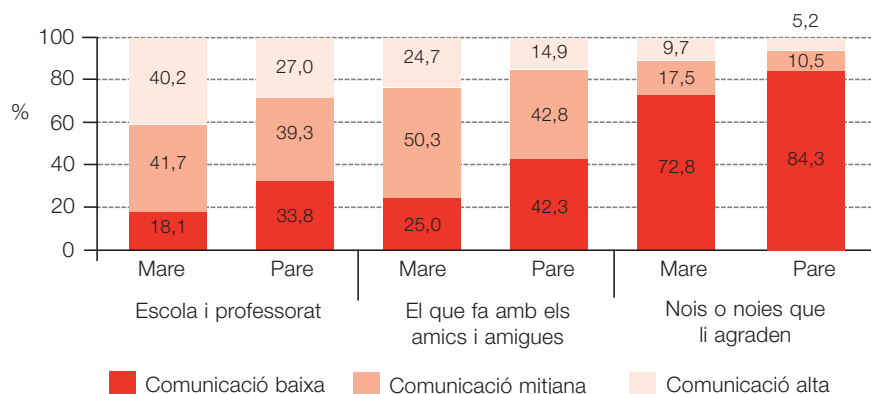
**Tanmateix, allò que determina una bona relació intergeneracional no és només la quantitat de temps, sinó també, i molt especialment, la qualitat; és a dir, quin tipus d'activitats comparteixen, sobre quins temes parlen, si hi ha diferències entre els temes de què parlen amb la mare i amb el pare, etc.**

En el gràfic següent podem veure el nivell de comunicació<sup>5</sup> de la mare i el pare amb el seu fill o filla en tres aspectes importants de la vida dels adolescents: l'escola i el professorat, els amics i amigues, i els nois o noies que els agraden.

En primer lloc, es torna a confirmar que la mare acostuma a tenir una comunicació amb els seus fills i filles —amb independència del gènere— més fluïda que el pare, i a fer-hi més activitats.

<sup>5</sup> Un nivell de comunicació alt indica que parlen tots els dies o gairebé tots els dies; un nivell mitjà vol dir que ho fan entre una i tres vegades a la setmana; i un nivell baix representa que parlen una vegada al mes o menys.

**Gràfic 2.11. Nivell de comunicació entre la mare i el pare i l'adolescent sobre l'escola, els amics i amigues i els nois o noies que li agraden. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància 2008*, CIIMU.

Un dels temes de conversa més comuns entre el pare i la mare i els fills o filles és l'escola i el professorat. Això no és d'estranyar, ja que l'escola és el lloc on els infants i adolescents passen la major part del temps quan no són a casa, per la qual cosa és un aspecte fonamental de la vida del menor. El 40 % de les mares tenen un nivell de comunicació alt pel que fa als temes relacionats amb l'escola, enfront del 27 % dels pares. D'aquests, el 34 % —gairebé el doble que les mares—, tenen un nivell de comunicació baix. Quant a allò que fan els fills o filles amb els amics i amigues, el 75 % de les mares i el 58 % dels pares en parlen, com a mínim, una vegada a la setmana. En canvi, no parlen gaire dels nois o noies que els agraden.

Tot i que les mares tenen un grau de diàleg més elevat amb els fills i filles que els pares, també s'aprecien diferències de gènere en la comunicació dels menors amb la mare o amb el pare. Les noies acostumen a parlar més sovint amb la mare i amb el pare que els nois. Així, en la taula següent veiem que el 49 % de les noies parlen amb la mare tots els dies o gairebé tots els dies sobre l'escola i el professorat, mentre que quan es tracta de fer-ho amb el pare el percentatge és del 32,7 %. En canvi, en el cas dels nois, el percentatge gairebé es redueix a la meitat: el 28,6 % de les mares i el 19,5 % dels pares parlen amb els seus fills tots els dies o gairebé tots els dies sobre l'escola i el professorat. El mateix fet es produeix també en el cas de les converses sobre els amics i amigues i els nois o noies que els agraden.

**Taula 2.5. Nivell de comunicació amb el pare i la mare sobre diferents aspectes de l'adolescent, segons el sexe de l'adolescent (en percentatges). Barcelona.**

	Noi			Noia		
	Escola i professorat	El que fa amb els amics i amigues	Nois o noies que li agraden	Escola i professorat	El que fa amb els amics i amigues	Nois o noies que li agraden
<b>Comunicació amb la mare</b>						
Baixa	24,7	34,2	81,6	13,1	18,0	66,1
Mitjana	46,7	50,9	15,5	37,7	49,9	19,0
Alta	28,6	14,9	2,9	49,2	32,1	14,9
Total	100	100	100	100	100	100
<b>Comunicació amb el pare</b>						
Baixa	39,2	44,8	82,6	29,6	40,5	85,6
Mitjana	41,3	43,8	12,0	37,7	42,0	9,4
Alta	19,5	11,4	5,4	32,7	17,5	5,0
Total	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Amb tot, malgrat que la mare s'implica més en la vida dels fills i filles, el temps que aquests passen amb el pare és igual d'important. Segons hem indicat anteriorment, com més alt és el seguiment de l'activitat escolar per part de la mare o del pare, més alta és la nota mitjana de l'adolescent. Tanmateix, el seguiment o la comunicació sobre els estudis no són els únics factors que afavoreixen el rendiment escolar. Una comunicació variada i que intensifiqui les relacions intergeneracionals proporciona als infants i adolescents una important font de beneficis cognitius i emocionals. La taula següent il·lustra els beneficis d'una comunicació intergeneracional sobre temes diversos —i no només sobre l'escola— en la reducció del fracàs escolar. Els adolescents amb un grau de comunicació alta repeteixen curs un 5 % menys que els que tenen un nivell de comunicació baix o nul, i la diferència és més significativa quan el nivell de comunicació alt es produeix amb el pare.

**Taula 2.6. Freqüència amb què els adolescents han repetit algun curs, segons el grau de comunicació amb el pare i amb la mare sobre temes diversos (en percentatges). Barcelona.**

	Seguiment baix o nul	Seguiment mitjà	Seguiment alt
<b>Seguiment per part del pare</b>			
Escola	17,4	11,2	11,9
Amics i amigues	15,2	13,2	9,2
Notícies que passen al món	16,9	12,1	10,8
Esports	14,5	16,0	10,6
<b>Seguiment per part de la mare</b>			
Escola	16,5	14,3	11,7
Amics i amigues	17,8	12,6	11,4
Notícies que passen al món	18,7	13,2	10,3
Esports	15,5	13,8	8,1

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

**En resum, el temps que els pares i mares dediquen al seguiment escolar i a la comunicació amb els fills i filles no sols n'afavoreix el rendiment educatiu, sinó que també pot ser essencial per reduir i compensar situacions socialment desavantatjoses, com ara de privacions econòmiques. La inversió en temps i l'increment de la qualitat del temps intergeneracional constitueixen, sens dubte, una bona inversió social en la infància i l'adolescència.**

Tot i així, per contribuir a la millora del temps familiar (més temps en família i de millor qualitat), cal comptar amb polítiques públiques dirigides a la reorganització social del temps, com ara les que proporcionen serveis de suport a la família i a la infància i les que faciliten la flexibilització del temps laboral. En aquest sentit, cal que no oblidem la importància de desenvolupar polítiques que fomentin la implicació dels pares en la cura dels infants i adolescents i en el seguiment escolar, ja que són els qui passen menys temps amb ells i els qui els fills i filles més troben a faltar. Segons hem vist anteriorment, el temps que passen plegats té beneficis molt significatius en la seva educació.

Pel que fa als vincles intergeneracionals, és essencial que les polítiques públiques contribueixin a crear condicions que afavoreixin que mares i pares comparteixin experiències d'aprenentatge i de socialització amb els fills i que disposin, tant d'*espais* com de *temps* per fer-ho. Això implica fomentar les relacions intergeneracionals possibilitant experiències compartides a través de programes i de serveis que facilitin la interacció i el desenvolupament d'interessos compartits.

Finalment, és important promoure polítiques encaminades a esmorteir les conseqüències de la manca de capital social en situacions en què poden aparèixer dèficits. El paper «compensador» dels serveis socials i d'acompanyament a les famílies pot ser decisiu en moments crítics del desenvolupament personal de l'infant, així com en processos de transició familiar. La recerca internacional ha detectat diversos episodis i etapes de vulnerabilitat al llarg

de les trajectòries infantils, en què els dèficits de capital social poden tenir efectes negatius importants i duradors. En aquest sentit, una nova generació de polítiques públiques planteja la necessitat d'impulsar intervencions públiques perquè, entre altres objectius, garanteixin una estimulació cognitiva adequada i altres capacitats essencials per a l'èxit educatiu en la primera infància, alhora que afavoreixin l'accés dels col·lectius de risc a escoles bressol i a altres programes de suport.

A diferència del que succeïa fa unes dècades, les dades indiquen inequívocament que la immensa majoria dels progenitors animen els seus fills i filles a continuar estudiant després d'haver completat els estudis obligatoris, i que estan disposats a promoure'n l'èxit educatiu en la mesura de les seves possibilitats. Allò que diferencia unes famílies d'unes altres són les oportunitats de fer-ho, així com l'eficàcia de les iniciatives de promoció adoptades. El repte consisteix a incidir positivament en aquests paràmetres per tal d'afavorir l'equitat.

## 2.5. Síntesi

Els resultats acadèmics dels infants i joves depenen en gran mesura de les inversions de temps en l'horari lectiu (classes) i en les activitats que es fan fora de l'escola, com ara els deures, els treballs de classe, les activitats de reforç, etc., però també del temps que els pares i mares destinen a fer-ne un seguiment. En alguns casos, la disponibilitat de temps dels progenitors pot esdevenir essencial perquè els seus fills dediquin més temps a fer els deures. En aquest sentit, la supervisió parental és clau.

D'altra banda, la influència dels iguals també condiciona els comportaments i les actituds dels adolescents mitjançant la creació de «grups» d'alumnes que tenen orientacions semblants cap als estudis i l'escola. L'entorn escolar suposa un espai de relació entre els estudiants, i es creen subgrups diferents, encara que tendeixen a homogeneïtzar-se internament. En alguns casos, els climes escolars tenen una relació significativa amb el temps que els nois i noies adolescents dediquen a l'estudi. Els estudiants de centres amb situacions més negatives i que dificulten el bon funcionament de l'escola dediquen menys temps a estudiar fora de l'horari lectiu que aquells que no es troben en aquest escenari.

Segons el gènere dels infants i adolescents, es produeix una certa segregació dels tipus d'activitats —lúdiques i acadèmiques— que fan. A les noies, en general, els agrada més estudiar que als nois i hi dediquen més temps. D'altra banda, les característiques familiars condicionen la dedicació de temps i de recursos a activitats relacionades amb l'estudi. Tot i la importància dels nivells econòmics familiars com a determinants de les activitats acadèmiques dels fills, el factor que fa incrementar més la diferència és el nivell d'estudis de la mare. Les mares amb estudis universitaris poden tenir un millor coneixement dels beneficis que comporta una inversió més significativa en l'educació dels fills i filles i més empatia cap a les activitats acadèmiques extraescolars que

les mares amb estudis primaris. La influència dels progenitors també repercuteix en l'ús que els infants i adolescents fan d'internet. Es poden diferenciar usos amb finalitats acadèmiques o educatives i usos amb finalitats de lleure. Els joves amb pares internautes habituals també són els que tenen més probabilitats d'utilitzar la xarxa per dur a terme accions vinculades amb la seva activitat escolar.

Queda palesa la importància del temps que els pares i mares dediquen al seguiment escolar i a la comunicació amb els fills i filles. Aquest seguiment no

**La inversió en temps i l'increment de la qualitat del temps intergeneracional constitueixen, sens dubte, una bona inversió social en la infància i en l'adolescència.**

sols afavoreix el rendiment educatiu, sinó que també pot ser essencial per reduir i compensar els desavantatges que comporten, tant un estatus social baix, com els contextos escolars negatius.

La inversió en temps i l'increment

de la qualitat del temps intergeneracional constitueixen, sens dubte, una bona inversió social en la infància i en l'adolescència.







### 3. EL TEMPS LLIURE ORGANITZAT I LA PARTICIPACIÓ SOCIAL

Els infants i joves construeixen la seva identitat en funció del que realitzen en el temps lliure i de com comparteixen l'espai amb els altres (Bonal, 2003). Molts pares i mares entenen el temps lliure com una possibilitat per enriquir les experiències i els coneixements dels seus fills i filles. Per això, en alguns casos decideixen inscriure'ls a diferents activitats tutoritzades (classes d'idiomes, d'art, esports, etc.) o a algun tipus d'associació. Altres, en canvi, interpreten el temps lliure com una oportunitat d'inversió en la relació filloparental diferent de la que s'obtidria amb activitats organitzades o pautades; és a dir, un temps de qualitat intergeneracional per reforçar els lligams i augmentar el capital social, amb el consegüent increment de benestar i de desenvolupament cognitiu i identitari dels fills. En general, aquestes dues maneres de gestionar el temps lliure dels fills —mitjançant activitats organitzades i no organitzades— solen ser beneficioses i compatibles (com també ho pot ser el temps destinat a jugar, a passar estones amb els amics i amigues, a tocar un instrument, a mirar la televisió o a estar sols per llegir).

En aquest capítol ens centrem en les activitats organitzades o estructurades que realitzen els infants i adolescents en el temps lliure. N'hi ha de dos tipus: a) les activitats extraescolars; i b) l'associacionisme i les activitats participatives. Les primeres tenen com a objectiu directe el desenvolupament i l'aprenentatge de temes concrets —com ara l'esport, els idiomes, la dansa, la música, etc.—, o el reforç de coneixements iniciats a l'escola, però també són importants com a font d'experiències i d'interacció amb altres persones —de la mateixa edat o no— en un mateix espai, i ajuden els nois i noies a configu-

rar la seva identitat. D'altra banda, l'associacionisme i les activitats participatives, a causa de l'arrelament i del sentiment de pertinença a un grup, també són una font de desenvolupament personal i social.

**El reconeixement del dret dels infants a participar prové de la seva consideració com a subjectes de drets i no només com a persones que cal protegir, tal com ja recollia la Convenció sobre els Drets de l'Infant, de les Nacions Unides, aprovada el 1989.**

La Convenció representava l'inici d'un canvi d'actitud envers els infants i una nova visió ètica en què els infants són reconeguts com a subjectes de drets inalienables, els quals tenen el mateix valor que els drets dels adults. Aquest canvi també implicava veure l'infant com allò que és i no pas com un adult futur. La infantesa és un període de la vida tan important i característic, que cal atorgar-li un reconeixement propi. A partir d'aquest reconeixement dels infants com a ciutadans de ple dret, es planteja la necessitat de la seva participació. La participació infantil suposa «col·laborar, aportar i cooperar pel progrés comú», a més de generar confiança en els infants i joves mateix (Hart, 1993).

La família és el primer espai de socialització dels infants i, per tant, un dels primers en què es pot potenciar una cultura participativa. L'escola és un dels àmbits on la participació dels infants i adolescents es pot dur a terme a través de diferents espais, fórmules i models. El temps de lleure dels infants és també un bon marc per al desenvolupament d'aquesta cultura participativa. En aquest camp, les entitats d'educació en el lleure són veritables escoles de participació en què, a partir dels valors democràtics, els nois i noies tenen més possibilitats d'organitzar-se d'una manera autònoma i de responsabilitzar-se del funcionament i de les activitats de l'esplai o agrupament.

Malgrat els beneficis que poden proporcionar les diferents formes de gestió del temps lliure dels infants i adolescents, no tothom disposa de la mateixa quantitat ni tipus de temps lliure. La manera com s'empra aquest temps és també un reflex de les desigualtats socials, ja que l'accés a determinades pràctiques depèn de la posició social (Alegre i Herrera, 2002). Així, les famílies amb menys ingressos tenen més dificultats per accedir a una determinada oferta extraescolar o participativa.

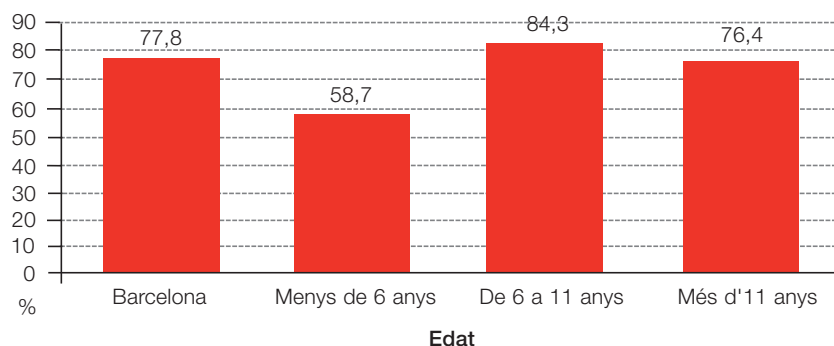
### **3.1. La participació en activitats extraescolars**

Hi ha molts tipus d'activitats que els infants i adolescents poden dur a terme en el que podem denominar «temps lliure organitzat», com ara les activitats educatives o instructives que tenen lloc fora de l'horari lectiu (cursos o classes de reforç, d'idiomes, d'informàtica, de música, etc.) i les activitats d'educació en el temps lliure (esplais, casals, ludoteques, activitats esportives, etc.). Les motivacions, tant per part dels infants i adolescents com dels progenitors, també són diverses, incloent-hi la necessitat de millorar o de reforçar els coneixements en algunes àrees d'aprenentatge, l'atractiu lúdic de determinades activitats, el desenvolupament de certes habilitats o coneixements, etc.

Ara bé, al marge dels beneficis individuals que poden aportar les activitats de lleure organitzades, en moltes ocasions aquestes activitats també han esdevingut un recurs necessari per a la conciliació laboral i familiar dels pares i mares, ja que en general les jornades laborals dels adults no s'adeqüen a l'horari escolar dels fills.

Segons dades de la *Diagnosi d'activitats educatives fora de l'horari escolar* realitzada en el marc del projecte «Temps de barri, temps educatiu compartit», l'any 2009 el 77,8 % dels infants i adolescents de Barcelona duïen a terme alguna activitat fora de l'horari escolar, amb una participació lleugerament superior en els centres concertats (80,7 %) que en els públics (75,6 %). Segons podem veure en el gràfic següent, els infants d'entre 6 i 11 anys són els que fan més activitats. Com és sabut, la participació en aquest tipus d'activitats comença a disminuir durant l'adolescència.

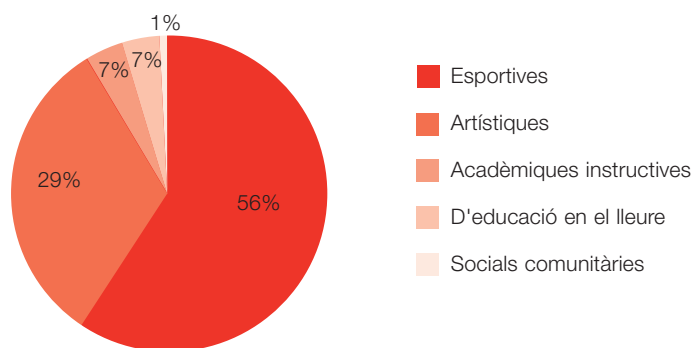
**Gràfic 3.1. Participació en activitats extraescolars, segons l'edat. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de l'informe *Diagnosi de les activitats fora de l'horari escolar a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 2009.

Com es pot observar en el gràfic 3.2, les activitats més triades són les esportives, seguides de les artístiques i de les de reforç escolar. Els nois solen triar majoritàriament les activitats esportives, mentre que les noies es troben més representades en les artístiques.

**Gràfic 3.2. Activitats ofertes, segons la tipologia. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de l'informe *Diagnosi de les activitats fora de l'horari escolar a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 2009.

A la ciutat de Barcelona hi ha molts equipaments socioeducatius que són complementaris a l'escola: casals d'infants i ludoteques que estan distribuïts de manera diferenciada per districtes. Durant l'any 2011, un total de 3.492 infants de tot Barcelona es van inscriure en casals i ludoteques. Així mateix, un total de 280 infants van assistir als centres oberts municipals i 1.311 ho van fer als centres oberts conveniats.

Així, doncs, els beneficis d'aquestes activitats tant per als nois i noies com per a les famílies poden ser diversos i molt positius. Segons els resultats de PISA (OCDE), s'ha demostrat que l'assistència a algunes d'aquestes activitats extraescolars contribueix a millorar el rendiment acadèmic. A més, els informes esmentats també indiquen que l'assistència a aquestes activitats pot disminuir les desigualtats existents entre els alumnes de diferents grups socioeconòmics.

Cal dir, però, que aquests recursos extraescolars no estan a l'abast de totes les famílies. L'origen social i els recursos econòmics n'influeixen la selecció i orienten la participació i la no-participació en determinades activitats extraescolars. A mesura que s'amplien els drets relacionats amb l'escolarització i se'n promou la universalització, les desigualtats educatives estan més condicionades per l'accés dels infants i adolescents a altres recursos educatius fora del temps escolar (Síndic de Greuges, 2012).

Aquest fet pot dur a una dualització entre els infants i adolescents per causes socioeconòmiques que abasti, no només l'educació formal, sinó també la informal. Per aquest motiu, cal que des de les institucions públiques s'impulsin més espais i activitats lúdiques i formatives per a infants i adolescents.

El nivell de participació en activitats extraescolars varia sensiblement en funció de diferents variables, com ara el nivell educatiu dels progenitors, els ingressos de la llar o el país de naixement. Prop del 80 % de les famílies amb pares o mares amb estudis universitaris tenen fills i filles que realitzen aquest tipus d'activitats un o dos cops a la setmana, com a mínim (taula 3.1), però aquesta proporció es redueix en 20 punts percentuals en el cas que tinguin estudis primaris. La diferència entre les famílies immigrants i les autòctones se situa al voltant de 17 punts percentuals. El 12,8 % dels nois i noies d'origen immigrant realitzen activitats extraescolars tres o quatre cops a la setmana, mentre que en el cas dels autòctons el percentatge augmenta fins al 30,1 %.

**Taula 3.1. Freqüència amb què els adolescents fan activitats extraescolars de dilluns a divendres, segons les variables sociodemogràfiques (en percentatges). Barcelona.**

	Mai o gairebé mai	Un o dos cops a la setmana	Tres o quatre cops a la setmana	Cada dia
<b>Sexe</b>				
Dona	27,6	41,1	23,2	8,2
Home	18,5	32,8	35,8	12,9
<b>Origen dels progenitors</b>				
Autòcton (almenys un)	26,1	35,2	30,1	8,6
Inmigrant (tots dos)	38,5	41	12,8	7,7
<b>Ingressos anuals de la llar</b>				
Menys de 21.600 €	36,2	34,8	24,6	4,3
De 21.600 € a 36.000 €	36,5	29,4	28,6	5,6
Més de 36.000 €	17,7	37,8	34,4	9,1
<b>Nivell d'estudis de la mare</b>				
Primaris	42,7	30,7	21,3	5,3
Secundaris	26,9	33,7	32,2	7,2
Universitaris	21	40,5	27,3	11,2
<b>Nivell d'estudis del pare</b>				
Primaris	37,8	31,7	23,2	7,3
Secundaris	26,7	34,4	32,2	6,7
Universitaris	22,3	38,6	28,2	10,9

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Si bé es podria argumentar que aquestes diferències, sobretot en el cas de les famílies immigrants, es poden atribuir a raons culturals o de preferències dels progenitors, cal no oblidar que tant la condició d'immigrant com el nivell educatiu dels progenitors són variables que estan vinculades amb la capacitat econòmica de les llars i, segons es pot observar en la mateixa taula, com més elevats són els ingressos, més alta és la prevalença d'activitats extraescolars.

L'Administració pública i en especial les administracions locals tenen la responsabilitat d'obrir espais de lleure i educatius als infants i joves. Cal proporcionar espais segurs que permetin establir relacions entre iguals i intergeneracionals, amb continguts no tan

**Cal proporcionar espais segurs que permetin establir relacions entre iguals i intergeneracionals, amb continguts no tan sols lúdics, sinó també educatius.**

sols lúdics, sinó també educatius. Aquests espais i activitats han d'estar especialment pensats per cobrir les mancances de famílies en situació de risc

econòmic i amb dificultats de provisió de recursos educatius a la llar, però també per oferir recursos socials, de seguiment de les activitats escolars i de les preocupacions i problemes dels infants.<sup>6</sup> La creació d'aquests espais i la provisió d'adults qualificats que donin suport als infants i joves en el temps de

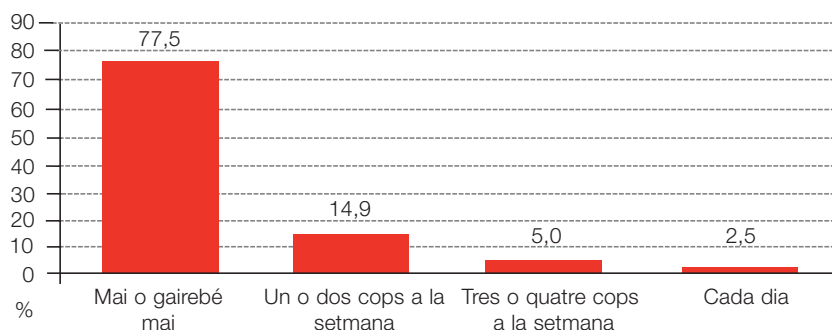
<sup>6</sup> Actualment a Barcelona hi ha dos centres oberts municipals i s'està impulsant la xarxa de centres proporcionant suport tècnic i econòmic a 18 entitats.

lleure són bàsiques, sobretot per als menors que surten de l'escola amb dèficits d'ofertes lúdiques i formatives.

## 3.2. L'associacionisme i altres activitats participatives

Malgrat la voluntat política i ciutadana de fer augmentar la participació dels infants i adolescents, els gràfics següents posen de manifest que els nivells d'associacionisme a la ciutat de Barcelona són força baixos. Tal com indiquen les dades del PFI a Barcelona, en el gràfic 3.3 es pot apreciar que el 77,5 % dels adolescents no participen mai o gairebé mai en associacions, i que només el 2,5 % hi participen cada dia.

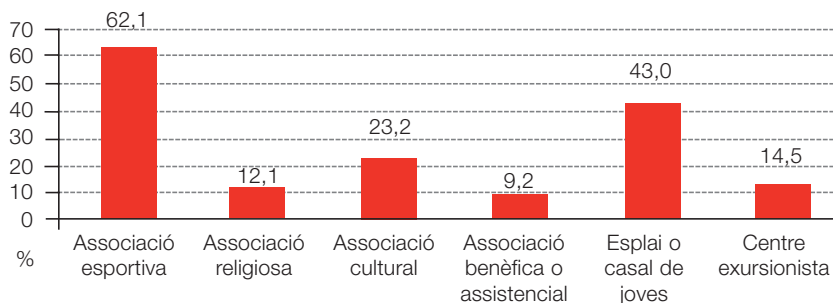
**Gràfic 3.3. Percentatge d'adolescents que participen en associacions a Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Si analitzem la participació per tipus d'associacions, segons s'observa en el gràfic 3.4, el 62,1 % dels adolescents participen o han participat en associacions esportives, que són les més importants en la tradició associativa dels joves. També cal remarcar que el 43 % dels adolescents participen o han participat en esplais o casals de joves, i que el 23,2 % ho fan en associacions culturals. Altres associacions de caràcter religiós o benèfic compten amb uns nivells d'associacionisme adolescent més baix, per sota del 10 %.

**Gràfic 3.4. Percentatge d'adolescents que participen o que han participat en determinades associacions, esplais o centres excursionistes. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

En aquest punt és important diferenciar que els joves estan vinculats al món associatiu cultural o als esports o casals de joves principalment durant la pre-adolescència, atès que quan es fan grans deixen de participar-hi progressivament. A Barcelona, abans de l'adolescència, el 33 % dels nois i noies formen part d'algun casal de joves, però més endavant aquest percentatge es redueix fins al 8 %, mentre que la participació en associacions culturals quan són més grans passa del 15 % al 7 %, a diferència del que passa amb les associacions esportives, on no s'aprecien variacions significatives segons les edats dels adolescents.

### 3.3. Síntesi

Les activitats extraescolars tenen com a objectiu directe el desenvolupament i l'aprenentatge de temes concrets —com ara l'esport, els idiomes, la dansa, la música, etc.—, o el reforç de coneixements iniciats a l'escola, però també són importants com a font d'experiències i d'interacció amb altres persones —de la mateixa edat o no— en un mateix espai, i ajuden els nois i noies a configurar la seva identitat. D'altra banda, l'associacionisme i les activitats participatives, a causa de l'arrelament i del sentiment de pertinença a un grup, també són una font de desenvolupament personal i social.

Les activitats més triades són les esportives, seguides de les artístiques i de les de reforç escolar. Els nois solen triar majoritàriament les activitats esportives, mentre que les noies es troben més representades en les artístiques.

L'origen social i els recursos econòmics n'influeixen la selecció i orienten la participació i la no-participació en determinades activitats extraescolars. El fet

**L'origen social i els recursos econòmics n'influeixen la selecció i orienten la participació i la no-participació en determinades activitats extraescolars.**

de ser autòcton i que els pares tinguin un nivell educatiu alt i ingressos elevats augmenta la probabilitat que els nois i noies participin en activitats extraescolars. En

aquest sentit, adquireix importància el paper que ha de tenir l'Administració pública a l'hora de compensar els dèficits en matèria d'oportunitats i d'accessibilitat a espais i a activitats de caràcter lúdic i educatiu.

Barcelona té una llarga tradició en matèria de participació ciutadana, gràcies, en gran part, a la cultura associativa. Malgrat la voluntat política i ciutadana de fer augmentar la participació infantil i dels adolescents, queda palès que els nivells d'associacionisme a la ciutat de Barcelona són força baixos. En els adolescents, la participació en associacions es produeix principalment en entitats esportives. La participació en esports i associacions culturals va disminuint a mesura que els infants es fan grans. En aquest sentit, caldria analitzar quines són les raons que fan que aquesta participació sigui menys atractiva per als adolescents de més edat.







## 4. EL TEMPS LLIURE I EL CONSUM CULTURAL

En els darrers anys estem assistint a una transformació del cicle de vida dels menors i del concepte d'infància mateix que té lloc fonamentalment en l'àmbit cultural. En un moment de canvi social profund, les institucions tradicionals (escola, família) han perdut la seva hegemonia com a espais de socialització i ara els han de compartir amb altres agents i béns de consum (internet, xarxes socials, mòbils, música, roba, etc.), mitjançant els quals els infants i adolescents es relacionen amb els altres, fonamentalment amb els seus iguals. Així, construeixen una bona part de la seva identitat d'acord amb el que fan en el temps lliure i segons la possibilitat de compartir aquests espais amb els altres. Per això, les activitats que es duen a terme en el temps lliure incideixen d'una manera directa en el desenvolupament de la personalitat i en els processos d'aprenentatge.

El desenvolupament de la societat de consum i de la societat digital ha fet que els infants i adolescents hagin adquirit uns estils de vida totalment diferents

**El desenvolupament de la societat de consum i de la societat digital ha fet que els infants i adolescents hagin adquirit uns estils de vida totalment diferents dels de fa vint anys.**

dels de fa vint anys. Tota mena de béns d'entreteniment han inundat les cases i, en particular, les habitacions dels infants.

En la vida quotidiana dels menors, cada cop hi ha més béns i activitats de consum cultural. Per «consum cultural» s'entén el conjunt de pràctiques dels infants i joves en el temps lliure; és a dir, el temps que no està ocupat per l'escola ni per la família (Feixa *et al.*, 2002, 2004).

Aquestes pràctiques i béns de consum, més enllà del seu sentit instrumental, són fonamentals per a la producció i la circulació de significats socials. Els infants i joves no només són receptors passius dels béns i de les activitats culturals i lúdiques que ofereixen el mercat, les administracions públiques i altres institucions, perquè, d'una banda, s'apropien selectivament de les ofertes que tenen a l'abast i, de l'altra, les utilitzen activament per construir la seva pròpia identitat personal i de grup.

Les pràctiques de l'anomenat consum cultural inclouen, tradicionalment, grans àmbits: la «cultura material» (béns que configuren els mitjans d'informació, de comunicació i d'entreteniment utilitzats pels joves per relacionar-se entre ells i amb la societat); la «cultura corporal» (elements materials —corporals o extracorporals— i immaterials —lingüístics o simbòlics— que els joves fan servir per presentar-se en públic); la «cultura del lleure» (activitats col·lectives, ubicades en espais d'oci o en espais intersticials de la vida institucional, mitjançant les quals els joves omplen el temps lliure de sentits i de significats compartits); la «cultura musical» (repertoris sonors —rítmics, verbals, instrumentals, relacionals— que configuren el consum musical dels joves i en els quals es basen les identitats musicals específiques); i la «cultura digital» (instruments, llenguatges i pràctiques socials que faciliten la connexió dels joves amb les noves tecnologies).<sup>7</sup>

## 4.1. Les activitats i estils de lleure

En l'organització del temps lliure i de les pràctiques de consum dels nois i noies hi ha algunes variables que són determinants. En primer lloc, l'edat. Les diferències en la manera com els menors gaudeixen del seu temps lliure són molt pronunciades entre els diferents grups d'edat.

Durant l'etapa de l'adolescència, els nois i noies experimenten la necessitat de disposar de més autonomia per fer activitats per ells mateixos o amb els seus grups d'iguals. A mesura que es fan grans, les pautes de consum dels adolescents es diversifiquen. Així, per exemple, comencen a sortir de casa en horaris nocturns, i s'obre un ventall molt més ampli de béns i d'activitats de tot tipus.

En aquestes edats, la pressió que exerceix el grup d'iguals és especialment important. L'acceptació dels companys o amics i amigues té una forta influència en el lleure i en el consum dels adolescents, encara que, com alguns estudis indiquen, els pares i mares continuen exercint una gran influència en els hàbits i les actituds dels adolescents (Julià *et al.*, 2012).

L'altre factor que discrimina més significativament els usos del temps lliure són les diferències segons el gènere. Els nois i noies són socialitzats amb una forta connotació d'ideologia de gènere, cosa que fa que s'apropin a uns hàbits o a unes activitats de lleure en concret.

<sup>7</sup> El tema del consum cultural i del seu impacte en la construcció de la identitat infantil i juvenil va ser àmpliament tractat en el capítol «Identitats culturals i estils de vida» (Feixa *et al.*, 2002) del primer informe del CIIJU sobre la situació de la infància i les famílies a Catalunya.

Un tercer factor té a veure amb la irrupció de les noves tecnologies de la comunicació i l'entreteniment en la vida dels infants i adolescents i, per tant, amb la digitalització dels usos del temps lliure. Les formes de socialització canvien a causa de la «digitalització» creixent de la comunicació. Aquestes tecnologies fan que els infants i adolescents disposin d'una oferta més àmplia i atractiva —en especial pel que fa a la televisió i a internet— per romandre a l'espai privat. Com a conseqüència d'això, els joves participen menys en l'espai públic, el qual va perdent el centralisme que havia tingut anys enrere com a forma de sociabilitat dels infants i, en especial, dels adolescents. Molts pares i mares contempen aquestes activitats amb una certa inquietud, perquè consideren que resten temps a d'altres que des d'un punt de vista cognitiu són considerades més productives o estimulants. Alhora, però, alguns progenitors també interpreten l'espai públic com un lloc hostil, perillós o que té una influència negativa en els seus fills i filles quan comencen a tenir una certa autonomia (Meil, 2004).

En qualsevol cas, les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) no només estan comportant noves formes de consum, sinó que també estan transformant les formes de relacionar-se de la majoria dels joves. Aquestes transformacions no són el resultat d'una moda, sinó d'un canvi permanent pel que fa a entendre la realitat i les relacions entre les persones. En aquest sentit, els infants i adolescents són qui millor ho assimilen.

#### 4.1.1. Les pràctiques de consum

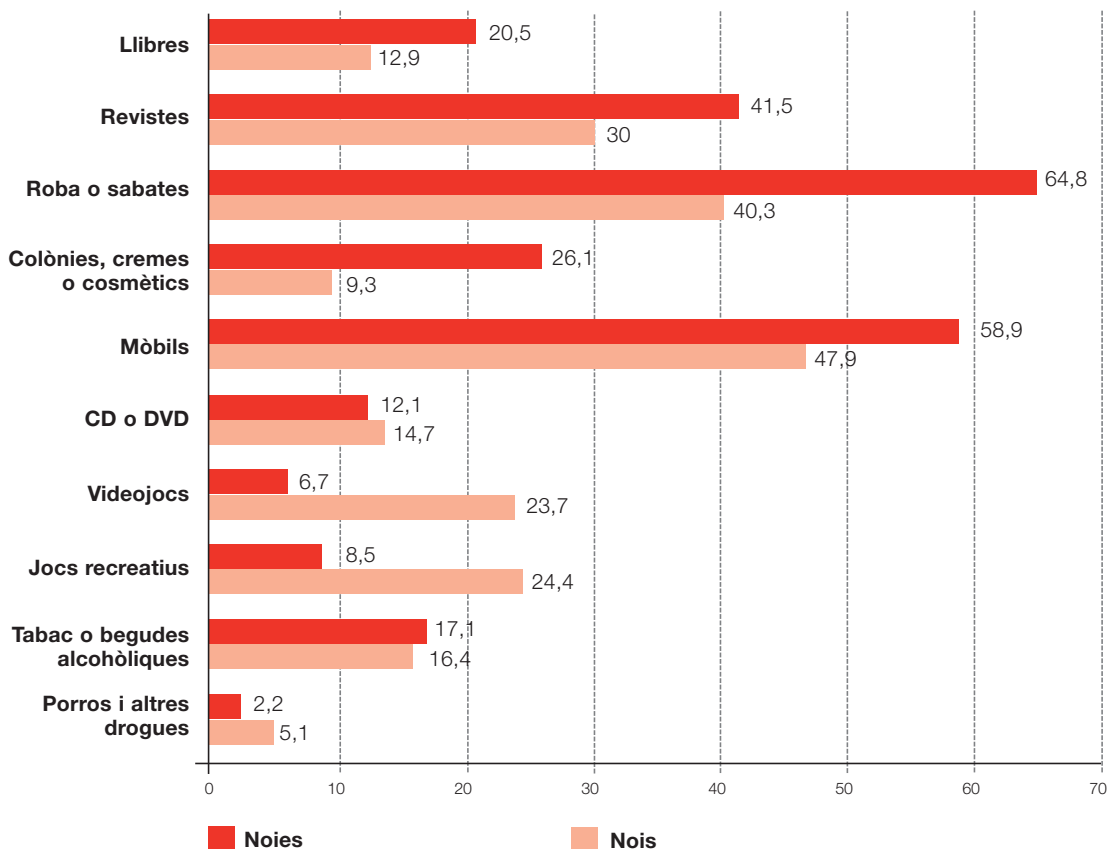
Les pràctiques de consum dels adolescents estan molt relacionades amb els estils de lleure, amb la creixent digitalització i amb el gènere. En el gràfic 4.1 podem veure les despeses que els nois i noies adolescents dediquen a diferents béns materials de consum. Són dades que reflecteixen diferents tipus de comportaments o les activitats que duen a terme en el temps lliure. A més, les

**Les pràctiques de consum dels adolescents estan molt relacionades amb els estils de lleure, amb la creixent digitalització i amb el gènere.**

dades també ens mostren la transmissió de pautes de consum relacionades amb els estereotips de gènere.

En general, els nois i noies inverteixen els diners en roba, sabates i telèfons mòbils. Les compres de roba, sabates, colònies o cosmètics són significativament superiors en les noies. El 64,8 % de les noies han comprat roba o sabates en el darrer mes i, el 26,1 % colònies, cremes o cosmètics, enfront del 40 % i del 9 % dels nois que han comprat els mateixos productes. Les noies gasten més diners en productes relacionats amb la lectura. Els nois, en canvi, superen les noies especialment en l'entreteniment de jocs o videojocs, amb un percentatge que se situa al voltant del 24 %, mentre que en les noies en cap cas arriba al 9 %. Finalment, observem que les formes de consum més perjudicials, com el tabac, les begudes alcohòliques, els porros o altres drogues, no varien gaire segons el sexe.

**Gràfic 4.1. Pautes de consum dels adolescents durant el darrer mes, per sexes. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Sembla que les activitats més preferides són l'ús del telèfon mòbil com a instrument privilegiat de comunicació i anar de botigues. Aquesta última activitat, en concret, té una rellevància especial, sobretot entre les noies. El 57 % de les que viuen a Barcelona diuen que hi van alguna vegada entre setmana, mentre que els caps de setmana aquest percentatge augmenta fins al 88 %. Els nois, però, també dediquen força temps a anar de botigues: el 39 % diuen que hi van de dilluns a divendres i el 58 % els caps de setmana.

#### 4.1.2. Les activitats culturals

Com acabem de veure, les formes de consum estan molt relacionades amb els estils de lleure dels adolescents i amb el gènere. Per a alguns joves, especialment les noies, anar de botigues és una forma d'entreteniment. L'assistència a activitats culturals, en canvi, és molt minoritària entre els adolescents en general, amb una lleugera diferència a favor de les noies. El 74 % dels nois no van mai o gairebé mai als museus els caps de setmana, enfront del 65,6 % de les noies (taula 4.1). Una diferència semblant la trobem en l'assistència als concerts (el 66,3 % dels nois i el 52 % de les noies no hi van mai o gairebé mai) i al cinema (el 22,6 % dels nois i el 14,6 % de les noies no hi van mai o gairebé mai), si bé aquesta última és l'activitat cultural més habitual.

**Taula 4.1. Freqüència amb què els adolescents realitzen activitats culturals els caps de setmana, per sexes (en percentatges). Barcelona.**

	Total	Nois	Noies
<b>Anar a museus</b>			
Mai o gairebé mai	69,1	74,1	65,6
Alguna vegada	27,8	22,2	31,7
Sovint o molt sovint	3,1	3,7	2,7
<b>Anar a concerts</b>			
Mai o gairebé mai	58	66,3	52,1
Alguna vegada	33,1	24,8	39,1
Sovint o molt sovint	8,9	8,9	8,8
<b>Anar al cinema</b>			
Mai o gairebé mai	17,9	22,6	14,6
Alguna vegada	59,6	54,6	63,2
Sovint o molt sovint	22,4	22,9	22,2
<b>Anar al teatre</b>			
Mai o gairebé mai	69,1	79,4	61,8
Alguna vegada	25,7	17,5	31,6
Sovint o molt sovint	5,1	3,2	6,5

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

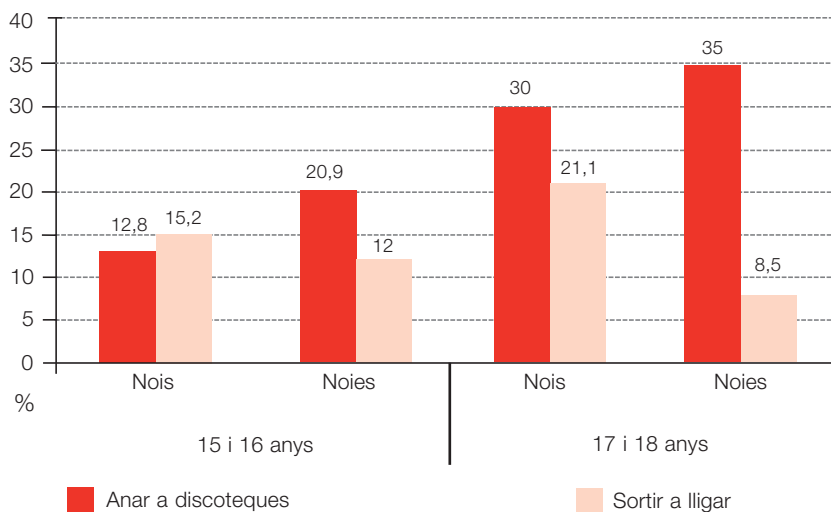
Alguns condicionants socioeconòmics de les famílies influeixen també en el fet que els adolescents facin algunes activitats amb més o menys freqüència. Així, per exemple, el nivell educatiu de les mares i pares té un paper significatiu en les activitats culturals que fan: el 30 % dels fills i filles de mares que tenen estudis universitaris van als museus alguna vegada els caps de setmana, i el 29 % van al teatre, mentre que aquesta xifra es redueix al 19 % i al 18 %, respectivament, quan són fills i filles de mares que només tenen estudis primaris. Aquestes diferències també es produeixen segons el nivell dels ingressos, que estan molt correlacionats amb el nivell d'estudis dels pares. Les constriccions socioeconòmiques poden provocar un cert desencís entre els joves pel fet que en el temps lliure no poden fer tot allò que voldrien. També cal tenir en compte que els gustos poden variar segons aquests determinants. Els gustos culturals o altres activitats varien segons el nivell educatiu, l'estatus o l'origen del pares. Així, doncs, el grau de satisfacció pel que fa a l'ús del temps lliure possiblement es pot determinar a partir d'altres factors.

### 4.1.3. Sortir de nit

Els caps de setmana són els dies en què els infants i adolescents tenen més temps lliure. Com hem vist en capítols anteriors, les activitats organitzades (extraescolars, de reforç, etc.) sovint es fan els dies d'entre setmana; el temps de lleure es concentra, principalment, en els caps de setmana. En el cas dels adolescents, el temps de lleure no es limita a l'horari diürn; com més grans es fan, més ampli és el ventall d'ofertes i d'activitats nocturnes. La nit significa gaudir de més autonomia i llibertat, i és quan els espais i les activitats són compartits per grups d'iguals. En aquestes edats comencen a experimentar i a relacionar-se en àrees que abans probablement no els cridaven l'atenció. L'exemple més significatiu són les discoteques, on s'aprecien importants dife-

rències segons l'edat dels adolescents i el gènere. D'acord amb les dades del PFI, a Barcelona, les noies comencen a anar a les discoteques abans que els nois (gràfic 4.2). Entre els 15 i els 16 anys, el 21 % de les noies van sovint o molt sovint a les discoteques, mentre que només el 13 % dels nois hi van.

**Gràfic 4.2. Percentatge d'adolescents que van sovint o molt sovint a discoteques o que surten a lligar els caps de setmana, segons els grups d'edat. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància 2008*, CIIMU.

En aquest gràfic també és interessant observar que hi ha una gran diferència en les expectatives o raons per les quals els nois i noies surten de nit. Mentre que el 21 % dels nois de 17 i 18 anys diuen que surten a lligar, només el 8,5 % de les noies d'aquestes edats afirmen que ho fan per aquesta raó.

#### 4.1.4. La cultura audiovisual i digital

L'existència i expansió de la xarxa probablement és el fenomen que més ha canviat les nostres vides en els darrers anys. Segons ha destacat l'OCDE en l'informe *Are the new millennium learners making the grade?* (2010), les competències en matèria d'ús de les TIC esdevenen cabdals en la societat del coneixement actual. El futur de les societats modernes passa pel domini de les noves tecnologies, en especial per part dels més joves. En aquest sentit, els joves dels països de l'OCDE estan força familiaritzats amb els ordinadors i cada vegada utilitzen més els mitjans digitals, la qual cosa influirà en les seves habilitats cognitives, així com en els seus valors socials, actituds i expectatives d'aprenentatge.

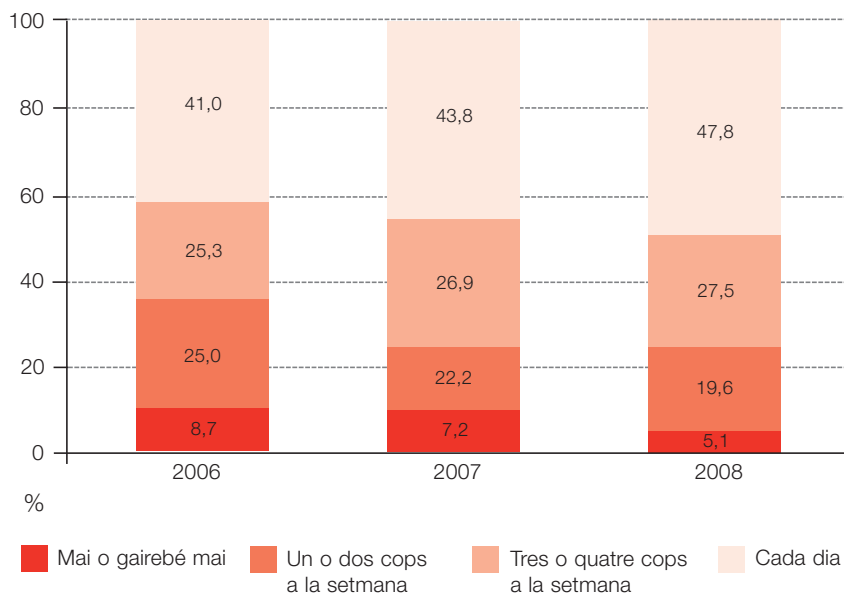
Actualment, la major part dels infants i joves de Catalunya, en especial de Barcelona, tenen un ordinador a casa, com a mínim, normalment amb connexió d'alta velocitat (ADSL o cable) a la xarxa. La majoria d'ells fan servir casa seva com a punt de connexió prioritari i en gairebé la meitat dels casos poden accedir a la xarxa des de la seva habitació. No obstant això, també és cert

que un percentatge de joves gens menyspreable encara no poden accedir a internet des de casa.

#### 4.1.4.1. Internet

Les dades de *Panel de Famílies i Infància*, analitzades en el capítol dedicat a l'ús de les noves tecnologies (Mominó *et al.*, 2012) del darrer informe del CIIMU sobre la situació de la infància i la família a Catalunya posen de manifest que en els darrers anys s'ha produït un increment important en la freqüència d'ús d'internet per part dels joves. Si l'any 2006 el percentatge de nois i noies adolescents de Barcelona que no s'havien connectat mai o gairebé mai a la xarxa ja era molt baix (8,7 %), el 2008 s'havia reduït al 5 % (gràfic 4.3). També tendeixen a la baixa els que s'hi connecten entre una i dues vegades entre setmana (el 2006 representaven el 25 % i el 2008 el 19,6 %). De manera simultània a la davallada en el percentatge de nois i noies que no es connectaven a la xarxa o que no ho feien gaire sovint, augmenta la proporció dels qui ho fan cada dia; el 2008, pràcticament la meitat dels joves s'hi connectaven tots els dies d'entre setmana.

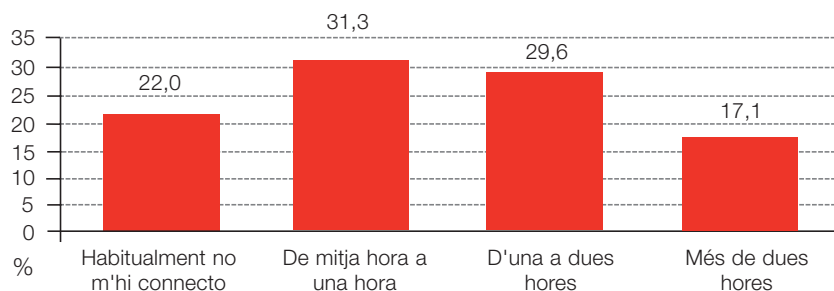
**Gràfic 4.3. Freqüència d'ús d'internet, de dilluns a divendres, després de l'escola. 2006, 2007 i 2008. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2006-2008, CIIMU.

D'altra banda, gairebé la meitat dels joves (46,7 %) se situen en la franja alta dels qui destinen diàriament més d'una hora a aquesta forma d'activitat (gràfic 4.4). Dins d'aquest grup, cal destacar el percentatge força elevat (17,1 %) dels qui destinen més de dues hores diàries a navegar per internet.

**Gràfic 4.4. Temps diari de connexió, després de classe. Barcelona.**



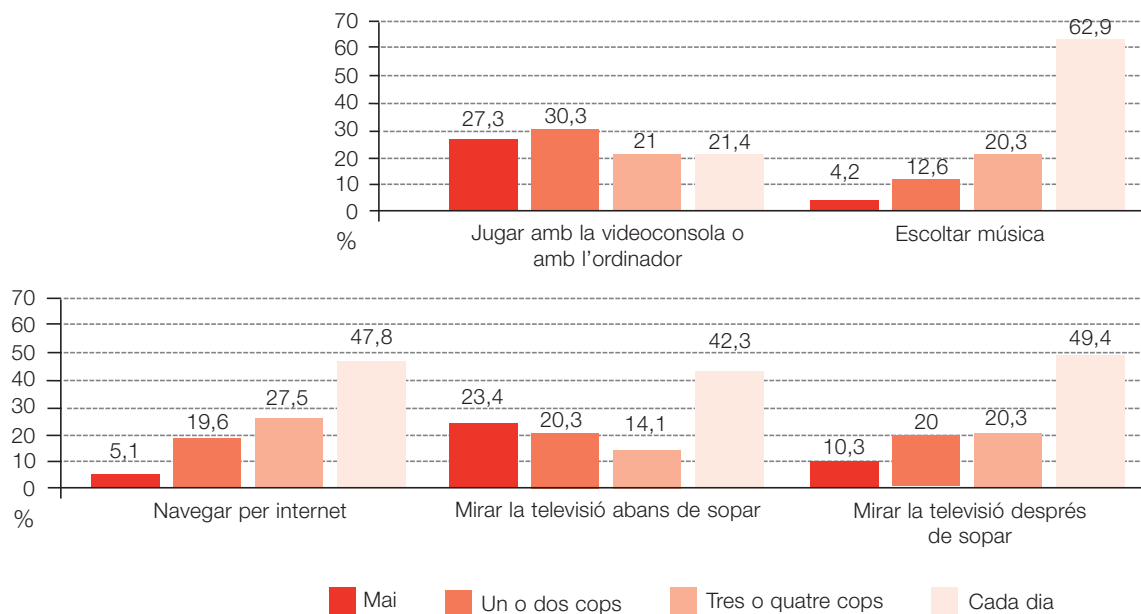
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

Així, doncs, a banda d'un ritme de connexió que evoluciona clarament cap a l'alça per a un grup molt majoritari, sembla que el nombre d'hores que destinen a aquest propòsit és important. Una cinquena part ja hi dediquen, pel cap baix, més de catorze hores setmanals, i una tercera part de set a catorze hores, la qual cosa ens ofereix un indicati clar que l'ús d'internet ocupa una franja força significativa de l'activitat setmanal dels joves.

Si comparem les dades anteriors amb altres activitats d'entreteniment, durant la setmana gairebé la meitat dels joves (47,8 %) naveguen per internet cada dia, i només el 5 % no ho fan mai (gràfic 4.5). Són dades que il·lustren una tendència creixent per part d'un percentatge força elevat d'adolescents. L'augment que s'ha produït al llarg dels darrers anys s'explica, en part, per l'oferta més àmplia de formes de consum d'internet i per l'atractiu que la xarxa representa per a aquest col·lectiu, així com per la incorporació d'internet a les llars de Barcelona. Cada cop hi ha més nois i noies adolescents que tenen accés a la xarxa, ja sigui des de casa, a través del mòbil, o des d'altres espais que ofereixen el servei de connexió a internet. Així mateix, cada vegada és més habitual que els joves facin servir els diferents tipus de plataformes de comunicació virtuals que ofereix internet per relacionar-se entre ells. Aquesta combinació d'elements fa que la xarxa sigui una de les activitats d'entreteniment més freqüents entre els nois i noies adolescents, amb uns percentatges similars als de mirar la televisió, seguida de jugar diàriament amb la videoconsola o amb l'ordinador (21,4 %).



**Gràfic 4.5. Activitats d'entreteniment dels adolescents durant la setmana. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

**La digitalització del temps lliure (internet, però també videoconsols i televisió) és un fet inqüestionable en la configuració dels estils de vida i dels usos del temps dels joves. Les TIC no només estan comportant noves formes de consum, sinó que també estan transformant les formes de relacionar-se de la majoria dels joves.** Aquestes transformacions no són el resultat d'una moda, sinó d'un canvi permanent pel que fa a entendre la realitat, i les relacions entre les persones i els joves són, sens dubte, les que estan assimilant millor aquest fenomen en la nostra societat.

Tanmateix, les TIC també representen un motiu de preocupació per als pares, que les interpreten simultàniament com una necessitat, una oportunitat, un perill, com a activitats que resten temps als estudis i a altres activitats que des d'un punt de vista cognitiu es consideren més productives o estimulants, etc.

#### 4.1.4.2. A quines finalitats es destina internet

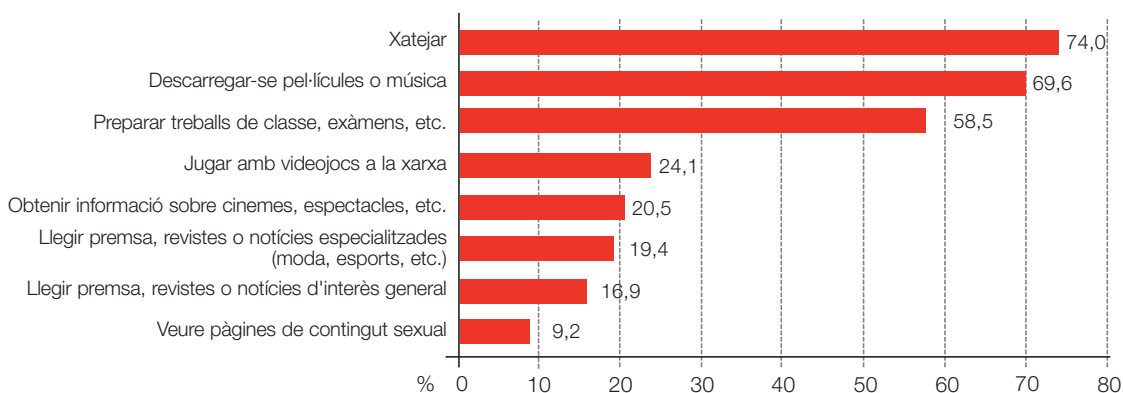
Internet s'utilitza, en primer lloc, com a instrument per a la comunicació. Així, per a la gran majoria dels joves (74 %), la xarxa és, principalment, un instrument per a la comunicació en línia i la interacció amb d'altres a través del xat. També es fa servir, encara que amb menys freqüència, com a eina per a la descàrrega d'arxius amb finalitats vinculades prioritàriament al lleure. El 69,6 % dels adolescents també utilitzen la xarxa sovint, o molt sovint, per descarregar-se pel·lícules o música. Així, doncs, podríem dir que, per als joves, la xarxa constitueix prioritàriament un mitjà per a la interacció social i l'obtenció de productes per al lleure.

Malgrat els diferents usos que es pot fer de la xarxa, les dades del PFI indiquen l'existència d'una relació negativa entre el temps d'ús d'internet i el rendiment educatiu dels adolescents: com més freqüent és la connexió, més baix és el rendiment. Això demostra que l'ús principal que fan d'internet correspon a l'entreteniment. Aquesta inversió de temps en entreteniment no només aporta un valor afegit escàs o nul a la millora del rendiment educatiu, sinó que en alguns casos absorbeix una quantitat significativa del temps que necessitarien per estudiar o elaborar els treball escolars.

Més enllà d'aquestes formes d'ús més freqüents, també n'hi trobem d'altres amb finalitats més lúdiques i vinculades amb el lleure. Gairebé una quarta part dels joves (24,1%) utilitzen la xarxa sovint o molt sovint per jugar amb videojocs (gràfic 4.6). Prop d'una cinquena part dels joves utilitzen internet amb freqüència per trobar informació sobre cinema o altres espectacles, així com per llegir premsa o altres publicacions sobre temes vinculats amb el temps de lleure, com ara els esports, la moda o els motors. Amb percentatges més reduïts se situen els adolescents que sovint o molt sovint llegeixen premsa i revistes de caràcter general o notícies per internet (16,9 %) i els que l'utilitzen per veure pàgines de contingut eròtic o sexual (9,2 %).

Cal comentar, però, que més de la meitat (58,5 %) també responen que utilitzen internet per resoldre treballs de l'escola o de l'institut, per preparar exàmens o per fer una recerca de temes escolars. En aquest sentit, doncs, s'hauria de matisar que internet, a banda de ser un instrument de comunicació, d'intercanvi i de lleure, també és una eina que els joves utilitzen habitualment per resoldre qüestions derivades de l'activitat diària en el seu centre educatiu. En termes generals, segons hem apuntat abans, aquesta no és l'opció preferent i tampoc no s'aprofita l'ampli ventall de prestacions que ofereix, més enllà de la seva potència com a cercador d'informació.

**Gràfic 4.6. Joves que utilitzen internet sovint o molt sovint, segons les diferents formes d'ús. Barcelona.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i infància*, 2008, CIIMU.

També cal assenyalar que els nois i noies adolescents que obtenen un millor rendiment acadèmic accedeixen a internet amb una probabilitat significativament més elevada que els adolescents que es troben en situacions menys favorables. Els adolescents amb pares internautes habituals són també els que tenen més probabilitats d'utilitzar la xarxa per dur a terme accions vincu-

lades amb la seva activitat escolar. Els adolescents que disposen de més recursos per a la seva activitat escolar i/o els que perceben un millor suport familiar són els que se serveixen més de la xarxa amb finalitats educatives. En canvi, aquestes associacions no es mantenen quan ens referim a l'ús d'internet amb finalitats de lleure.

Els educadors i els responsables del desenvolupament de polítiques han de tenir en compte els múltiples usos que els joves fan d'aquestes tecnologies, en especial a l'hora d'aplicar-les a finalitats educatives (OCDE, 2010). En aquest sentit, l'escola ha de poder satisfer les creixents necessitats en matèria de les TIC. Per això, és important proporcionar les eines (per exemple, millorant les ràtios d'ordinadors a les escoles) i els coneixements necessaris per fer-ne un ús responsable, i desenvolupar les noves competències requerides en l'economia i la societat actual (OCDE, 2010). Per aquest motiu, l'OCDE posa l'accent en la necessitat de formar els docents en aquestes competències i coneixements.

És imprescindible, doncs, que s'identifiquin i es fomentin les habilitats i les competències necessàries respecte de les TIC. Cal tenir en compte que no tots els joves tenen el mateix accés a internet. Els que tenen un nivell socioeconòmic més baix disposen de menys oportunitats i de menys recursos per accedir a les noves tecnologies (OCDE, 2010). En aquest sentit, un nivell d'accés diferent pot fer augmentar les desigualtats educatives.

D'altra banda, creix la preocupació, tant per part dels pares com de la societat en general, sobre els riscos que es deriven de l'ús d'internet i de les noves tecnologies per als infants i joves. Segons el recent informe *La evolución de la*

**Creix la preocupació, tant per part dels pares com de la societat en general, sobre els riscos que es deriven de l'ús d'internet i de les noves tecnologies per als infants i joves.**

*adolescencia española sobre la igualdad y la prevención de la violencia de género*, cal tenir molt en compte els diferents riscos derivats de les TIC. Un dels àmbits en què se centren els

possibles riscos per als infants i adolescents és l'assetjament que se'n pugui derivar, com ara el «ciberassetjament», el risc d'assetjament sexual de menors en la xarxa (*grooming*) o el *sexting* (enviament de continguts eròtics pel telèfon mòbil i l'extorsió derivada d'aquests continguts). En aquest sentit, les conductes dels nois i noies posen de manifest la necessitat d'incrementar les mesures de prevenció i, en especial, el diàleg i el coneixement per part dels pares i mares sobre què fan els seus fills i filles a la xarxa.

L'altre àmbit on es percep un risc creixent és el de l'addicció a les TIC per part dels joves. Segons les dades d'aquest informe, s'observen diferències de gènere molt marcades. Les conductes més freqüents entre els nois reflecteixen una tendència a usar les noves tecnologies per compensar dificultats de relació social.<sup>8</sup> D'altra banda, les noies estan sobrerepresentades en situa-

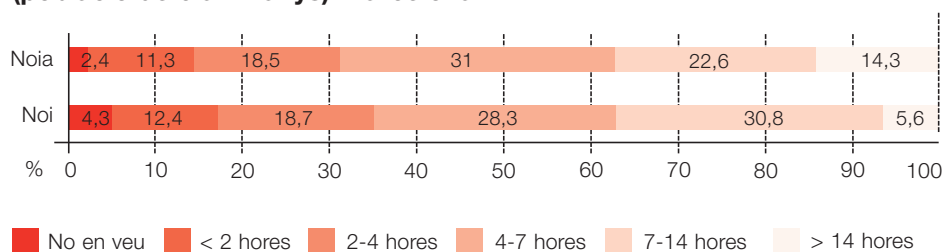
<sup>8</sup> Un percentatge elevat de nois responen que bastant o molt a: «M'he relacionat millor amb la gent a través d'internet que cara a cara» (15,6 %); i «M'he relacionat millor amb la gent a través d'internet perquè així he pogut mostrar-me com m'agradaria ser» (8,3 %).

cions més directament relacionades amb el risc d'addicció a les noves tecnologies de la comunicació (Díaz-Aguado, 2013).<sup>9</sup>

#### 4.1.4.3. La televisió i els videojocs

Algunes persones consideren el consum televisiu com la força més important d'organització del lleure de la gent jove, no només per les hores que hi dediquen, sinó també per la manera com influeix en les seves activitats culturals. Segons dades del PFI, entre els nois i noies adolescents que miren la televisió cada dia, el 80 % ho fan tant abans de sopar com després. Les dades de l'*Enquesta de Salut de Barcelona* també n'indiquen un consum molt elevat. Segons aquestes dades, més del 65 % dels infants de 6 a 14 anys miren la televisió més de quatre hores a la setmana, i un de cada tres nens i nenes la mira més de set hores a la setmana (gràfic 4.7). Cal destacar que el 14,3 % de les nenes tenen un consum televisiu que supera les 14 hores a la setmana, enfront del 5,7 % dels nens.

**Gràfic 4.7. Hores setmanals de consum televisiu, per sexes (població de 6 a 14 anys). Barcelona.**

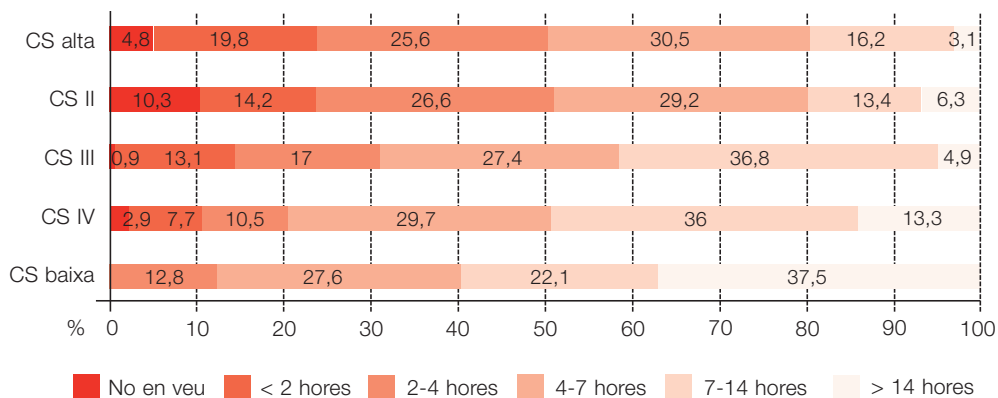


Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta de Salut de Barcelona*, 2006, Agència de Salut Pública de Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

El temps que els infants i la gent jove dediquen a mirar la televisió no es distribueix d'una manera proporcional en tots els estrats socials. La disponibilitat de temps dels pares, així com el seu capital cultural i educatiu, condicionen significativament el temps que els fills i filles dediquen a aquesta activitat. Així, per exemple, mentre que només el 3,1 % dels infants de 6 a 14 anys de classe alta (I) veuen la televisió més de catorze hores a la setmana, en els infants de classe social baixa (V), aquest percentatge es multiplica per 10, i el 37,5 % la veuen catorze hores o més (gràfic 4.8). Aquesta dada té a veure amb la quantitat d'activitats extraescolars que fan els nens i nenes. Tal com hem vist abans, els infants amb un nivell socioeconòmic superior participen en més activitats extraescolars que els que tenen un nivell més baix. Els nens i nenes que no realitzen aquestes activitats fora de l'horari lectiu arriben a casa més d'hora i passen més temps mirant la televisió. Ara bé, no només es tracta de si els infants passen temps a casa o no. Segons dades del PFI, a les famílies en què el pare i la mare tenen nivells educatius més alts es redueix dràsticament el consum televisiu i també disminueix una mica la proporció d'adolescents que fan un ús quotidià del mòbil o de la consola de joc.

<sup>9</sup> Un percentatge elevat de noies responen que bastant o amb molta freqüència a: «He utilitzat internet per parlar amb altres persones quan m'he sentit sola» (31,4 %); «M'he posat nerviosa quan no podia connectar-me a internet per un cert temps» (28,5 %); «M'irrito quan veig que al llarg del dia no he rebut cap missatge» (17,2 %); «M'hagués estat impossible viure sense el mòbil» (48 %); i «Continuo enganxada al mòbil, fins i tot quan estic amb altres persones» (28 %).

**Gràfic 4.8. Hores setmanals de consum televisiu, segons la classe social (població de 6 a 14 anys). Barcelona.**



Nota: CS = Classe social.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Salut de Barcelona, 2006, Agència de Salut Pública de Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

#### 4.1.5. El grau de satisfacció envers el temps lliure

Com ja s'ha comentat prèviament, les actituds, els comportaments i les activitats en el temps de lleure varien a mesura que els infants es van fent adolescents. El pas de l'etapa de la infància a la de l'adolescència suposa una sèrie de canvis que responen principalment als nous gustos i motivacions dels adolescents, així com a un nivell més elevat d'autonomia i de poder de decisió per organitzar-se el temps.

La majoria dels nois i noies adolescents barcelonins es mostren molt satisfets amb el seu temps de lleure i amb l'ús que en fan. Les dades del PFI mostren que més del 75 % dels adolescents de 15 a 18 anys de Barcelona estan molt o força satisfets amb l'ús que fan del temps lliure i només el 24 % diuen que se senten poc o gens satisfets.

Un dels factors que millor il·lustra la satisfacció dels nois i noies adolescents

**Un dels factors que millor il·lustra la satisfacció dels nois i noies adolescents envers el temps lliure és la possibilitat de decidir com l'utilitzen.**

envers el temps lliure és la possibilitat de decidir com l'utilitzen. Com més grans es fan, més autonomia i més poder de decisió volen tenir per fer les activitats que els

vinguin de gust. Si aquest desig no coincideix amb les expectatives i les creences dels pares, poden sorgir conflictes i discussions diverses.

La taula 4.2 ens mostra quins són els assumptes sobre els quals els adolescents discuteixen amb els seus progenitors amb més freqüència. En primer lloc veiem que el temps que dediquen a l'estudi és la qüestió que dóna lloc a un nivell de conflictes més elevat. El 33,3 % dels adolescents discuteixen sovint o molt sovint amb els pares per aquest motiu, i els nois ho fan molt més que les noies (42 % dels nois i 27 % de les noies), un fet que segurament està relacionat amb els millors resultats acadèmics que en general estan obtenint les noies en els darrers anys.

**Taula 4.2. Assumptes sobre els quals els adolescents discuteixen sovint o molt sovint amb els pares (en percentatges). Barcelona.**

	Total	Nois			Total	Noies			
		13-14 anys	15-16 anys	17-18 anys		13-14 anys	15-16 anys	17-18 anys	Total
<b>Assumptes sobre els quals discuteixen amb els pares</b>									
Hora de tornar a casa els caps de setmana	<b>21,1</b>	7,3	21,1	17,8	<b>17,2</b>	19,0	25,6	25,2	<b>24,1</b>
Temps dedicat a estudiar	<b>33,3</b>	36,4	41,6	45,6	<b>41,9</b>	29,6	31,2	21,7	<b>27,2</b>
Temps dedicat a mirar la televisió	<b>14,3</b>	17,5	18,3	12,4	<b>16,2</b>	17,9	13,4	9,9	<b>13,0</b>
Temps dedicat a jugar amb la consola de joc	<b>11,7</b>	26,8	22,2	15,7	<b>21,0</b>	10,3	7,1	0,0	<b>5,0</b>
Temps dedicat a xatejar	<b>23,7</b>	12,3	24,0	23,6	<b>21,4</b>	32,9	32,5	14,0	<b>25,6</b>
Temps dedicat a navegar per internet	<b>23,0</b>	19,6	27,2	24,4	<b>24,7</b>	30,8	26,1	12,6	<b>22,0</b>

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

En segon lloc, apareixen els temes relacionats amb l'ús de la xarxa. El 23,7 % dels adolescents discuteixen pel temps que inverteixen a xatejar i el 23 % pel temps que dediquen a navegar per internet. Ara bé, si sumem els dos percentatges, observem que el tema del temps que dediquen a l'ús de la xarxa esdevé el primer motiu de conflicte i de discussió.

També és interessant ressaltar les diferències d'edat i de gènere. D'una banda, el nivell de conflicte o de discussió s'incrementa, en general, amb l'edat, cosa que té relació, com ja hem dit, amb el fet de voler gaudir de més autonomia. De l'altra, els estereotips de gènere es manifesten de nou en el tema de les sortides nocturnes i l'hora d'arribar a casa els caps de setmana. Mentre que el 25,2 % de les noies discuteixen amb els pares per aquest motiu, només el 17,8 % dels nois tenen problemes en aquest tema. L'edat també hi té un paper significatiu, ja que el 19 % de les noies de 13 i 14 anys tenen problemes per sortir de nit, mentre que en el cas dels nois aquest percentatge només és el del 7 %.

## 4.2. Síntesi

Els hàbits de lleure dels menors s'han modificat notablement en els darrers anys. S'ha passat de jugar menys a l'aire lliure (espai públic) a mantenir activitats a l'interior de la llar (amb la conseqüent individualització dels jocs), com ara jugar amb la videoconsola o amb l'ordinador. Les TIC no només estan comportant noves formes de consum, sinó que també estan transformant les formes de relacionar-se de la majoria dels joves. Es tracta de transformacions que contínuament dibuixen un nou escenari de relacions entre els joves, de consum de béns i de dedicació de temps.

A Barcelona, una gran part de les llars tenen connexió a internet. Cada cop hi ha més adolescents que tenen accés a la xarxa, ja sigui des de casa, mitjançant el mòbil o en altres espais que ofereixen servei de connexió a internet. Les formes de relacionar-se entre els joves es caracteritzen cada vegada més pels diferents tipus de plataformes de comunicació virtuals que ofereix internet. Aquesta combinació d'elements fa que la xarxa esdevingui una de les activitats d'entreteniment més freqüents entre els nois i noies adolescents, amb uns nivells semblants als de mirar la televisió, seguida dels de jugar a diari amb la videoconsola. Les principals activitats dels adolescents que fan ús de la xarxa és xatejar, descarregar-se pel·lícules o música i, en menor mesura, fer els treballs de classe.

S'aprecien poques diferències en els béns o equipaments relacionats amb el lleure de què disposen els nois i noies segons el tipus de classe social, però sí que es poden observar diferències significatives en el temps d'ús d'aquests béns. Els infants i els joves de classe baixa veuen més temps la televisió i juguen més amb la videoconsola que els nois i noies de classe alta. Els nois i noies de classes socials més altes tenen condicions familiars més favorables des d'un punt de vista econòmic, la qual cosa els permet participar més en activitats extraescolars que els de classes socials inferiors. Això fa que passin menys temps a casa i, per consegüent, que es redueixi la possibilitat que passin més temps mirant la televisió, jugant amb la consola o utilitzant l'ordinador.

Els condicionants socioeconòmics de les famílies influeixen també en el fet que els adolescents facin altres activitats amb més o menys freqüència. En el cas de les activitats culturals, el nivell educatiu de les mares i dels pares té un paper important. Aquestes diferències també s'aprecien segons el nivell d'ingressos, molt correlacionat amb el nivell d'estudis dels pares i mares. Les constriccions socioeconòmiques poden provocar un cert desencís entre els joves, ja que es poden veure impossibilitats de fer tot allò que voldrien fer en el seu temps lliure. L'anàlisi de les dades també mostra que la transmissió de pautes de consum està molt relacionada amb els estereotips de gènere.





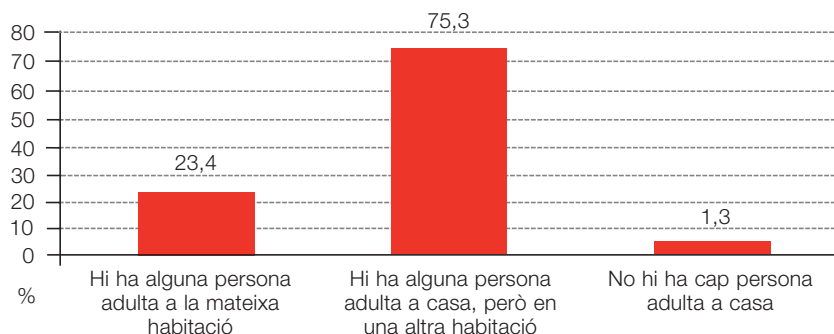


## 5. EL TEMPS I ELS AMICS

Els infants passen una gran part del temps amb els seus progenitors o amb la presència d'algun adult. La seva condició de dependència de les figures adultes en l'ús del temps es va perdent a mesura que es fan grans. De mica en mica van interactuant amb més assiduitat amb individus de la seva edat; primer, sobretot, fent activitats organitzades (l'escola bressol, l'escola, activitats extraescolars, etc.) i després en el temps de lleure.

Les relacions amb els amics en aquestes edats primerenques fora del temps escolar se solen concentrar en espais lliures (parcs, jardins, places, etc.), en activitats extraescolars, en la realització d'esports o en les llars. Les dades de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància* ens han permès analitzar quins tipus d'infants passen temps amb els amics a la llar i si ho fan acompanyats d'alguna persona adulta. Segons aquestes dades, els infants d'entre 5 i 10 anys porten algun amic a casa, de mitjana, un cop cada deu dies, i en quatre de cada deu famílies no conviden cap amic a casa. Segons es pot observar en el gràfic 5.1, en una àmplia majoria de llars, sempre hi ha alguna persona adulta present quan vénen amics o amigues dels fills o filles. Només en l'1,3 % dels casos no hi ha cap adult, la qual cosa no vol dir que no hi hagi cap tipus de vigilància, ja que hi pot haver un germà o germana o una altra persona més gran però que encara no tingui 18 anys.

### Gràfic 5.1. Persones adultes que hi ha a casa quan el fill o filla (5-10 anys) està amb amics i amigues. Catalunya.



Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Enquesta sobre Relacions Inter- i Intrageneracionals en la Infància*, 2010.

Segons les dades d'aquesta enquesta, les noies reben amics i amigues més habitualment que els nois, tot i que les diferències no són gaire significatives. També és remarcable el fet que a les llars amb ingressos baixos els infants rebin amics i amigues amb més freqüència (tres vegades a la setmana) que a les llars amb ingressos alts (una vegada a la setmana).

Alguns estudis han detectat la importància d'aquestes interaccions per al bon desenvolupament dels menors (Corsaro, 1985) i destaquen els beneficis de la interacció intrageneracional dels infants en edats primerenques per tal que aquests adquireixin estratègies i mecanismes de sociabilitat que els ajudaran al llarg de la vida. Relacionar-se amb altres nens i nenes d'edats semblants proporciona l'adquisició de més eines per a la sociabilitat dels individus i una millor adaptació als diferents entorns.

Amb l'arribada de l'adolescència arriba també el moment en què els nois i noies passen més temps amb els seus companys o amics i amigues d'una manera més autònoma, lluny dels adults i dels codis de conducta que aquests els imposen. La intensitat dels vincles varia de manera considerable si tenim en compte la freqüència de les seves relacions amb els amics i amigues. Segons les dades del PFI, una quarta part dels nois i noies adolescents es relacionen cada dia amb els seus iguals. Aquesta dada varia sensiblement segons el gènere: els nois passen temps amb més freqüència amb els seus iguals. En canvi, el 14 % dels nois i el 20 % de les noies no passen mai temps amb els seus amics i amigues després de sortir de l'escola. A part del gènere, també s'observen diferències segons l'edat, especialment entre els nois. El 64 % dels nois d'entre 13 i 14 anys veuen poc o mai (màxim dos cops a la setmana) els seus amics fora de l'escola; en canvi, quan tenen entre 17 i 18 anys, aquest percentatge es redueix fins al 49 %, fet que no es produeix en el cas de les noies.

Pel que fa als caps de setmana, la freqüència de trobades amb els amics és considerablement més alta que entre setmana. Més del 90 % dels adolescents es veuen almenys alguna vegada durant el cap de setmana. És a partir dels 15 anys quan més del 50 % dels nois i noies adolescents veuen els amics i amigues sovint o molt sovint. L'evolució de la freqüència de trobades amb els amics respon a un grau d'autonomia més elevat i al desig d'estar cada cop

més temps amb persones d'edats semblants, que tinguin els mateixos problemes i inquietuds. No obstant això, també respon a certs acords amb els pares i mares, que els deixen temps perquè estiguin amb els seus companys i companyes. La capacitat de negociació dels uns i dels altres és important per poder comprendre el grau d'autonomia dels adolescents. Tot i així, com ja hem vist en capítols anteriors, una gran majoria dels pares i mares no discuteixen en cap cas per les activitats que els seus fills duen a terme amb els amics. La majoria dels pares veuen amb bons ulls la interacció entre els grups d'iguals dels seus fills i filles —de fet, el 94 % del pares i mares deixen que els seus fills i filles portin amics i amigues a casa—, però molts d'ells també exerceixen un control sobre les relacions que hi tenen. Amb l'edat, els nois i noies queden més sovint amb els iguals i van variant les activitats que fan. S'obren nous espais de sociabilitat i noves formes de relacionar-se, com ara les relacions de tipus sentimental. Alguns estudis han destacat la influència que aquestes relacions tenen en el desenvolupament dels adolescents i en la construcció de la seva identitat (Joyner i Urdry, 2000; Furman i Shaffer, 2003; Collins, 2003), ja que sovint poden donar lloc a vincles més intensos que els que tenen amb els amics i amigues o amb la família en aquestes edats (Marí-Klose *et al.*, 2010). Segons les dades del PFI, el 69 % dels nois i noies adolescents de Barcelona afirmen que tenen o que han tingut xicot o xicoteta. Com és d'esperar, la proporció augmenta com més grans són, però sorprèn que el 64 % dels nois i el 60 % de les noies de 13 i 14 anys ja tinguin o hagin tingut xicot o xicoteta. Aquestes dades ens poden suggerir que les relacions sentimentals comencen en edats primerenques de l'adolescència i que el significat de tenir xicot o xicoteta pot evolucionar notablement. En aquestes edats, les relacions sentimentals es poden entendre de maneres molt diferents i pot ser que no es facin les mateixes activitats de manera plegada.

Com ja hem vist en el capítol anterior, els nois i noies adolescents desenvolupen noves formes de sociabilitat vinculades amb espais i activitats diferents, com ara les activitats de lleure en horari nocturn en bars o discoteques. L'atractiu de l'oferta d'oci nocturn és un reclam per als adolescents i les seves ganes de viure noves experiències, de sentir-se més autònoms, de divertir-se com els adults i de desenvolupar maneres diferents de relacionar-se amb el grup d'iguals.

Els joves actuen segons les dinàmiques relacionals en què es troben. Conviure amb certes maneres de ser suposa per als joves ser d'una manera o d'una altra. Es reforcen les seves actituds i orientacions en companyia del

**Els joves actuen segons les dinàmiques relacionals en què es troben. Conviure amb certes maneres de ser suposa per als joves ser d'una manera o d'una altra.**

seu grup d'iguals —és a dir, amb altres joves—, i realitzen la major part dels comportaments de risc en companyia. El percentatge de joves que incor-

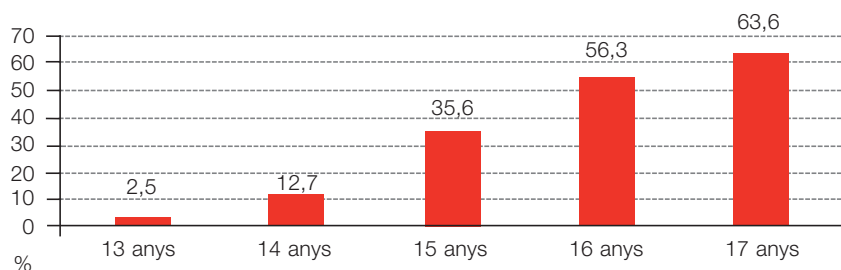
ren en conductes i hàbits de risc augmenta considerablement quan la proclivitat envers aquest tipus de conducta entre els seus amics és més alta. Segons dades del PFI, la proporció de joves que tenen conductes de risc associades amb la seguretat viària gairebé es triplica quan els amics i amigues tenen una proclivitat alta envers el risc. Les diferències són molt més elevades quan aquestes conductes es refereixen als hàbits de consum de tabac i d'alcohol.

Tal com Marí-Klose *et al.* (2010) destaquen, «l'elevat grau d'exposició dels adolescents als seus iguals els implica en processos d'influència interpersonal, en els quals tracten de convèncer o pressionar els amics i amigues perquè adoptin un repertori de comportaments determinat i són, al seu torn, destinataris d'iniciatives encaminades a influir-los». Les formes de pressió o d'influència que ens mostren les dades són molt diverses i alhora de diferent signe. Així, per exemple, el 14 % dels adolescents de Barcelona declaren que s'han sentit pressionats a saltar-se l'horari de tornar a casa; l'11 % a saltar-se classes; i el 4 % a no estudiar o a no treure bones notes. El 13 % s'han sentit pressionats pel grup d'iguals a portar roba o sabates de marca; el 8 % a fer règim o a aprimar-se; i el 4 % a posar-se pírcings o a fer-se tatuatges. Ara bé, també cal assenyalar que el 41 % dels adolescents diuen que s'han sentit pressionats pels seus amics i amigues a treure bones notes.

Altres formes de pressió associades amb els amics i amigues estan més vinculades amb formes de consum de substàncies addictives i de caràcter nociu, l'inici de les quals està fortament relacionat amb l'etapa de l'adolescència. La pressió que exerceix el grup d'iguals és un dels factors reconeguts en la literatura com a factor de risc de consum de tabac, marihuana o alcohol i altres drogues en els adolescents, fins al punt que l'inici del consum de les diferents substàncies addictives en els adolescents no es pot entendre sense la influència del grup d'iguals. Mentre que menys del 5 % dels adolescents que tenen amics amb una proclivitat baixa envers el risc han fet alguna vegada «botellón», el percentatge dels que han consumit alcohol al carrer és del 59 % quan tenen amics molt proclius envers el risc (Hawkins, Catalano i Miller, 1992; Powell, Tauras i Ross, 2005; Julià *et al.*, 2012).

Un altre aspecte a tenir en compte és el fet que les activitats vinculades amb aquests consums estan molt correlacionades amb l'edat dels adolescents. Mentre que el 12,7 % de joves de 14 anys fan «botellón» a Barcelona de tant en tant, la prevalença augmenta progressivament fins al 63,6 % entre els joves de 17 anys (gràfic 5.2.).

**Gràfic 5.2. Percentatge d'adolescents que fan “botellón”, per edats. Barcelona.**

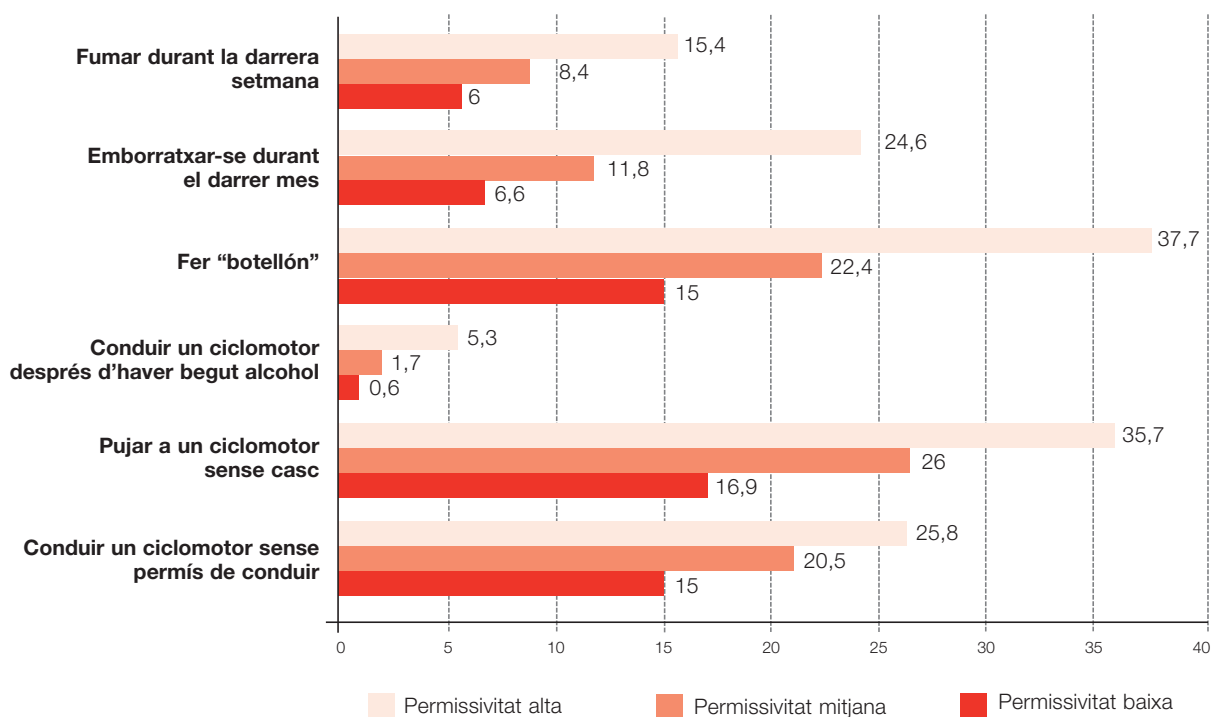


Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*, 2008, CIIMU.

**Així doncs, l'adolescència és una etapa caracteritzada per grans canvis d'interessos, activitats, conductes i comportaments, i en què els amics i amigues tenen un paper cabdal. El temps que passen plegats i les activitats que comparteixen són essencials per entendre el desenvolupament dels joves. La xarxa d'amistats conforma un pilar de suport que en alguns casos adquireix més importància que la familiar.**

Amb tot, el grup d'iguals no és l'únic factor que influeix en les conductes i els hàbits de risc dels joves; també ho fan els estils parentals. Com s'indicava en l'estudi *Adolescents a Barcelona*, realitzat pel CIIMU d'acord amb l'anàlisi de dades del *Panel de Famílies i Infància* (Marí-Klose, Marí-Klose, Maranzana i Granados, 2010), com més permissivitat existeix a la família, més alta és la proclivitat envers aquestes conductes. En certes conductes, es duplica, i fins i tot triplica en funció de si els pares i mares són més permissius o menys; per exemple, pujar a un ciclomotor sense casc, cosa que han fet el 17 % dels joves amb pares poc permissius, enfront del 36 % amb una permissivitat familiar alta (gràfic 5.3). En el cas del consum d'alcohol, la xifra es quadruplica, passant del 6,6 % quan hi ha una permissivitat familiar baixa, al 25 % quan la permissivitat és alta.

**Gràfic 5.3. Comportament de risc dels nois i noies, segons el grau de permissivitat dels pares. Catalunya.**



Font: elaboració pròpia a partir de les dades del *Panel de Famílies i Infància*. 2006, CIIMU.

Malgrat això, algunes activitats intrageneracionals poden reforçar actituds de caràcter positiu per al futur dels nois i noies adolescents, com ara la millora de la sociabilitat, el reforç dels interessos envers els estudis, la resolució de problemes i la informació davant dels dubtes que sorgeixen en aquesta etapa cap al futur, etc.

Alguns estudis recents (Marí-Klose i Marí-Klose 2012, Julià, Escapa i Gómez-Granell, 2012) han demostrat que en molts casos la influència negativa del grup d'iguals (consum de substàncies addictives, comportaments incívics, desafecció escolar, etc.) pot quedar esmorteïda per la influència dels pares. La conjugació d'un seguiment elevat amb una bona dosi de comunicació pater-

nofilial i de cert control disminueix la probabilitat que la possible influència negativa del grup d'iguals repercuteixi en l'adolescent.

## 5.1. Síntesi

Les formes de relacionar-se entre els menors varien de manera considerable quan comencen a ser adolescents. A l'adolescència, el temps compartit amb els amics i amigues passa a ser un temps que trenca amb la supervisió de les persones adultes i que es regeix menys pels codis de conducta que aquestes els imposen. L'evolució de la freqüència de trobades amb els amics respon al desig d'estar cada cop més temps amb persones semblants a ells, que tenen els mateixos problemes i inquietuds. Aquesta freqüència vindrà determinada per la capacitat de negociació i pels acords entre pares i fills.

Les trobades amb els amics es produeixen amb més freqüència durant els caps de setmana que entre setmana. Els adolescents desenvolupen noves formes de sociabilitat vinculades amb diferents espais i activitats, com ara les d'oci nocturn. La intensitat d'aquestes relacions entre iguals fa que acabin derivant en formes de comportaments grupals i de pressió perquè els adolescents tinguin la sensació que formen part del grup. Aquestes formes de pressió poden ser de diferent naturalesa i poden provocar tant efectes positius (pressió per treure bones notes) com negatius (saltar-se classes, consumir substàncies nocives, etc.). En aquest sentit, els pares tenen la possibilitat d'esmoreir les possibles influències dels grups d'iguals que tenen unes conductes i actituds negatives. Diferents estudis demostren que una parentalitat basada en un grau elevat de seguiment i de comunicació intergeneracional redueix la possible pressió de caràcter nociu que puguin exercir els grups d'iguals.



## 6. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

Al llarg d'aquest llibre hem ofert una anàlisi del temps dels infants i adolescents a Barcelona i la seva rellevància. El temps que els pares i mares comparteixen amb els seus fills i filles és fonamental a totes les edats, atès que els infants i adolescents tenen unes necessitats i obtenen uns beneficis diferenciats d'acord amb les relacions que mantenen amb els seus pares.

L'organització del temps familiar i les relacions intergeneracionals cada vegada adquireixen més complexitat en el context actual de canvis profunds que afecten l'estructura familiar i la seva economia. L'increment del nombre de llars en què els dos progenitors participen en el mercat laboral fa que es produeixi una reorganització social del temps de les famílies. Sembla que cada vegada és més difícil que els pares i mares puguin trobar un equilibri entre la vida laboral i la familiar, alhora que augmenten els missatges i les evidències que cal compartir més temps amb els fills i filles i, en especial, que el temps compartit ha de ser de qualitat.

Malgrat la complexitat de l'època que estem vivint, les famílies necessiten temps. Tant els infants com els adolescents requereixen un temps diferenciat, especialment per part dels progenitors. Les dades desmenteixen el tòpic que els adolescents no volen passar temps amb el pare i la mare. Tot i que a mesura que els infants es fan grans disminueixen les activitats que fan amb els seus progenitors, també n'hi ha un percentatge elevat que reclama més temps per compartir amb ells, en especial amb el pare. La insatisfacció per part d'alguns infants i adolescents quant al temps que passen amb el pare i les activitats que fan plegats —i viceversa— és una clara conseqüència de la distribució desigual de la cura segons el gènere, que comença a una edat pri-

merença. Les mares continuen sent el progenitor més implicat en la relació intergeneracional, tant per la quantitat d'activitats que comparteixen amb els fills, com pel grau de comunicació que hi tenen. En aquest sentit, caldria augmentar la presència del pare en la criança i l'educació dels fills i filles mitjançant una millora de la legislació laboral en matèria de permisos de paternitat (Brullet, 2012). Ara bé, aquest fet també està molt relacionat amb el temps de què disposen els progenitors un cop han acabat la jornada laboral: treballar més de quaranta hores a la setmana o arribar a casa més tard de les nou del vespre són factors determinants en la insatisfacció dels adolescents quant al temps que passen tant amb la mare com amb el pare. Aplicar polítiques que possibilitin ajustar els horaris laborals perquè els progenitors puguin compartir temps amb els seus fills i filles no només és una mesura per respondre a les demandes i anhels dels infants i adolescents, sinó que també és una inversió de cara a augmentar el benefici del capital social parental en el seu desenvolupament al llarg de la vida.

Les activitats de lleure que fan els nois i noies vénen molt marcades per diferents factors. D'una banda, es manté una transmissió dels rols de gènere, tant en les activitats de lleure com de consum. De l'altra, tant el nivell de privació econòmica, com el nivell d'estudis dels pares són factors determinants en les característiques del temps de lleure i de les activitats que fan.

Les TIC comporten noves formes de consum i transformen la manera com la majoria dels joves es relacionen. Són transformacions que dibuixen de manera constant un nou escenari de relacions entre els joves, de consum de béns i de dedicació de temps. L'aproximació dels nois i noies a les noves tecnologies també ve determinada pel gènere o la classe social. Els que pertanyen a classes socials altes tenen condicions familiars més favorables des d'un punt de vista econòmic, cosa que els permet, d'una banda, fer més activitats extraescolars que els de classes socials més baixes i, de l'altra, dedicar menys temps als videojocs o a mirar la televisió.

Pel que fa a destinar temps a l'estudi —incloent-hi fer els deures, els treballs de classe o les activitats de reforç— el rol dels progenitors és fonamental. Tot i que el grup d'iguals i el clima escolar també influeixen en les actituds envers els estudis, els pares tenen un paper clau a l'hora que els seus fills i filles adquireixin hàbits positius i participin en activitats que repercuteixin favorablement en els estudis. En aquest sentit, la supervisió i comunicació parental esdevé essencial. Per aquesta raó, cal prendre consciència de la importància del capital social en la biografia de l'infant i l'adolescent i és important adoptar mesures encaminades a incentivar aquest «temps de qualitat».

Ara bé, no totes les famílies disposen dels recursos necessaris per poder proporcionar als infants i adolescents el temps de qualitat que necessiten. Bé perquè no disposen de prou temps o per manca de recursos per fer activitats extraescolars, hi ha un percentatge significatiu de menors que no es beneficien d'un temps de qualitat fora de

**Les administracions públiques —en especial les d'àmbit local— tenen la responsabilitat d'obrir espais de lleure i educatius als infants i joves, a més de proveir persones adultes qualificades que els donin suport en el temps de lleure.**



l'horari escolar. En aquest sentit, les administracions públiques —en especial les d'àmbit local— tenen la responsabilitat d'obrir espais de lleure i educatius als infants i joves, a més de proveir persones adultes qualificades que els donin suport en el temps de lleure. L'actual ordenament jurídic de la Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'educació de Catalunya, ja reconeix el valor educatiu i socialitzador de les activitats de lleure, així com el dret de tots els alumnes a accedir-hi en condicions d'igualtat.<sup>10</sup>

## Recomanacions

Les dades presentades en aquest llibre posen de manifest que el temps dels infants i adolescents és un element polític de gran rellevància. Des del nostre punt de vista, les polítiques o accions de suport als infants i adolescents amb relació al seu temps i al que comparteixen amb les famílies haurien d'estar enfocades a:

- Promoure que pares i mares i fills i filles disposin de temps en els moments en què més ho necessiten. La dedicació que els pares i mares presten als seus fills i filles és una inversió de primer ordre per afavorir el benestar present i el desenvolupament futur. Caldria intensificar el desenvolupament de polítiques i drets laborals que promoguin la conciliació i un increment de la qualitat del temps que els progenitors comparteixen amb els seus fills i filles.
- Garantir la igualtat dels infants i joves en l'accés als recursos educatius no escolars.
- Incrementar i diversificar les activitats que promoguin la qualitat del temps compartit entre els progenitors i els seus fills i filles. En aquest sentit, caldria promoure la participació de les famílies en les activitats que es duen a terme fora de l'horari lectiu.
- Impulsar polítiques que fomentin uns usos òptims del temps en diferents temàtiques, com ara crear campanyes i dissenyar activitats informatives i de suport, adreçades tant als infants o adolescents com a les seves famílies. Les temàtiques poden abastar, des d'activitats de lleure i educatives, com l'oci nocturn, internet i l'ús de les xarxes, etc.
- Proporcionar espais i activitats perquè els pares i mares puguin compartir les seves experiències i dificultats i puguin millorar el temps de qualitat que comparteixen amb els seus fills i filles, en especial pel que fa als col·lectius amb més dificultats.
- Evitar que les activitats fora de l'horari lectiu esdevinguin un element de desigualtat educativa que només respongui a les lleis del mercat. En

<sup>10</sup> L'article 41 preveu que «les administracions públiques han d'establir mesures de foment per garantir que tots els alumnes puguin participar en els plans i els programes socioeducatius i en les activitats d'educació en el lleure en condicions d'equitat, sense discriminació per raons econòmiques, territorials, socials, culturals o de capacitat».

aquest sentit, una possible mesura consistiria a ampliar l'oferta d'activitats extraescolars dels centres públics i facilitar-ne l'accés a qui tingui més problemes de privació econòmica.

## 7. BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2009): *Diagnosi d'activitats educatives fora de l'horari escolar*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

ALEGRE, M. A. i D. HERRERA (2002): *Escola, oci i joves d'origen magribí: el sentit de la inserció social de les segones generacions de famílies migrades: el cas de Mataró*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Materials de Joventut, núm. 14.

ALEGRE M. A., i BENITO R., (2012): «Climas y (sobre todo) culturas escolares: cómo se explican y qué permiten explicar», a Gómez-Granell C. i Marí-Klose P. (dir.), *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

BLOK, H., R. OOSTDAM, M. E. OTTER i M. OVERMAAT (2002): «Computer-Assisted Instruction in Support of Beginning Reading Instruction», a *Review of Educational Research*, núm. 72, pàg. 101-130.

BONAL, X. (dir.) (2003): *Apropiacions escolars. Usos i sentits de l'educació obligatòria en l'adolescència*, Barcelona, Octaedro.

BRULLET, C., CARDÚS, S., CARRASCO, C., PRATS, M., TORNIS, T. (2009): *Temps i cura: la coresponsabilitat social de la cura a la vida quotidiana*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania.

BRULLET, C. (2010): «Cambios familiares y nuevas políticas sociales en España y Cataluña. El cuidado de la vida cotidiana a lo largo del ciclo de vida», a *Revista Educar*, núm. 45, Monogràfic sobre Educació i Família, UAB.

BRULLET, C. (2012): *Les polítiques de suport a les famílies amb fills i filles a Catalunya*, Unicef.

CAÏS, J. (2012): «Familia, trabajo remunerado y dinámicas de relación intergeneracional: tiempo y actividades compartidas», a Gómez-Granell C. i Marí-Klose P. (dir.), *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

CARNEIRO, P. M. i J. J. HECKMAN (2003): «Human Capital Policy», *NBER Working*.

CAVANAUGH, C. S. (2001): «The effectiveness of interactive distance education technologies in K-12 learning: A meta-analysis», a *International Journal of Educational Telecommunications*, núm. 7, pàg. 73-88.

COLLINS, W. (2003): «More than Myth: The Developmental Significance of Romantic Relationships during Adolescence», a *Journal of Research on Adolescence*, núm. 13, pàg. 1-24.

CORSARO, W. (1985): *Friendship and Peer Culture in the Early Years*, Norwood, N. J., Ablex Publishing.

DÍAZ-AGUADO, M. J. (dir.) (2013): *La evolución de la adolescencia española sobre la igualdad y la prevención de la violencia de genero*, España, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

ESPING-ANDERSEN, G. (2009): *The Incomplete Revolution. Adapting to Women's New Roles*, Cambridge, Polity Press.

FEIXA, C., SAURA, J. R., COSTA, M. C. (eds.) (2002): *Movimientos juveniles: de la globalización a la antiglobalización*, Barcelona, Ariel.

FEIXA, C., GONZÁLEZ, I., MARTÍNEZ, R., i PORZIO, L. (2002): *Identitats culturals i estils de vida*. C. Gómez-Granell, pàg. 325-474.

FEIXA, C., GARCÍA, I. i RECIO, C. (2004): «Estils de vida i cultura digital: la generació xarxa a Catalunya», a Gómez-Granell, C. *et al.*, informe del CIIMU 2004: *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

FURMAN, W., SHAFFER, L. (2003): «The role of romantic relationships in adolescent development», a P. Florsheim (ed.), *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications*, Mahwah, N. J., Lawrence Erlbaum Associates.

GÓMEZ-GRANELL C. i MARÍ-KLOSE P. (dir.), (2012): *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

HAWKINS, J. D., R. F. CATALANO i J. Y. MILLER (1992). «Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention», a *Psychological Bulletin*, núm. 112, pàg. 64-105.

IGLESIAS DE USSEL, J., MARÍ-KLOSE, P., MARÍ-KLOSE, M. i GONZÁLEZ, P. (2009): *Matrimonios y parejas jóvenes*, España, 2009, Madrid, Fundación SM.

- HART, R. (1993): «La participación de los niños: de una participación simbólica a una participación auténtica», a *Ensayos Innocenti*, núm. 4, UNICEF.
- JOYNER, K. i R. UDRY (2000): «You don't bring me anything but down: adolescent romance and depression», a *Journal of Health and Social Behaviour*, 41(4), pàg. 369-391.
- JULIÀ, A., ESCAPA, S., i GÓMEZ-GRANELL, C. (2012): *Estudi sobre famílies i benestar a la província de Barcelona*, Barcelona, Diputació de Barcelona (document intern).
- JULIÀ, A., ESCAPA, S., MARÍ-KLOSE, M., i MARÍ-KLOSE, P. (2012): «Factores de riesgo psicosociales en el consumo de tabaco de los adolescentes: estados de ánimo negativos, grupo de iguales y estilos parentales», a *Adicciones*, núm. 24, pàg. 309-318.
- KULIK, C. i J. A. KULIK (1991): «Effectiveness of Computer-Based Instruction: An Updated Analysis», a *Computers in Human Behavior*, núm. 71, pàg. 75-94.
- LIAO, Y. K. i G. W. BRIGHT (1991): «Effects of Computer Programming on Cognitive Outcomes: A Meta-Analysis», a *Journal of Research on Computing in Education*, núm. 24, pàg. 367-380.
- LOU, Y., P. C. ABRAMI i S. D'APOLLONIA (2001): «Small Group and Individual Learning with Technology: A Meta-Analysis», a *Review of Educational Research*, núm. 71, pàg. 449-521.
- MARÍ-KLOSE, P. (dir.) (2008): *Informe de la inclusió social a Espanya, 2008*. Barcelona, Fundació Caixa Catalunya.
- MARÍ-KLOSE, P., C. GÓMEZ-GRANELL, C. BRULLET i S. ESCAPA (2008): *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*, Barcelona, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.
- MARÍ-KLOSE, P., M. MARÍ-KLOSE, L. MARANZANA i F. GRANADOS (2010): *Adolescents a Barcelona: estils de vida, àmbit educatiu i conductes relacionades amb la salut*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- MARÍ-KLOSE, M., i P. MARÍ-KLOSE (2010): «Las nuevas modalidades familiares como contexto de transición a la vida adulta: el logro educativo en hogares monoparentales», a *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 90, pàg. 162-179.
- MARÍ-KLOSE, P., M. MARÍ-KLOSE, E. VAQUERA i S. ARGESSEANU (2010): *Infància i futur: noves realitats, nous reptes*, Barcelona, «la Caixa».
- MARÍ-KLOSE M., i MARÍ-KLOSE P. (2012): «¿Separados tras el divorcio? La implicación del padre no residente y su impacto en el bienestar de los adolescentes», a Gómez-Granell C. i Marí-Klose P. (dir.), *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.
- MEIL, G. A. (2004): La familia española en el contexto de la Unión Europea. *Arbor*, 178(702), pàg. 421-449.

MOMINÓ J. M., MENESES J. i FÀBREGUES S. (2012): «Infancia 2.0: desigualdades digitales, contexto familiar y rendimiento académico», a Gómez-Granell C. i Mari-Klose P. (dir.), *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

OBSERVATORI DELS DRETS DE LA INFÀNCIA (2010): *El Consell Nacional dels infants i els adolescents de Catalunya* (document de bases). Documents de l'Observatori dels Drets de la Infància, 2. Barcelona, Secretaria d'Infància i Adolescència.

OCDE (2010): *Are the New Millennium Learners Making the Grade?: Technology Use and Educational Performance in PISA*. Centre for Educational Research and Innovation, OECD.

OCDE (2011a): «¿Vale la pena invertir en clases extraescolares?», a *Pisa in focus*, 3.

OCDE (2011b): *Education at a Glance, 2011: OECD Indicators*. OECD Publishing.

POWELL, L. M., TAURAS, J. A. i ROSS, H. (2005): «The importance of peer effects, cigarette prices and tobacco control policies for youth smoking behavior», a *Journal of Health Economics*, núm. 24, pàg. 950-968.

RUHM, C. (1998): «The Economic Consequences of Parental Leave Mandates: Lessons from Europe», a *Quarterly Journal of Economics*, núm. 113, pàg. 285-317.

RYAN, A. W. (1991): «Meta-Analysis of Achievement Effects of Microcomputer Applications in Elementary Schools», a *Educational Administration Quarterly*, núm. 27, pàg. 161-184.

SARASA, S. (2012): «Efectos de los centros de educación preescolar en el desarrollo de los adolescentes», a Gómez-Granell C. i Mari-Klose P. (dir.), *Familia y relaciones intergeneracionales: un espacio de oportunidades para la educación de los hijos e hijas*, Barcelona, Institut d'Infància i Món Urbà.

SCHÜTZ, G., H. W. URSPRUNG i L. WOESSMANN (2005): *Education Policy and Equality of Opportunity*, Bonn, IZA Discussion Paper núm. 1.906.

SÍNDIC DE GREUGES (2012): *Informe sobre la pobresa infantil a Catalunya*. Síndic de Greuges.

SINTES, E. (2012): *A les tres a casa? L'impacte social i educatiu de la jornada escolar contínua*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.

SUBIRATS, M. i BRULLET, C. (1988): *Rosa y azul: la transmisión de los géneros en la escuela mixta*, Madrid, Ministerio de Cultura.

WALDFOGEL, J. (1998): «The Family Gap for Young Women in the United States and Britain: Can Maternity Leave Make a Difference?», a *Journal of Labor Economics*, núm. 16, pàg. 505-545.